

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ PROGRAMI

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ
KAMU MALİ POLİTİKALARI

SELİN VARDAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ MİNE UZUNÇAM

MANİSA – 2019

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ PROGRAMI

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ
KAMU MALİ POLİTİKALARI

SELİN VARDAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ MİNE UZUNÇAM

MANİSA – 2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21/05/2019 tarih ve 17/Ek5 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Selin VARDAR'ın "Turgut ÖZAL Dönemi Kamu Mali Politikaları" konulu tezi incelenmiş ve aday 13/06/2019 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

UYE
Doç. Dr. Hamza KATIRMAV

BAŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi
M. ZE UZUN CAM

UYE
Doç. Dr. Derhan ÇURA

ÜYE

ÜYE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Turgut Özal Dönemi Uygulanan Kamu Mali Politikaları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20..

Adı Soyadı

İmza

ÖZET

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ KAMU MALİ POLİTİKALARI

Bu tez çalışmasında, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından sonra, siyasi partilerin iktidar çekişmeleri, uygulanan iktisadi ve mali politikalar, dış ticaret olguları, borçlanma gereksinimleri, ulusal gelirler, giderler ve bütçe açıklarına dair bilgiler verilecektir. 1923'ten 1930'a kadar geçen zamanda iktidar ve muhalefet arasında uyuşmazlıklar süreklilik kazanmıştır. 1939-1945 yılları savaş dönemi olduğu için kamu gelirlerinde azalış meydana gelmiş ve ekonomide gerileme kendini hissettirmiştir. 1950-1960 döneminde ise, Demokrat Parti iktidara gelmiş ve gerek ekonomide gerek siyasette önemli ve olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. 1960-1980 arası dönemde ise darbeler sosyal, siyasi ve ekonomik anlamda ülkeyi derinden etkilemiştir. Ekonomide iyileşme sağlamak amacıyla Turgut Özal, başbakanlık müsteşarı olduğu dönemde 24 Ocak Kararlarını hazırlamıştır. 24 Ocak 1980'de yayımlanan kararlar, Turgut Özal'ın başbakanlık döneminde uygulama alanı bulan ve Türk ekonomisine yön veren en önemli istikrar politikalarından biridir. Tarihe "24 Ocak Kararları" olarak geçen bu program ile liberal ekonomi politikası benimsenmiş, dış ticarete serbestleşme, devlet müdahalesini minimum seviyeye düşürme, Türk Lirası'na değer kazandırma, enflasyonu düşürme, fiyat istikrarını sağlama, kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirme gibi politikaların uygulanması kararı alınmıştır. İlaveten sıkı para ve maliye politikası benimsenmiştir. Ayrıca Uluslararası Para Fonu ile yapılan Stand-By anlaşması ile 24 Ocak Kararları'nın uygulanması için kaynak sağlanmıştır. İzleyen yıllarda, 20 Mayıs 1983'te Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi, ilk seçimlerde iktidar olmuş ve hükümeti kurma görevi de Özal tarafından üstlenilmiştir. Özal'ın başbakanlığıyla birlikte 24 Ocak Kararları'nın birçoğu hayata geçirilmiş ve liberal politikalarla ekonomide canlanma görülmüştür. Özal döneminden sonra 1993-2018 döneminde ise zaman zaman ekonomik krizler baş göstermiş ve 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olması ile birlikte ekonomide krizlerle mücadele ve ekonomik büyüme politikaları izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anavatan Partisi, Turgut Özal, 24 Ocak Kararları, Liberal Ekonomi, Mali Politikalar

ABSTRACT

TURGUT ÖZAL PUBLIC FINANCIAL POLICIES

In this thesis, after the proclamation of the Republic in 1923, it will be given information about the political disputes of the political parties, the applied economic and fiscal policies, foreign trade facts, borrowing requirements, national revenues, expenditures and budget deficits. From 1923 to 1930, conflicts between the government and the opposition were sustained. Since 1939-1945 was a period of war, there was a decrease in public revenues and a decline in the economy. In the 1950-1960 period, The Democratic Party came to power and important and positive developments were recorded both in economy and politics. The Democratic Party came to power and In the period between 1960-1980, the blows had deeply affected the country in social, political and economic terms. In order to achieve an improvement in the economy, Turgut Özal prepared the January 24th Decisions when he was the Undersecretary of the Prime Ministry. Decisions published on 24 January 1980 are one of the most important stabilization policies of Turgut Özal, which found its application in the prime ministry period and directed the Turkish economy. With this program, which was called alınmış January 24 Decisions ler, liberal economic policy was adopted, it was decided to implement policies such as liberalization in foreign trade, minimizing state intervention, adding value to Turkish Lira, reducing inflation, ensuring price stability and privatization of state-owned enterprises. Tight monetary and fiscal policy adopted. With the Stand-By agreement signed with the International Monetary Fund (IMF), resources were provided for the implementation of the 24 January Decisions. In the following years, the Motherland Party, which was founded by Turgut Özal on May 20, 1983, became the ruling in the first elections and the task of establishing the government was undertaken by Özal. Many of the January 24th Decisions, along with Özal's prime ministry, were implemented and a revival in the economy was seen with liberal policies. After the Özal period, economic crises started in the period of 1993-2018, and in 2002, with the ruling Justice and Development Party, economic crisis and economic growth policies were followed.

Key words: Anavatan Party, Turgut Özal, 24 January Decisions, Liberal Economy, Fiscal Policies.

TEŐEKKÜR

Çalıőmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danıőman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mine UZUN ÇAM'a, öğrenim hayatımın tüm zorlu aőamalarında maddi manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme sonsuz teőekkür ederim.

Selin VARDAR

Manisa, 2019.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1980 DÖNEMİ KAMU MALİ POLİTİKALARI

I. GENEL ÇERÇEVE	3
II. 1923-1930 DÖNEMİ	4
III. 1930-1940 DÖNEMİ	10
IV. 1940-1950 DÖNEMİ	13
V. 1950-1960 DÖNEMİ	20
VI. 1960-1970 DÖNEMİ	26
VII. 1970-1980 DÖNEMİ	31

İKİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ KAMU MALİ POLİTİKALARI

I. TURGUT ÖZAL'IN VİZYONU.....	35
II. KAMU GELİRLERİ POLİTİKASI.....	44
III. KAMU GİDERLERİ POLİTİKASI	47
IV. BÜTÇE POLİTİKASI	49
V. BORÇLANMA POLİTİKASI	52
VI. FİYAT İSTİKRARI POLİTİKASI	55
VII. FAİZ POLİTİKASI	57
VIII. DÖVİZ KURU POLİTİKASI ve 32 SAYILI KARAR.....	59
IX. DIŞ TİCARET POLİTİKASI	61
X. YABANCI SERMAYE YATIRIM TEŞVİK POLİTİKASI.....	63
XI. SIKI PARA POLİTİKASI	67
XII. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARI.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990 YILINDAN GÜNÜMÜZE KAMU MALİ POLİTİKALARI

I. GENEL ÇERÇEVE	79
II. 1990-1995 DÖNEMİ	80
III. 1996-2001 DÖNEMİ	85
IV. 2002- 2007 DÖNEMİ	94
V. 2008-2012 DÖNEMİ	98
VI. 2013-2018 DÖNEMİ	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	111

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
DÇMH	: Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesabı
DSP	: Demokratik Sol Parti
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HP	: Halkçı Parti
IMF	: International Monetary Found (Uluslararası Para Fonu)
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
OAPEC	: Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü).
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries(Petrol İhraç Eden Ülkeler).
R.G.	: Resmi Gazete
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrat Parti,
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

- TL** : Türk Lirası
- TÜFE** : Tüketici Fiyat Endeksi
- ÜFE** : Üretici Fiyat Endeksi
- Vb.** : Ve benzeri
- Vs.** : Vesaire

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1** : 1923 - 1980 Arası Dönemde Türkiye'nin Büyümesi
- Tablo 2** : 1924 - 1929 Dönemi Büyüme Oranları (%)
- Tablo 3** : 1930 - 1939 Dönemi Büyüme Oranları (%)
- Tablo 4** : 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Oranları (%)
- Tablo 5** : 1940 - 1950 Dönemi Büyüme Oranları (%)
- Tablo 6** : 14 Mayıs 1950 Seçimlerinde Partiler ve Oy Dağılımları
- Tablo 7** : 1951 - 1960 Büyüme Oranları (%)
- Tablo 8** : 1960 - 1970 Dönemi Büyüme Oranları (%)
- Tablo 9** : 1970 - 1980 Dönemi Büyüme Oranları (%)
- Tablo 10** : 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimleri ve Oy Oranları
- Tablo 11** : Genel Bütçe Gelir Türlerinin Bütçe Gelirleri Toplamındaki Payları (1980 - 1990) (%)
- Tablo 12** : Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Konsolide Bütçe Toplamındaki Payları (1980 - 1990) (%)
- Tablo 13** : Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Gayri Safi Milli Hâsilaya Oranları (%)
- Tablo 14** : Bütçe Gelirleri, Bütçe Giderleri ve Bütçe Dengesi (1980 - 1990)
- Tablo 15** : Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı (1980 - 1990)
- Tablo 16** : İç Borç Stokunun Gayri Safi Milli Hâsilaya Oranı (%)
- Tablo 17** : Dış Borç Stokunun Gayri Safi Milli Hâsilaya Oranı (%)
- Tablo 18** : 1980 - 1990 Yılları Arası Fiyat Endeksleri

- Tablo 19 : Dövizle Çevrilebilir Mevduat Hesabı (DÇMH) Faiz Ödemelerinin Toplam Faiz Ödemelerine Oranı**
- Tablo 20 : 1980-1990 Yılları Arasında Dış Ticaret Göstergeleri**
- Tablo 21 : Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)**
- Tablo 22 : 1980 - 1990 Temel Makro Ekonomik Göstergeler**
- Tablo 23 : 1984 - 1994 Yılları Arası Özelleştirilen Kurumlar ve Özelleştirme Gelirleri**
- Tablo 24 : 1990 - 1995 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler**
- Tablo 25 : 1990 - 1995 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler**
- Tablo 26 : 1995 - 2001 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)**
- Tablo 27 : Deprem Mali Yükü**
- Tablo 28 : 1996 - 2001 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler**
- Tablo 29 : 1999 - 2001 Yılları Arası Faiz Oranları**
- Tablo 30 : 1996 - 2001 Bütçe Gelir Gider Gerçekleşmeleri (Milyon TL)**
- Tablo 31 : 2002 - 2007 Yılları Arası Makroekonomik Göstergeler**
- Tablo 32 : 2002 - 2007 Yılları Arasında Kamu Gelir- Gider ve Borçlanma Gerçekleşmeleri**
- Tablo 33 : 2008 - 2012 Yılları Arası Makroekonomik Göstergeler**
- Tablo 34 : 2008 - 2012 Yılları Arasında Kamu Gelir Gider ve Borçlanma Gerçekleşmeleri**
- Tablo 35 : 2013 - 2018 Yılları Arası Makroekonomik Göstergeler**
- Tablo 36 : 2013 - 2018 Yılları Arasında Kamu Gelir Gider ve Borçlanma Gerçekleşmeleri**

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : 1870 - 2010 Arası Ham Petrol Fiyatları

Şekil 2 : 1980 - 1990 Dönemi Türk Dış Ticaretinde İthalatın İhracatı Karşılama Oranları (%)

Grafik 1 : 1990 – 2011 Yılları Arasında Yaşanan Krizler ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914 – 1918) sonra Osmanlı Devleti'nin ekonomisi çökme noktasına gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlayan milli mücadele dönemi, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etmiştir.

1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra yaşanan küçük ve büyük çaplı krizler ile darbeler Türk ekonomisini olumsuz etkilemiş, büyüme hızında, ihracatta ve kamu gelirlerinde azalışa, enflasyon, kamu giderleri, ithalat, iç ve dış borçlanmada artışa sebep olmuştur. 1980 yılına kadar özellikle Demokrat Parti döneminde ithal ikame politikası izlenmiş ve Devlet müdahalesi gerekliliği vurgusu yapılmıştır.

Turgut Özal döneminde ise, dışa açık küresel ekonomi modeli benimsenmiş, ithalat ve ihracat serbestleştirilmiştir. 24 Ocak Kararları ile ekonomide istikrar sağlanmak istenmiş ve bunun için gerekli tedbirler alınarak teşvik düzenlemeleri yapılmıştır. Bu dönemde kamu gelirleri ve ihracatta artışlar meydana gelmiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiş ve birçok kurum ve kuruluş o dönemde özelleştirilmiştir. Özal'ın Cumhurbaşkanı olması ile Anavatan Partisi'nde siyaseten kayıplar yaşanmaya başlanmış ve parti sonunu getirmiştir. 17 Nisan 1993 tarihinde Turgut Özal'ın vefat etmesiyle Özal Dönemi sona ermiştir.

1991 yılında yapılan seçimlerin sonucunda Anavatan Partisi, iktidarı Doğruiyol Partisi'ne bırakmak zorunda kalmıştır. Özal'ın vefatından sonra ekonomiye ivme kazandırmak amacıyla 1994 yılında istikrar programı hazırlanıp uygulama alanı bulmuştur. Ancak Türk ekonomisi, Asya ve Rusya krizleri ile 1999 Marmara ve Van depremleri, 2000 ve 2001 krizlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir.

2002 yılındaki seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik verilere göre ekonomide iyileşmeler söz konusu olmuştur. 2008'de Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan Mortgage krizi dolaylı yoldan Türkiye'yi de etkilemiştir. Krizleri en az hasarla ve etkiyle atlatabilmek amacıyla alınan tedbirler ekonomiye olumlu yönde etkilese de istikrar programları ve Uluslararası Para Fonu anlaşmaları ülkemizin gündeminden hiç eksik olmamıştır.

Tez çalışmasının ilk bölümünde, Osmanlı Devleti'nden itibaren Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasındaki siyasi, ekonomik ve mali politikalar incelenecektir.

İkinci bölümde, Turgut Özal'ın mimarı olduğu 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasından vefatına kadar geçen dönem olan 1980 – 1993 yılları arasında uygulanan kamu mali politikaları ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise, 1993 yılından günümüze Türkiye ekonomisi ve uygulanan mali politikalardan bahsedilerek, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişi ile ekonomideki değişimler ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1980 DÖNEMİ KAMU MALİ POLİTİKALARI

I. GENEL ÇERÇEVE

Osmanlı Devleti son dönemlerinde sanayileşememe, alt yapı eksikliği, uzun süren savaşlar, nüfus yetersizliği ve yabancı yatırımlardan doğan zararlarla mücadele etmeye çalışmıştır. Uzun süren mücadeleler sonucu 1854 yılında Kırım Savaşı'ndan dolayı ilk dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır¹.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı olumsuzluklar iç çöküşü başlatmış ve dış borçlanmadan sonra yabancı sermaye yatırımları Osmanlı Devleti'nin çöküşünü daha da hızlandırmıştır. Başta 1838'de İngiltere ile yapılan ticaret anlaşması ve diğer yabancı ülkelere tanınan ticari serbestlikler Osmanlı'dan daha kolay ve ucuz hammadde alımına zemin hazırlamıştır². Bu ekonomik tabloda Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı ekonomik olarak çökme durumuna gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşına girilmiş ve mücadelenin sonunda yeni bir ülke kurulmuştur³.

1980 öncesi Türk ekonomisinin büyüme oranları ve bu dönemlere damga vuran tarihi-ekonomik-siyasi gelişmeler şu şekildedir:

---

¹ Mehmet Hanifi Benzer, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", **TUIÇ Akademi**, <http://www.tuicakademi.org/cumhuriyetin-ilk-yillarinda-turkiye-ekonomisi/> , (28.11.2016).

² Abdülkadir Buluş, **Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri**, 1. Baskı, Tablet Kitabevi, Konya, 2004, s. 30-33.

³ Benzer, <http://www.tuicakademi.org/index.php/konular/ekonomi/2282> , (28.11.2015).

Tablo 1: 1923-1980 Arası Dönemde Türkiye'nin Büyümesi

YILLAR	BÜYÜME (%)	DÖNEMİN ÖZELLİĞİ
1923-1930	9,4	Cumhuriyetin kuruluşu ve serbest ticaret
1930-1940	6,0	1929 Bunalımı, Osmanlı borçları ve devletçilik
1940-1950	-0,9	II. Dünya Savaşı
1950-1960	7,0	Çok partili yaşam, liberal politikalar ve Marshall Yardımı
1960-1970	5,7	Planlı dönem, ithal ikame
1970-1980	5,9	1974 Petrol Krizi, Kıbrıs Harekatı ve ekonomik ambargo

Kaynak: Mahfi Eğilmez, **Değişim Sürecinde Türkiye**, Remzi Kitabevi, 15. Basım, İstanbul 2018, s. 154.

Türk ekonomisinde tarihi dönüm noktaları olan 1923-1980 arasındaki altı dönem aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

II. 1923-1930 DÖNEMİ

1923-1930 dönemi özel sermayenin teşviki ile liberal ekonomik politikalara geçiş dönemidir. Bu dönemin en önemli olaylarından biri İzmir İktisat Kongresi'dir. 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan İzmir İktisat Kongresi, tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi kesimlerini temsil eden 1135 delegenin katılımıyla İzmir'de gerçekleştirilmiştir⁴.

Kongre'nin nihai amaçları şu şekilde açıklanmıştır⁵:

⁴İzmir İktisat Kongresi, <http://izmiriktisat.kalkinma.gov.tr/izmir-iktisat-kongreleri-tarihcesi/>, (07.04.2017) ve Memduh Aslan Akçay, "Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920-1938) : Türkiye ile Brezilya'nın Sanayileşme Kararlarının Karşılaştırması", <http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/akcayma.pdf> , (07.04.2017).

⁵ Erdiñ Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1977)**, İmaj Yayınevi, Ankara, 1997, s.31-32, Adem Üzümcü, **Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Ekonomik Tarihi**, "Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923-1945 Dönemi", (Ed. Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü ve Deniz Yakışır), IV. Bölüm, s. 95-96.

- Kurulma aşamasındaki devletin iktisadi yapısıyla ilgili eksikliklerini ortaya koymak ve iktisadi sistemine yön vermek,
- Ankara'nın başkent olmasından⁶ önce ekonomisini iyileştirmek amacıyla İzmir ve İstanbul'daki sermaye çevrelerinin bir kısmını Ankara'ya kaydırmak,
- Milli mücadeleyi yöneten askeri ve siyasi kanadın toplumdaki tüm kesimlerin her alanda olduğu gibi özellikle ekonomik anlamda tam destek olduğunu dünyaya kanıtlamak,
- Avrupa ülkelerine, liberal düzenden vazgeçilmeyeceği güvencesini vermek,

4 Mart 1923'te sonlanan kongrede alınan kararları iki ana başlık altında toplamak mümkündür⁷. Bunlardan birincisi, iktisadi bağımsızlıkla ilgili kararlar; ikincisi ise, kongreye katılan tüccar, sanayi, işçi ve çiftçi grupları tarafından alınan kararlardır.

İktisadi bağımsızlıkla ilgili alınan kararlar üç maddeyle özetlenebilir⁸:

- Yerli üretimi teşvik amaçlanmış ve gereksiz malların ithalatından kaçınılması hedeflenmiştir.
- Teşebbüs ve çalışma özgürlüğü temel alınacak fakat tekelliliğe izin verilmesi söz konusu olmayacaktır.
- Kanunlara uygun şekilde kalkınmamızı sağlamak amacıyla yabancı sermayeye belli bir ölçüye kadar izin verilecektir.

Tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi kesiminin aldığı kararlardan bazıları şunlardır⁹:

- Sanayinin korunması için koruyucu gümrük vergileri ile ithal olunacak mallara muafiyet tanınmak istenmiş, İthal ikameci sanayileşme politikasını¹⁰ 1920'li yılların ortasından itibaren uygulama çalışmalarına başlanmıştır.

⁶ Ankara 9 Ekim 1923'te başkent olmuştur.

⁷ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, 9. Baskı, Bursa, 2007, s. 33.

⁸ Şahin, s. 34.

⁹ Mehmet Alkan, "Türkiye İktisat Kongresi -1923- İzmir'e Katkı 2", **Kocaeli Livası Namına İzmir İktisat Kongresine Tevdii Edilen Rapor**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5172.pdf> , (29.11.2015), s. 396-402, Hüseyin Akyıldız ve Ömer Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, [https://dergipark.org.tr/download/article-file/194981,\(29.11.2015\),s.47](https://dergipark.org.tr/download/article-file/194981,(29.11.2015),s.47) ve Şahin, s.34-36.

¹⁰ İthal ikameci sanayileşme politikası, daha önce yurt dışından ithal edilen bir malın yurt içinde üretilmesidir.

- Gümrük korumacılığı¹¹, 1929 ekonomik bunalımından sonra vergiler yoluyla kendini göstermeye başlamıştır.
- Ayrıcalıklı yabancı müesseselerin devletleştirilmesi kararı alınmıştır. Yabancı sermaye eliyle oluşturulan tekeller kaldırılmak ya da devletleştirilmek istenmiştir. Yeni tekellerin kurulmaması yönünde de kararlar alınmıştır.-
- Yabancı sermayenin ülkeye ülke ekonomisine zarar vermesini önleyecek şekilde işbirliği yapılarak girişinin yapılmasına karar verilmiştir. Yapılacak yabancı yatırımlar Türkler ile Müslümanlar arasında yapılmak istenmiş ve gayri müslimlerin devre dışı bırakılması talep edilmiştir.
- Hükümetin de ortak olacağı ana *Ticaret Bankası*'nın kurulması, borsa, gümrük, ticaret odası ve kambiyo işlerinin düzene sokulması için kararlar alınması gerektiği tüccar grubu tarafından dile getirilmiştir.
- Tütün ekimi ve tütün ticaretinin serbestleştirilmesi, aşar vergisine¹² son verilmesi, *T.C. Ziraat Bankası Kanunu*'nda¹³ değişiklik yapılması ve kaynakların güçlü hale getirilmesi, tarımsal kredilerin amaçları dışında kullanımının yasaklanması, tarımsal kredilerin arttırılması gibi kararlar çiftçilerin işlerini kolaylaştıracak kararlar alınmıştır.
- Sanayinin teşvik edilmesi amacıyla *Teşvik-i Sanayi Kanunu*¹⁴ yeniden düzenlenmiştir. Bu kanunla birlikte bir sanayi bankası kurulması ve Gümrük yolu ile sanayinin dış rekabetten korunması amaçlanmıştır¹⁵. Sanayicileri yerli malı kullanımına teşvik etmek amacıyla, ucuz kredi imkanları sağlanması, teknik elemanlar yetiştirmek üzere sanayi odaları kurulup sanayi eğitimleri veren teknik okullar açılması kararları alınmıştır.

¹¹ Cumhuriyet döneminin ilk uygulaması 1929'da yürürlüğe giren 1499 sayılı "Gümrük Tarifesi Kanunu" olmuştur. Bu tarife uygulaması nedeniyle artan kaçakçılık faaliyetlerini önlemek için, 02.06.1929 tarihinde 1510 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Kanunu yürürlüğe konulmuştur. <https://www.gtb.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/tarihce> ,(07.04.2017).

¹² Aşar vergisinin kaldırılması ile çiftçilere kolaylık sağlanmış ancak, devlet gelirlerinde %30 olan dolaysız vergi payı aşar kaldırıldıktan sonra %22'ye gerilemiştir. Bkz. Murat Koçtürk ve Meryem Göllalan, "1923-1951 Türkiye Ekonomisi'nin Yapısal Analizi", **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik**, Cilt.45, Sayı.2, s.48-65, s.51.

¹³ 15 Ağustos 1888'de Ziraat Bankası kurulmuştur. 1924 Mart ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen Ziraat Bankası bütçe kanunuyla banka Anonim Ortaklık haline gelmiştir. <http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakkimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx> (07.04.2017).

¹⁴ 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu çıkarılmış, işletmelere çeşitli teşvik tedbirleriyle birlikte 10 yıl için gelir vergisinden muafiyet hakkı tanınmıştır. Sabahattin Zaim, "Sosyal Siyaset Sahasında Üniversite Sanayi İşbirliği", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9760> (07.04.2017), s.292.

¹⁵ Kadir Kasalak, "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:27, Isparta, Aralık 2012, <http://sdu.dergipark.gov.tr/download/article-file/117822> ,(07.04.2017), s.71-72.

- İşçileri ve işçi haklarını korumak amacıyla; çalışma saatleri, asgari ücret uygulaması, ücretli izin ve sigorta sağlanması, işçilere grev ve sendika hakkı tanınması ve 1 Mayıs'ın işçi bayramı olması işçi grubu tarafından dile getirilmiştir.
- Yollar konusunda da yolların iyileştirilmesi için kararlar alınmış ve ticaretin, tarımın, sanayinin temelinde yolların olduğuna vurgu yapılmıştır.

1923-1930 arasındaki dönem, her şeyin yenilendiği bir yapılanma dönemidir. Bu dönemde İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ışığında politikalar üretilerek hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ağırlıklı olan tarım ekonomisi, yerini sanayi ekonomisine bırakmaya başlamıştır. Ekonomiyi millileştirmek esas alınmış ve bu amaçla ilk adım olarak 1924 yılında katılımcı özel girişimcilik esasına dayalı olarak *Türkiye İş Bankası*¹⁶ kurulmuştur. 1925 yılında *Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası*, Osmanlı'dan kalan kamu iktisadi teşebbüslerini (KİT) yönetmek ve yenilerini kurmak için görevlendirilmiştir. Bu kuruluş 1932'de yönetimindeki fabrikaları yeni kurulan *Devlet Sanayi Ofisi*'ne devretmiş, Banka faaliyetleri ise, *Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası*¹⁷ adıyla özel sektör ve kamuyu birlikte destekleyen bir bankaya dönüşmüştür¹⁸.

Bu dönemde yapılan düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir¹⁹;

- 1924 yılında Ziraat Bankası'na her türlü banka işlemleri yapma yetkisi tanınmıştır.
- 1925 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu²⁰ odalara anayasal statü verilmiştir.
- 1926 yılında konut kredisi sağlayan Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur.

¹⁶ Cumhuriyet döneminin ilk ulusal bankası olan İş Bankası, Atatürk'ün direktifleriyle İzmir Birinci İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 26 Ağustos 1924 tarihinde kuruldu. Bkz. <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden-bugunlere/Sayfalar/o-gunlerden-bugunlere.aspx> , (07.04.2017).

¹⁷ Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası Teşkili Hakkında Kanun, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc011/kanuntbmmc011/kanuntbmmc01102064.pdf

¹⁸Hüsnü Erkan, “Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi”, <http://kisi.deu.edu.tr/husnu.erkancumhuriyet.html> , (15.01.2016).

¹⁹ Şahin, s. 37 ve Erkan, <http://kisi.deu.edu.tr/husnu.erkancumhuriyet.html> (15.01.2016).

²⁰ 1925 yılında kabul edilen 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile Ticaret ve Sanayi Odalarına anayasal statü verilmiştir. Bkz. Ahmet Makal, “Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950” <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/ddk41.pdf> , (07.04.2017), s.617.

- 1926 yılında ispiroto ve alkollü içecekler tekeli oluşturulmuştur.
- 1926 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü kurulmuş ve müdürlük 1927 yılında Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımı ile sanayi ve tarım sayımlarını gerçekleştirmiştir.
- 1928 yılında Ticaret ve Tarım Bakanlıkları birleştirilerek İktisat Vekaleti adını almıştır.
- 1929 yılında Gümrük Tarife Kanunu, Lozan'da ki kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte devreye girmiştir. Gümrük Tarife Kanunu'nun dan sonra Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu²¹ çıkarılmıştır.
- 1930 yılında yaşanan dünya krizinden dolayı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu²² kabul edilmiş ve kanunla ithalat ve yurt dışına para çıkarılması kontrollü hale getirilmiştir.

1923 – 1930 döneminde İzmir İktisat Kongresi'nde alınan sosyal, mali ve ekonomik içerikli kararlarının temelinde ulus devlet anlayışı söz konusudur. Ekonomide devlet ve özel sektör dengesi sağlanmak istenmiştir. Devlet gerektiğinde müdahale yetkisine sahip olmuş ve liberal iktisat politikasını gerçekleştirmeye yönelmiştir²³.

Liberal politikanın temeli, serbest piyasa anlayışıdır. Devlet, sadece gerekli durumlarda ekonomiye müdahale etmeli ve ekonomik faaliyetler özel sektör yoluyla gerçekleştirilmeli amacını gütmüştür. Ancak bu dönemde özel sektör lehine alınan önlemlere rağmen, özel sektör kendisinden beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Sanayiye yönelik izlenen politika, beklenen kalkınmayı gerçekleştiremediği için özel sektör yatırımlarının yetersiz kalmasına sebep olmuştur²⁴. Bunun yanı sıra denk

---

²¹ 16.05.1929 Tarih ve 1447 Sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu, (RG. 30.05.1929 –1203)

²² 20.02.1930 Tarih ve 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun, (RG. 25.02.1930 –1433).

²³ Akyıldız ve Eroğlu, s. 47 ve Benzer, <http://www.tuicakademi.org/cumhuriyetin-ilk-yillarinda-turkiye-ekonomisi/>,(08.04.2017).

²⁴ Üzümcü, s.97.

bütçe uygulaması ve sıkı para politikası uygulanmaya çalışılıp temel faaliyetlerin Devlet eliyle yürütülmesi karara bağlanmıştır²⁵.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan bu kararlar maliye politikasına da yön vermiştir²⁶. Mali disiplini sağlamak amacıyla denk bütçe ve kontrollü para politikası benimsenmiştir²⁷. Bu dönemde bütçe açığına sebebiyet verilmesinden kaçınılmış, denk bütçe politikası benimsenmiş ve borçlanma sadece yatırımların finansmanı amacıyla kullanılmıştır²⁸.

Tablo 2: 1924-1929 Dönemi Büyüme Oranları(%)

YIL	GSMH	SEKTÖRLER		
		Tarım	Hizmetler	Sanayi
1924	14,9	27,2	-7,1	8,4
1925	12,9	5,6	17,9	19,7
1926	18,2	31,8	14,8	5,7
1927	-12,8	-30,9	19,4	2,2
1928	11,0	19,2	-0,6	7,3
1929	21,6	42,6	3,8	6,6

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, s.693.

1923-1929 yılları arasındaki büyüme oranlarında gayri safi milli hasıladaki değişim ve sektörel büyüme oranları baz alınmıştır. Bu dönemde sanayi sektörüne ağırlık verilmesine rağmen altyapı yetersizliği, teknoloji, girişimci yetersizliği gibi

²⁵ Akyıldız ve Eroğlu, s. 48 ve Üzümcü, s. 102-103.

²⁶ Dilek Kaya ve Ayşe Durgun, "1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.19, Isparta 2009, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/117988> , (21.04.2017),s. 236.

²⁷ Aziz Konukman, "Cumhuriyetin Kuruluş Yılları ve 80 Sonrası Dönemin Bütçe Politikaları - Uygulamaları: Devletin İnşasında Devletin Tasfiyesine", **Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 2, Ankara 2003, <http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/view/304> , (21.04.2017), s.30.

²⁸ İstiklal Yaşar Vural, "Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 20, Kütahya, Nisan 2008, https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_ /20/77-114.pdf , (21.04.2017), s. 82-83.

sebeplerden dolayı beklenen verim alınamamıştır. Genel olarak tarım sektöründe büyüme söz konusu olmuştur.

Devlet 1930 yılına kadar müslüman Türk girişimcileri desteklemiş ancak 1929 Ekonomik Buhranı, özel sektör girişimlerinin sermaye yetersizliğinden dolayı başarısız olması, sanayi altyapısının yetersizliği, dış ticaret açığının artan bir seyir izlemesi, işsizliğin artması gibi nedenlerle yeni bir politika arayışına girilmiştir²⁹.

III. 1930-1940 DÖNEMİ

1929 ekonomik buhranı tüm dünyada etkili olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ekonomide liberalizm anlayışı amaçlanmış ancak yerini devlet müdahalesi almıştır. Dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumu değerlendiren Atatürk ve dönemin hükümeti, ekonomik koşullara uygun olan önlemler almış ve 1930 yılından itibaren yürürlüğe koymuştur. Devletin ekonomide artan ağırlığı giderek kendini hissettirir hale gelmiştir³⁰.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda başlayıp 1950'li yıllara kadar devam eden dönem, "devletçi dönem" olarak nitelendirilir. Atatürk, kendi devletçilik anlayışını sosyalist, liberal ve kapitalist sistemlerden ayrı tutmuş ve Türkiye'nin koşullarından, öz ihtiyaçlarından doğan Türkiye'ye özgü bir sistem olarak tarif etmiştir³¹.

Devletçilik, 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için etkin bir yol olarak kabul edilmiştir. Devletçilikteki temel amaç özel kesimi yaratmak ve korumaktır. Devletçilik çerçevesindeki bütün ekonomik etkinlikler özel girişimi desteklemeye yönelik olmuştur³². Devlet kalkınmak için özel

²⁹ Nihal Atlan, "Türkiye'de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler", , https://www.academia.edu/6795281/T%C3%BCrkiyede_Sosyal_ve_Ekonomik_De%C4%9Fi%C5%9Fmeler , (21.04.2017), s.158.

³⁰ Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı.40, Kasım 2007, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ankuayd/article/view/5000003215/5000003735> , (25.04.2017), s. 547-548.

³¹ Bülent Daver, "Atatürk ve Ekonomi", Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-31/ataturk-ve-ekonomi> , (11.01.2018)

³² Mahir Taş, "Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı", **Mevzuat Dergisi**, Sayı.76, Nisan 2004, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm> , (25.04.2017).

sektörle birlikte hareket etmiş, yatırımlarıyla özel sektörün hammadde ve ara mal ihtiyacını önemli ölçüde karşılamıştır³³.

1930 -1940 yılları arasında Devlet ekonomik yatırımların yanı sıra ticaretin gelişmesi ve yaygınlaşması için alt yapı yatırımlarına da önem vermiştir. Başta demiryolları, limanlar ve karayolları olmak üzere yapılan yatırımlarla altyapıda önemli gelişmeler kaydedilmiştir³⁴.

Devletçi ekonomik kalkınmayla birlikte 1933 yılında Cumhuriyet tarihinin ilk Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve Plan 1934 yılında uygulamaya konulmuştur³⁵. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın amaç ve yöntemi, ülkenin yer üstü kaynaklarını değerlendirerek şeker, dokuma ve kâğıt gibi temel ihtiyaç maddelerini yurt içinde üretmek, yeni bölgesel üretime dayalı ve hammaddeye yakın birimler kurmaktır. Plan, devletin özel sektör eliyle kurulmasının mümkün olmadığı sanayi alanlarında girişimlerde bulunabilmesi ve yatırım yapabilmesi amacıyla hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Plan ile Türkiye'de selüloz, dokuma, maden, kimya ve seramik sanayisinin kurulması amaçlanmış ve özel sektöre destek sağlanmıştır³⁶.

1935 yılı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanma döneminde Etibank, Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur³⁷.

---

³³ Atlan, s. 158-159.

³⁴ Atlan, s. 159,

³⁵ Taş, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm> , (15.03.2017).

³⁶ Yenal Ünal, "1940–1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme", **Tarih Okulu**, Sayı:3, 2009, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakjhs/article/viewFile/5000039859/5000038743> , (15.03.2017), s. 70-72.

³⁷ Fikret Yücel, "Cumhuriyet Türkiye'si'nin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938", TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, http://www.emo.org.tr/ekler/364a8ddae9aadd_ek.pdf , (27.02.2019),s. 31.

Tablo 3: 1930-1939 Dönemi Büyüme Oranları (%)

YIL	GSMH	SEKTÖRLER		
		Tarım	Sanayi	Hizmetler
1930	2,2	-3,9	12,7	7,2
1931	8,7	14,3	14,2	1,4
1932	-10,7	-28,8	17,8	3,9
1933	15,8	22,1	19,0	9,6
1934	6,0	2,7	13,8	6,6
1935	-3,0	-6,1	-0,1	-1,3
1936	23,2	54,1	-3,4	6,0
1937	1,5	-3,5	10,3	5,1
1938	9,5	5,4	15,7	12,1
1939	6,9	3,8	16,7	6,9
1930-1939	5,9	6,3	11,1	5,6

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, s. 693.

1930-1938 Dönemi ekonomik büyüme oranları tabloda görüldüğü gibi yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlemiştir. Altyapı yatırımlarına önem verilmiş ve sanayi planlarıyla kalkınma ve gelişme sağlanmak istenmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarılı bir şekilde uygulanması 1936 yılına gelindiğinde İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Ancak 1939 İkinci Dünya Savaşı planı sekteye uğratmıştır.

IV. 1940-1950 DÖNEMİ

1938-1942 yılları arasında uygulanmak üzere İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ancak 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı Plan uygulanamamıştır. Bu Planda korumacı dış ticaretin yanı sıra ara ve yatırım mallarının üretiminde ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmak istenmiştir³⁸.

1940 yılında *Milli Koruma Kanunu*³⁹ çıkarılmış ve Kanun gereği savaş ekonomisi uygulanmıştır. Milli Korunma Kanunu ile dış ticaretten fiyat kontrollerine kadar birçok ekonomik düzenleme yapılmış ve hükümete ekonomik anlamda geniş çaplı yetkiler verilmiştir⁴⁰. Savaşın özellikle ekonomiyi olumsuz etkilemesi, nüfusun çoğunlukta olduğu kentlerde karaborsacılığın ortaya çıkmasına ve sermayenin belirli ellerde toplanmasına fırsat vermiştir⁴¹. Savaş nedeniyle(1939-1945) hükümet İkinci Sanayi Planı'nı durdurmak zorunda kalmıştır. Savaş savunma harcamalarını arttırmış ve gelirler harcamaları karşılayamadığı için 1942 yılında *Varlık Vergisi Kanunu*⁴² çıkarılmış ve ekonomik destek amaçlı Merkez Bankası'na⁴³ başvurulmuştur⁴⁴.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere'nin hakimiyetiyle sonuçlanan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada değişen güç dengeleri, Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler Teşkilatı Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi dışında başka partilerin de kurulması gerektiği yönünde bir görüşe sahip

³⁸ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 64-65.

³⁹ 18.01.1940 Tarihli ve 3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu (RG. 26.01.1940 –4417).

⁴⁰ Ali Rıza Gökbnar ve Hamza Kahrıman, "İkinci Dünya Savaşı İhtikarla Mücadelede Alınan Bir Önlem: Sürgün ve İşyeri Kapatma Cezası", , **Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar IV**, (Ed. Ali Rıza Gökbnar, Cuma Ercan ve Yavuz Tansoy Yıldırım) İngiltere 2018, s. 97.

⁴¹ Tunay Karakök, "Menderes Döneminde Türkiye'de Eğitim", **Bülent Ecevit Üniversitesi Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, Zonguldak, 2011, <http://higheredu-sci.beun.edu.tr/text.php3?id=1532> , (20.03.2017).

⁴² 11.11.1942 Tarihli ve 4305 Sayılı Varlık Vergisi Kanunu (R.G. 12.11.1942- 5255).

⁴³ **1942 Yılı Merkez Bankası Raporu**, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/242d7577-3c9f-4f8fae85b575aee4b08d/1942_Yillik_Rapor.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPAC E-242d7577-3c9f-4f8f-ae85-b575aee4b08d-mh5jVVh ,(20.05.2018).

⁴⁴ Ersin Kavaklı, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Uygulanan Temel İktisadi Politikaların Analizi (1923-1980)**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2010, s. 61-63 ve Ahmet Kızılkaya, "Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi", **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt.5, Sayı.12, Ankara, 2016, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/263340> , (27.02.2019).

olduklarını belirtmiştir⁴⁵. İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'te çok partili demokrasi rejime geçileceğini kamuoyuna bildirmiştir⁴⁶.

İsmet İnönü'nün 19 Mayıs'ta yaptığı açıklamadan kısa bir süre sonra 18 Temmuz 1945 tarihinde, Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan'ın kurucu üye imzalarıyla *Millî Kalkınma Partisi*⁴⁸ kurulmuştur. Parti, Cumhuriyet Dönemi'nde iki başarısız denemeden⁴⁹ sonra ve çok partili hayata geçişte kurulan ilk siyasi parti olma özelliğine sahiptir. Partinin liberalleşme eğiliminde olduğu bilinse de Demokrat Parti kurulduktan sonra gölgesinde kalmış ve seçimlerde başarılı olamamıştır. Parti üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar başarısızlığı

⁴⁵ Ercan Haytoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", *Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı.3, Denizli 1997, http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/786386030_4-T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf, (20.06.2017), s.50.

⁴⁶ Karakök, <http://higheredu-sci.beun.edu.tr/text.php3?id=1532#INTRODUCTION>, (20.03.2017).

⁴⁷ *Vatan Gazetesi* 19 Temmuz Perşembe 1945.

⁴⁸ Millî Kalkınma Partisi Cumhuriyet Döneminde çok partili hayata geçişte ilk muhalefet parti olması bakımından ayrıcalıklıdır. Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nde verilen sözün tutulması bakımından da önem arz etmektedir. Millî Kalkınma Partisi tek dereceli seçim sistemi, nispi temsil yöntemi, iki meclisli yasama organı, cumhurbaşkanının bir dönem için halk tarafından seçilmesi ve belediye başkanlarının da halk tarafından seçilmesi gibi yenilikler içeren bir parti programına sahipti. Bkz. Orhan Özacun, "Siyasi Tarihimizde Millî Kalkınma Partisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları/2*, (Ocak 2013), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9947>, (14.08.2017), s. 216.

⁴⁹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 yılında Ali Fuat Cebesoy, Mersin Mebusu Besim, Erzurum Mebusu Sait Sağıroğlu ve Trabzon Mebusu Muhtar Bey tarafından Ankara'da kurulmuştur. Genel başkanı Kazım Karabekirdir. 3 Haziran 1925 yılında dini duyguları sömürerek halkı isyana teşvik etmek gerekçesiyle kapatılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisi ve onayıyla Ali Fethi Okyar tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html, (20.09.2017).

Bunun üzerine Celal Bayar da 1 Aralık 1945'te istifa etmiş ve Demokrat Parti'nin kuruluşu için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır⁵⁵.

Kuruluş tarihi 7 Ocak 1946 olan *Demokrat Parti*⁵⁶ toplumsal ve siyasi sorunları çözebilmek ve bunalan toplumun isteklerini yerine getirmek, ifade edebilmek amacıyla kurulmuştur⁵⁷.

58

Dönemin ilk muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi olmakla birlikte Demokrat Parti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi; 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kurulmuştur. İki partide komünizm propagandası yapmakla suçlanıp yöneticileri tutuklanmış ve parti faaliyetlerine 13 Aralık 1946 da son verilmiştir⁵⁹.

Demokrat Parti kurulduktan 6 ay sonra, 21 Temmuz 1946'da milletvekili genel seçimleri yapılmıştır. Türkiye'nin ilk çok partili seçimi olan 1946 seçimlerinde

⁵⁵ Atacan Şahin, "Türkiye'nin Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Seçimler ve Seçmen Davranışları", <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/1946secimleri.pdf> , (25.09.2017), s. 3.

⁵⁶ Demokrat Parti Tarihçesi, <http://www.dp.org.tr/Default.aspx?islem=icerik&modul=5&id=1645> ,(25.09.2017).

⁵⁷ Demokrat Parti Programı 1946,

https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y , (07.03.2019) ve Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s.87.

⁵⁸ **Cumhuriyet Gazetesi** 8 Ocak Salı 1946.

⁵⁹ Türkiye Sosyalist Partisi, 14 Mayıs 1946'da İstanbul'da Esat Adil Müstecaplıoğlu, Macit Güçlü, İhsan Kabaloğlu ve Aziz Uçtay tarafından kurulmuştur. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, 20 Haziran 1946'da İstanbul'da, Şefik Hüsnü Deymer, Ragıp Vardar, Fuat Bilego, İstefo Papadopulos, Emin Aydınlatan, Habil Amato, Müntakim Özmen, Hayrettin Emin Manoğlu tarafından kurulmuştur. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html , (27.09.2017) ve Süzan Ünal, "Türkiye'de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 5, Sayı.10, Yalova 2015, s. 135-140.

çoğunluk oy sistemiyle 465 milletvekilinin seçilmesi için oy kullanılmıştır.1946 seçimlerinin sonuçları şu şekildedir⁶⁰:

Tablo 4: 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Oranları (%)

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI (%)
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	397	85,4
Demokrat Parti(DP)	61	13,1
Bağımsızlar(DP Listesinde Yer Alarak Seçilen)	4	0,9
Bağımsız (Bağımsız Aday Olarak Seçilen)	3	0,6
TOPLAM	465	100

Kaynak: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf

Seçimden sonra Şükrü Saraçoğlu istifa etmiş yerine Recep Peker yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Peker hükümeti dünyadaki tüm ekonomik, sosyal, siyasi ve iktisadi gelişmeleri dikkate alarak bir yol çizmeye çalışmıştır. 7 Eylül 1946'da Türk Lirası'nın değeri düşürülerek devalüe edilmiş, Amerikan Doları'na Türk Lirası karşısında değer kazandırılarak 280 kuruş yapılmıştır. Peker hükümeti siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı kamuoyundan beklediği desteği görememiştir. Bunun beraberinde dış ticaret açığı artan bir seyir izlerken Amerika Birleşik Devletleri'nden beklenen mali destek sağlanamamıştır⁶¹.

7 Ocak 1947'de Demokrat Parti ilk kurultayını yapmıştır. Bu toplantıda özgürlük ve demokrasi bir kez daha vurgulanırken *Hürriyet Misakı*⁶² kabul edilmiştir. Bunun üzerine iktidar tarafından Demokrat Parti'ye sert eleştiriler yöneltilmiş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl

⁶⁰TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (27.09.2017).

⁶¹ Esat Çelebi, "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları(1923-2000)", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, İstanbul 2001, s. 58-59.

⁶² Demokrat Parti Belgeleri, http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/312_6/DP/Demokrat_Parti_Belgeleri.pdf, (05.10.2017).

Bayar arasında Haziran ayında yapılan birçok görüşme sonrasında 12 Temmuz 1947’de İsmet İnönü tarafından 12 Temmuz Beyannamesi yayımlanmıştır⁶³.

12 Temmuz Beyannamesi’nden sonra İsmet İnönü ve Recep Peker arasındaki anlaşmazlıklar artmış, parti içi ve muhalefet baskısıyla Peker hükümeti istifasını vermiştir. Bunun üzerine Eylül 1947’de yeni hükümet Hasan Saka tarafından kurulmuştur⁶⁴. İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri devam ederken Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği’nin yayılmacı politikasına karşı Avrupa devletlerini ekonomik olarak desteklemek amacıyla Marshall Yardımı’nı dile getirmiştir. Hasan Saka hükümeti Marshall Yardımı almak ve kalkınma planlarını gerçekleştirmek amacıyla Amerika Birleşik Devleti’ne başvuruda bulunmuştur. 4 Temmuz 1948 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında *Avrupa Ekonomik İşbirliği Anlaşması*⁶⁵ imzalanmıştır.

Türkiye 1948-1951 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri’nden hibe olarak 62.376,000 Amerikan Doları ve 72.840,000 Amerikan Doları ödünç olmak üzere toplamda 135.216,000 Amerikan Doları yardım almıştır⁶⁶. Marshall Yardımı tarım sektörünü kalkındırmak ve üretimi arttırmak amaçlı yapılmıştır. Ancak yurtdışından alınan tarım aletleri ve teçhizatlar üretimde atışı sağlarken bir yandan bakım-onarım diğer yandan yedek parça maliyetleri Türkiye’nin mali anlamda dış ticaret dengesinin bozulmasına ve uzun vadede alınan yardımın büyük çoğunluğunun Amerika Birleşik Devletleri’ne dönmesine sebep olmuştur⁶⁷.

⁶³ Cemile Burcu Kartal, “Türk Siyasal Hayatında “Beyaz İhtilal” 1950 Seçimleri”, **Atatürk Üniversitesi Dergisi**, Cilt.3, Sayı.4, Erzurum 2003, s. 268-269.

⁶⁴ Kadri Unat, “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuz beşler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı.48, Ankara, 2011, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1660/17728.pdf> ,(08.03.2019), s.852-853.

⁶⁵ 4.7.1948 Tarihli ve 5253 Sayılı Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında 4 Temmuz 1948 Tarihinde İmzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve Eki İle Aynı Tarihte Teati Edilen Mektupların Onanması Hakkında Kanun (R.G. 13.7.1948 –6956).

⁶⁶ Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.12, Sayı.21, Balıkesir, 2009, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m24.pdf> , (06.01.2019), s.392.

⁶⁷ Ertem, s.395.

Tablo 5: 1940-1950 Dönemi Büyüme Oranları (%)

YIL	GSMH	SEKTÖRLER		
		Tarım	Sanayi	Hizmetler
1940	-4,9	3,8	16,7	6,9
1941	-10,3	-16,5	-2,4	-6,4
1942	5,6	19,4	-2,5	-5,0
1943	-9,8	-12,5	-1,4	-9,6
1944	-5,1	-10,7	-6,1	2,2
1945	-15,3	-23,4	-16,6	-6,3
1946	31,9	54,2	26,1	
1947	4,2	-11,7	5,8	21,8
1948	15,9	-	-	-
1949	-5,0	-13,5	-2,7	3,1
1950	9,4	10,9	9,3	8,0

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, s. 693.

1940-1950 yılları arasındaki gayri safi milli hasıla ve sektörel büyümeler ekonomide inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1939-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı sebebiyle büyüme oranlarında düşüşler meydana gelmiş ancak 1946'da yapılan devalüasyonla ekonomi kendini anlık toparlamış gibi görünse de Türk Lirası'nın değer kaybetmesi sonraki yıllarda ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Ancak 1948'den sonra Marshall Yardımı ile gerçekleştirilen yatırımlar sonucunda 1949'daki negatif büyümeye rağmen, 1950'de pozitif büyümeye geçilmiştir.

Demokrat Parti, parti programını liberalizm ve demokrasi esasları çerçevesinde şekillendirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ekonomi politikası olan devletçiliğe olumsuz yönleri vurgulanarak karşı çıkmıştır. Demokrat Parti'nin ve

Demokrat Parti yanlısı İstanbul basınının da etkisiyle Hasan Saka Hükümeti istifa etmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık yönetiminin son hükümetini 1949 yılının Ocak ayında Şemsettin Günaltay kurmuştur⁶⁸. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaşadığı tüm bu olumsuzluklar Demokrat Parti'nin lehine sonuçlanarak iktidarın güç yitirmesine sebep olmuştur⁶⁹.

16 Şubat 1950'de 5545 Sayılı *Milletvekilleri Seçimi Kanunu*⁷⁰ kabul edilmiştir. Bu kanunda tek dereceli seçim ile birlikte gizli oy açık sayım esas alınmıştır.

V. 1950-1960 DÖNEMİ

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensipleri olan altı ok'a⁷¹ bağlılığını açıkça ortaya koyduğu gibi, devletin ekonomik politikası olan devletçiliği de serbest girişimciliğe olanak sağlayan bir politika olarak kabul etmiştir. Parti tüzüğünde⁷² devletçilik anlayışı, ekonomik anlamda uzun zamandır süregelen boşluğu doldurmak için, iş hacmini genişletmek için, vatandaşların refah düzeyini yükseltmek için ve toplumun yararına kararlar verip uygulamak için gereklidir⁷³. Devletçiliğe farklı bir bakış açısı getiren Demokrat Parti

⁶⁸ Osman Cenk Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.9, Sayı.19, Hatay 2012, s.49 ve Kartal, s.269.

⁶⁹ Osman Akandere, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar", Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-76/1946-genel-secimleri-ve-sonuclari-uzerinde-iktidar-ve-muhalefet-partileri-arasinda-yapilan-tartismalar-ii> , (01.11.2017).

⁷⁰ 16.02.1950 Tarihli ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu (RG. 21.02.1950- 7438).

⁷¹ Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleri altı oku temsil eder. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ambleminde bulunan altı ok bu ilkeleri simgelemektedir. Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçe, https://www.chp.org.tr/Haberler/0/chp_tarihi-54.aspx , (06.10.2017).

⁷² Demokrat Parti Tüzüğü, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASIS%20PARTI%20YAYINLARI/199602109%20DEMOKRAT%20PARTI%20TUZUGU/199602109%20DEMOKRAT%20PARTI%20TUZUGU.pdf> , (05.11.2017).

⁷³ Yusuf Ziya Keskin, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, Erzincan 2012, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/erzisosbil/article/view/5000035714/5000034637> , (05.11.2017), s.111-112.

kurucuları, hükümeti erken seçim yapılması konusunda zorlayarak 1946 seçiminde 61 milletvekili ile Parlamenteoya girmeyi başarmışlardır⁷⁴.

Cumhuriyet Halk Partisi 27 Nisan 1950’de Seçim Bildirgesi’ni yayınlamıştır. Ekonomik alanda devlet müdahalesinin aza indirilmesi, özel teşebbüse fırsat tanınması, vergi reformu, yabancı sermayenin ülkeye girişinin kolaylaştırılması ve buna rağmen Türk Lirası’nın değerini koruyucu önlemler alınması bildirgede yer alan başlıca ekonomik varsayımlardır⁷⁵. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçim Bildirgesi’nde dikkat çeken bir diğer nokta ise, Cumhuriyet Halk Partisi’ni ve Türk devrimlerinin temelini simgeleyen altı ilkenin Anayasa’dan çıkarılması ile ilgili madde olmuştur⁷⁶.

Demokrat Parti’nin 1950 seçimleri öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin uyguladığı devletçi politikanın tersine özgürlükçü bir politika benimsediğine dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra Demokrat Parti, vergi oranlarının azaltılacağını, üretimin arttırılacağını, yabancı sermaye yatırım teşviklerinin yapılabilmesi için ülkenin ekonomik durumunun düzeltileceğini, dengeli bütçe sisteminin geliştirilip uygulanacağını ve devlet tekelinin ortadan kaldırılacağını belirtmiştir⁷⁷.

14 Mayıs 1950 seçimleri liste usulü çoğunluk sistemiyle gerçekleşmiştir. Demokrat Parti aldığı % 55,2 oy oranıyla iktidara gelmeyi başarmıştır⁷⁸.

⁷⁴Baytal <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ankuayd/article/view/5000003215/5000003735>, (06.11.2017), s.550-551.

⁷⁵Ensar Yılmaz, “1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları”, <http://iibfdergi.bartın.edu.tr/wp-content/uploads/2016/07/Ensar-Y%C4%B1lmaz-1950-Se%C3%A7imlerinin-%C3%96nemi-%C3%96ne-%C3%87%C4%B1kan-%C3%96zellikleri-ve-Siyasal-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-31-45.pdf>, (06.11.2017), s.37.

⁷⁶ Sedat Altaş, **Çarıklı Demokrasi**, İkinci Adam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s.53-55.

⁷⁷ Muzaffer Taşyürek, **Adnan Menderes**, Anonim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2009, s.54-55.

⁷⁸ Süleyman İnan, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2007, s.115.

Tablo 6: 14 Mayıs 1950 Seçimlerinde Partiler ve Oy Dağılımları

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI (%)
Demokrat Parti (DP)	416	55,2
Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	69	39,6
Millet Partisi (MP)	1	4,6
Bağımsızlar	1	0,6
TOPLAM	487	100

Kaynak: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (06.11.2017).

Demokrat Parti dört yıllık muhalefetten sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarını devralmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimleri Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır⁷⁹.

Demokrat Parti programında siyasi ve ekonomik hedefler üzerinde durulmuştur. Demokrat Parti'nin siyasal hedefi ülkede demokrasinin evrensel boyutlara taşınması, temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesidir. Dernek kurma özgürlüğü ve tek dereceli seçim sistemi talep edilmiş ayrıca seçim güvenliği üzerinde durulmuştur. Ekonomik hedefi ise, özel teşebbüs ve sermaye şeklinde belirtilmiştir⁸⁰.

Demokrat Parti programının ekonomi ile ilgili görüşleri şu şekilde özetlenebilir⁸¹:

- Ekonomide sermaye tek bir elde toplanmamalı ve sermayenin güven içinde çalışabilmesi için özel teşebbüs ve kamu teşebbüsleri birbirlerini tamamlar nitelikte olmalıdır. Özel teşebbüsün erişemeyeceği noktalarda kamu teşebbüsü özel teşebbüsü

⁷⁹ Kartal, s. 268.

⁸⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1998, s.13-15.

⁸¹ Demokrat Parti Programı 1946, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASIS%20PARTI%20YAYINLARI/200805461%20DEMOKRAT%20PARTI%20PROGRAMI%201946/200805461%20DEMOKRAT%20PARTI%20PROGRAMI%201946.pdf>, (20.12.2017), Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.67, Sayı.2, Ankara 2012, s.164-165.

ve rekabeti sarsmayacak şekilde kendini göstermelidir. Çünkü kamu teşebbüsünün amacı kar değil, ekonominin kalkınması ve halkın ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

- Zorunluluk gerektirmeyen durumlar dışında devlet ekonomi ve piyasaya müdahale etmemeli, tekelleşmeye karşı tedbirler almalı ve rekabeti ortadan kaldıracak veya daraltacak durumları önlemeye çalışmalıdır.

- Serbest piyasada paramızın değerini korumak amacıyla tam istikrar çerçevesinde önlemler alınmalıdır.

- Devlet, elinde bulundurduğu sınırlı kaynakları tarım sektöründe kullanmak yerine tarım sektörünü oluşturan, makineleşme kredi koşullarının iyileştirilmesi, kooperatifleşme, örnek çiftliklerin kurulması, bitki ve hayvan ırklarının ıslahı gibi, çiftçinin üretimini artıracak her türlü teşvik ve yardımın yapılmasını sağlamalıdır. Bunun yanında çiftçi kooperatifleri ve çiftçilere kredi sağlayabilecek bankalar kurulmalıdır.

- Nüfusun büyük çoğunluğu geçimini tarımla sağladığı için tarım, kalkınmanın temeli olarak görülmeli ve bununla birlikte üretim maliyetleri düşürülmeli, minimum maliyet maksimum verim esas alınmalı, çiftçiyi kalkındırmak amacıyla pazar olanakları genişletilmelidir.

- Maliye politikalarının temel amacı denk bütçe olmalıdır. Üretimleri, yatırımları ve dolayısıyla kalkınmayı hızlandırmak artırmak amacıyla uzun vadeli dış borçlanma yoluna gidilebilir. Ancak emisyonlardan kaçınılmalıdır.

- Kamu gelirlerinin önemli kalemlerinden biri de vergilerdir. Vergileri artırmadan da kamu gelirlerinde artış mümkündür. Dolaysız ve bireylerin mali gücüne uygun olarak alınan vergiler ile sosyal adalet sağlanabilir.

2 Mayıs 1954 seçimlerinde gücünü arttırmaya devam eden Demokrat Parti iktidarı, 27 Ekim 1957 seçimlerinde oy kaybetmeye başlamıştır⁸². 1957

---

⁸² Demokrat Parti, oyların yüzde 58,4'ünü alarak 503 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi, yüzde 35,1'lik oranla 31 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi, yüzde 5 ile 5 milletvekili çıkardı. İki bağımsızla birlikte toplam 541 milletvekili seçilmiştir. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (10.01.2018).

seçimlerinden sonra Demokrat Parti iktidar olarak yoluna devam etse de oy kaybı neticesinde parlamentoda temsil ettiği vekil sayısı azalmıştır⁸³.

Tablo 7: 1951-1960 Büyüme Oranları (%)

YIL	GSMH	SEKTÖRLER		
		Tarım	Sanayi	Hizmetler
1951	12,8	19,8	2,6	9,6
1952	11,9	9,5	10,9	14,5
1953	11,2	8,7	19,2	11,6
1954	-3,0	-13,9	9,2	3,6
1955	7,9	9,8	11,3	5,5
1956	3,2	5,0	9,6	-0,3
1957	7,8	6,5	10,7	7,9
1958	4,5	9,2	5,6	0,4
1959	4,1	0,3	3,6	7,6
1960	3,4	2,3	0,4	5,4

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2011, s.693.

Demokrat Parti Marshall yardımının da etkisiyle tarımsal üretimde artış sağlamıştır. Esasen Marshall yardımının temel amacı tarım sektörünü geliştirerek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak olsa da gerek 1950-1953 yılları arasında meydana gelen ve tüm Dünya ekonomisini etkileyen Kore Savaşı⁸⁴ gerek 1954 ve 1958⁸⁵

⁸³ Demokrat Parti, oyların yüzde 48,6'sını alarak 424 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi, yüzde 41,4'lük oranla 178 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi, yüzde 6,5 ile 4 milletvekili ve Hürriyet Partisi yüzde 3,5 ile 4 milletvekili çıkardı. Toplam 610 milletvekili seçilmiştir. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (10.01.2018).

⁸⁴ Sedef Bulut, "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", **Mavi Atlas Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1, 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/454074>, (14.01.2019), s.188-191.

⁸⁵ Mahir Taş, <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm>, (14.01.2019).

yıllarında yaşanan ekonomik krizler tarım sektörünü geriletmiş ve buna bağlı olarak ihracatımız da azalmıştır.

1957 seçiminin ardından Demokrat Parti hâlâ iktidar partisi olmasına rağmen güç kaybetmeye başlamıştır. İstikrarsızlığın baş göstermesiyle birlikte siyasi ve ekonomik baskı devam etmiş ve hükümetin dar boğaza girmesine sebep olmuştur. 4

Ağustos 1958'de hükümet ekonomide bir istikrar programı uygulama girişiminde bulunmuştur ⁸⁶. Hükümet, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF) ile birlikte bir istikrar programı uygulama kararı almıştır. Bu karar gereğince, Türkiye tarihindeki en yüksek oranlı devalüasyonu gerçekleştirmiştir. Amacı, döviz darboğazı ve biriken dış borçlar yüzünden ortaya çıkan dış ödeme güçlüklerini gidermektir. Yaklaşık olarak % 320 oranında yapılan devalüasyon ile 1 Amerikan Doları = 2,8 Türk Lirası'ndan 9 Türk Lirası'na çıkarılmıştır. Enflasyonun artmasıyla birlikte denge hedeflenmiş ancak sağlanamamış ve istikrar programı başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁸⁷.

Ekonomik buhranla mücadele etmeye çalışan hükümete karşı muhalefette güç birliğine gidilmiş ve ittifaklar⁸⁸ kurulmuştur. Bu güç birliğine karşı Demokrat Parti 1959 yılının Ocak ayında iktidarı kaybetmemek ve oy kaybının önüne geçebilmek için Vatan Cephesi'ni⁸⁹ kurmuştur. Vatan Cephesi ile muhalefete karşı bir örgütlenme söz konusu olmuş ancak bu durum ihtilali önlemeye yetmemiştir⁹⁰.

⁸⁶Hükümet, IMF ile bir istikrar programı üzerinde anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma, uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla alacaklılara teminat verilerek yapılan bir borç erteleme anlaşmasıdır. Bkz.Volkan Alptekin, "IMF İstikrar Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2004)", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/289262> ,(15.01.2018),s. 476.

⁸⁷ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitapevi, 1.Baskı, Bursa, 1998, s.421.

⁸⁸Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Köylü Partisi adı altında birleşmiş ve Hürriyet Partisi kendini feshederek Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılmıştır. Bkz.Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Siyasi Partiler", https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html ,(15.01.2018).

⁸⁹ Vatan Cephesi, Demokrat Parti'nin muhalefetteki ittifaklara karşı yalnız kalmayı önlemek ve oy kaybının önüne geçebilmek için kurmayı öngördüğü cephedir. Bkz. Selahattin Çalışal, **Türk Siyasal Hayatı Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2015, s.79.

⁹⁰ Muhammed Sarı, "Demokrat Parti Dönemi Basınına Göre İktidar Muhalefet İlişkileri Açısından 'Vatan Cephesi'", 10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 28 Ağustos-2 Eylül 2012, https://www.academia.edu/23430216/DEMOKRAT_PARTI_DONEMİ_BASININA_GORE_IKTİDAR_MUHALEFET_İLİ_KİLERİ_A_ISINDAN_VATAN_CEPHESİ , (15.3.2018), s. 752-753. Hakan Özdemir, "Demokrat Parti (DP) İle Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.22, Sayı.2, Elazığ, 2012, s.195.

Demokrat Parti, özel girişimi desteklerken özel girişimin yeterli olmadığı bazı alanlarda devletin ekonomiye kamu iktisadi teşebbüsler ile müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. 1950-1960 yılları içinde açılan bazı kamu iktisadi teşebbüsleri şunlardır⁹¹: Makine Kimya Endüstri Kurumu (1950), Denizcilik Bankası (1951), Et ve Balık Kurumu (1952), Devlet Malzeme Ofisi (1954), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (1954), Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (1955) ve Ereğli Demir Çelik Fabrikaları (1960).

Ekonomideki gerileme, yapılan desteklere ve istikrar programlarına rağmen önlenemez hale gelmiştir. Askeri darbenin temelinde enflasyonist ekonomi politikasının etkisi büyük olmuştur. Hızla artan fiyatlar yüzünden, sabit gelirli askerler ve sivil memurların yaşam standartları düşmüştür. İç politikada uygulanan baskı ve dış politikadaki başarısızlıklar askeri darbeye zemin hazırlamıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbeyle Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarı sona ermiş ve iktidar askeri güçlerin eline geçmiştir⁹². Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere birçok siyasi tutuklanmıştır. Demokrat Parti'nin Türk siyasi hayatındaki yeri sadece on yıllık iktidar dönemiyle sınırlı olmayıp 29 Eylül 1960 tarihinde kapatılmasından sonra da etkisini sürdürmüştür⁹³.

VI. 1960-1970 DÖNEMİ

1960 askeri darbesi Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Siyasi, ekonomik ve sosyal yönden de önemli adımlar atılmış ve yeni anayasa ile köklü bir yapılandırmaya gidilmiştir. Zira 1961 Anayasası⁹⁴, temel hak ve özgürlükler bakımından oldukça kapsamlı bir anayasadır. Bu Anayasa'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sosyal devlet⁹⁵ olarak nitelendirilmiştir.

⁹¹Şinasi Aksoy, "Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/ed25184abc9f31_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, (16.03.2017), s.7.

⁹² Özcan Dağdemir ve Mesut Küçükcalay, "Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.3, Kütahya 1999, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55133>, (15.03.2018), s. 122-123.

⁹³ Keskin, s.124-125.

⁹⁴ 1961 Anayasası bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (15.03.2018).

⁹⁵ Sosyal devlet anlayışı, devletin ekonomik ve sosyal yaşama kamu yararına müdahalelerde bulunduğu anlayıştır. Yeşim Edis Şahin, "Sosyal Devlet ve Yönetişimci Devletin Kamu Politikalarında Yaşanan Değişim: IV. ve IX. Kalkınma Planları Örnekleri", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/210941>, (16.03.2018), s.59.

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu yıllar arasında liberal politikalar benimsenerek devletin ekonomik hayattaki etkinliği sınırlandırılmak istendiği için planlı ekonomik kalkınma söz konusu olmamıştır. Yüksek enflasyon ve dış ödeme güclüğü sonucu bozulan ekonomik yapının ekonomik kalkınma planlarıyla istikrara kavuşabileceği savunulmuştur⁹⁶. Planlı kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı⁹⁷ kurulmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kurulması Hakkında Kanun'un 2'inci maddesinde şu şekilde sayılmıştır:

- Ülkenin doğal, beşeri ve iktisadi kaynaklarını tespit ederek uygulanacak politikalar konusunda Hükümete yardımcı olmak,
- İlgili bakanlıkların iktisadi politikalarıyla ilgili yol gösterici olmak,
- Hükümet tarafından kabul edilen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla uzun ve kısa vadeli planlar yapmak,
- Planların başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli merkezi ve mahalli idareleri işleyiş konusunda yönetmek ve bilgilendirmek,
- Planın uygulamasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli yerlerde değişiklik yapmak,
- Özel sektör faaliyetlerini planın hedef ve amaçlarına uygun olarak teşvik etmek ve gerekli tavsiyelerde bulunmak şeklindedir.

1960-1961 geçiş döneminde IMF kredi teklifi sunmuş ve IMF tarafından talep edilen vergi yasaları ve istikrar tedbirleri alınmıştır. Alınan krediler ile kamu yatırımları arttırılmış ve Merkez Bankası'na borçlanma yolu kapatılıp devlet bütçesinde tam esneklik sağlanmıştır⁹⁸. Planlı dönemde, ödemeler dengesi sorunundan dolayı ithal ikame benimsenmiş ve bu doğrultuda hareket edilmiştir. İthal ikameci sanayileşme⁹⁹, büyümeyi hızlandırmak amacıyla uygulanan bir dış ticaret politikası olmuştur.

⁹⁶ Abdullah Takım, "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", **Maliye Dergisi**, Sayı. 160, Ocak- Haziran 2011, https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/160/008.pdf, (15.03.2018), s. 156.

⁹⁷ 30.09.1960 Tarihli ve 91 Sayılı, Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kurulması Hakkında Kanun (RG. 5.10.1960- Sayı. 10621).

⁹⁸ Adnan Erdal ve Önder Dilek, "Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi ve Planlı Ekonomi: 1960-1980", **Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Ekonomik Tarihi**, (Edt: Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü ve Deniz Özyakışır), s. 159.

⁹⁹ Hüseyin Avni Egel, "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi", **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,

1961 Anayasası'ndan sonra 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı¹⁰⁰ hazırlanmıştır. Bu dönemde planlı ekonomik kalkınmanın temeli yerli üretime dayandırılmıştır. Yerli üretimi destekleyen bu model, içe dönük ve dışa bağımlı ithal ikameci¹⁰¹ sistemdir. Kalkınma planında, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması öngörülmüştür. Plana göre yapılan kamu yatırımlarının finansmanı vergiler, kamu teşebbüslerinden elde edilen fonlar ve dış kaynaklardan karşılanmalıdır¹⁰².

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın on beş yıllık hedefleri¹⁰³; yılda % 7'lik ekonomik büyüme sağlanması, işgücü sorununun ortadan kaldırılması, dış ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, her alanda yeterli sayıda kalifiye eleman yetiştirilmesi ve tüm bu hedeflerin sosyal adalet ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesidir.

1963-1967 yılları arasında yatırım ve ihracatı teşvik etmek amaçlı vergi indirimlerine gidilmiş ve kanunlar çıkarılmıştır¹⁰⁴. Yapılan düzenlemelere ve çıkarılan kanunlara rağmen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan beklenen verim alınmamıştır. Kalkınma Planı dâhilinde büyüme oranları ekonomide % 7, sanayi sektöründe ise % 12,3 olarak hedeflenmiş ancak bu büyüme oranları % 6,7 ve % 9,7 olarak gerçekleşmiştir¹⁰⁵. Ekonomik gelişme ve kalkınma, tarım sektöründeki dalgalanmalar ve ekonomik yetersizliklerden dolayı beklenenin altında olmuştur.

---

http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol01_Issue02_2001/211.pdf , (05.01.2019), s. 150-153.

¹⁰⁰ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Bkz., <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf> , (15.03.2018).

¹⁰¹ İthal ikame, ekonominin önceki dönemlerde ithal ettiği malların kısmen veya tamamının ülke içinde üretilmesidir. Bkz. Tefik Ertüzün, "İthal İkamesi ve Sınırları", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/8650>, (17.12.2018).

¹⁰² Erdal ve Dilek, s. 162.

¹⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)", <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf>, (17.12.2018), s.33.

¹⁰⁴ İlk olarak yatırım indirimi ile ilgili 19.02.1963 tarihli 202 sayılı, 31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Hükümler Eklenmesi ve Bir Kısım Hükümlerinin Kaldırılması Hakkında Kanun, ihracatta vergi iadesi imkânı veren 27.6.1963 tarihli 261 sayılı, İhracatı Geliştirmek Amacıyla Vergilerle İlgili Olarak Hükümetçe Alınacak Önlemlere Dair Kanun ile ithalden alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesi olanağı sağlayan 14.5.1964 tarihli 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı, s. 368.

¹⁰⁵ Selim Şanlısoy, "Türkiye'de Dönemler İtibariyle Ekonomik Süreç", kisi.deu.edu.tr/userweb/selim.sanlisoy/Turkiye%20ekk%20surec.doc, (03.01.2019), s.14.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan sonra 1968-1972 yılları arasında uygulanması planlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı¹⁰⁶ hazırlanmıştır. Bu Plan, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan daha geniş kapsamlı olarak hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı tarım sektörünü esas alırken; bu Plan, tarım sektörünün yanında madencilik, imalat sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerini esas almıştır. Amaç, ekonomide hızlı gelişme sağlamak ve bu gelişmeyi istikrarlı biçimde sürdürebilmektir. İkinci Beş Yıllık Planda sanayi sektörü, kalkınmada sürükleyici sektör olarak nitelendirilmiştir. Planda ithalat yerine yerli üretim teşviki ve ara mal üretimi ön plana çıkarılmıştır. Bunlara ek olarak da ihracat teşvikleri ile ihracatçı birlikler kurulmasına da izin verilmiştir¹⁰⁷.

Türkiye İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte Batı'da da önemli adımlar atmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu Bakanlar Konseyi, yapılan başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak ortaklık anlaşması olan Ankara Anlaşma'sını¹⁰⁸ 12 Eylül 1963 tarihinde imzalamış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe koymuştur¹⁰⁹.

Ankara Anlaşması'nın amacı, 2'nci maddesinde şöyle belirtilmiştir: "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir." Amaca uygun olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye'ye tek taraflı tarife indirimleri uygulamış ve mali yönden desteklemiştir.

---

¹⁰⁶İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Bkz., <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0ikinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1I%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf>, (18.12.2018).

¹⁰⁷ Erdal ve Dilek, s. 163-164.

¹⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, "Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)- 12 Eylül 1963", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-ankara-anlasmasi-12-eylul-1963-.tr.mfa#>, (18.12.2018).

¹⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=111>, (18.12.2018).

Tablo 8: 1960-1970 Dönemi Büyüme Oranları (%)

YIL	GSMH	SEKTÖRLER		
		Tarım	Hizmetler	Sanayi
1961	2,0	-4,9	11,7	4,2
1962	6,2	5,0	3,5	8,0
1963	9,7	9,6	12,0	8,9
1964	4,1	-0,4	11,2	4,8
1965	3,1	-3,9	9,5	5,6
1966	12,0	10,7	15,2	11,5
1967	4,2	0,1	8,2	5,2
1968	-	-	-	-
1969	4,3	-1,4	12,0	5,4
1970	4,4	2,8	-0,5	7,3

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, s.694.

1960-1970 dönemi boyunca çıkarılan ve uygulanması düşünülen Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ekonomide yıllar itibariyle farklılık gösterse de 1963 ve 1966 yıllarında artış göstermiş, diğer yıllarda ortalama % 4,5 seviyesinde seyir izlemiştir. Beklenen büyüme oranları tarım sektöründeki dalgalanmalar ve ekonomik yetersizliklerden dolayı gerçekleştirilememiştir¹¹⁰.

1963'te imzalanan Ankara Anlaşması, 1971 yılına kadar hazırlık aşamasını tamamlamış ve 1971 yılı itibariyle geçiş dönemi başlamıştır. 1 Ocak 1973'te imzalanan Katma Protokol ile birlikte Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Geçiş

¹¹⁰ Eğilmez, s. 154.

döneminde amaç, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında yapılan sanayi malları ticaretinde Gümrük Birliği'ni sağlamak olmuştur¹¹¹.

VII. 1970-1980 DÖNEMİ

1970 -1980 arası dönem ekonomik açıdan birçok önemli olayın yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde 1971 Petrol Krizi, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve petrol krizine bağlı ekonomik ambargolar kendini göstermiştir.

Türkiye ekonomisi 1960'lı yılların sonuna kadar dış yardımlara bağlı olarak yatırımlarını gerçekleştirme imkanı bulmuştur. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine yapılan yatırımlar büyümeyi amaçlarken, dışa bağımlılığı da beraberinde getirmiştir. Bu dışa bağımlılık bir süre sonra büyümeyi negatif yönde etkilediği için ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmak istenmiştir.

1970'li yıllara gelindiğinde ise, hükümet darboğazı aşabilmek, iç kaynakları etkin ve verimli kullanabilmek amacıyla *Finansman Kanunu*¹¹² çıkarıp vergi düzenlemesi yaparak ekonomiyi ayakta tutmaya çalışmıştır. Ancak ihracat beklenen seviyelerin altında gerçekleştiği için hükümet % 66,6 oranında devalüasyona gitmek zorunda kalmıştır¹¹³.

Devlet 1970'li yıllarda, esnaf ve sanatkârlara teşvik amacıyla Halk Bankası aracılığıyla krediler verilmeye başlanmıştır. 1970'li yıllarda kredilerle kooperatifler kurulmuş ve bu sebeple krediler devlete geri dönmüştür. 1972 yılından 1976 yılına kadar geçen dört yıl içinde yatırımları hızlandırmak amacıyla verilen orta vadeli kredilerin Merkez Bankası tarafından etkin kullanıldığı görülmüştür¹¹⁴.

---

¹¹¹ Erdal ve Dilek, s.164.

¹¹² 29.07.1970 Tarihli ve 1318 Sayılı, Finansman Kanunu (RG. 10.08.1970- Sayı. 13575).

¹¹³ Erdal ve Dilek, s. 164.

¹¹⁴ Sinan Demirtürk, "1960–1980 Döneminde Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt:4, Sayı:12, 2015, https://www.turkegitimsen.org.tr/lib_yayin/383.pdf ,(20.01.2019), s.167-168.

Tablo 9: 1970-1980 Dönemi Büyüme Oranları (%)

YIL	GSMH	SEKTÖRLER		
		Tarım	Hizmetler	Sanayi
1971	7,0	5,1	8,9	7,6
1972	9,2	1,0	10,6	13,4
1973	4,9	-8,1	12,0	9,2
1974	3,3	6,2	7,1	0,7
1975	6,1	3,0	9,1	6,4
1976	9,0	6,9	8,9	10,0
1977	3,0	-2,1	6,6	3,9
1978	1,2	2,7	3,1	-0,1
1979	-0,5	-0,2	-5,0	1,1
1980	-2,8	1,3	-3,6	-4,1

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, s.694.

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, 12 Mart 1971'de¹¹⁵ radyoda muhtıra metnini okuyarak yönetime el koyduklarını bildirmiştir. Bu askeri yönetim 1973 yılında son bulmuştur. 1971-1973 yılları arasında hükümet 3 kez kurulmuştur¹¹⁶. Ülke ekonomik ve siyasi çalkantılar içindeyken dünya da ekonomiyi etkileyen 1973 Petrol krizi ortaya çıkmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yılları arasında gerçekleştirilmek istenmiştir. Ancak peş peşe gelen krizler planlardaki hedeflenen büyüme ve kalkınma oranlarının gerisinde kalmasına sebep olmuştur. İthal ikameci sanayileşme olumsuz yönleriyle kendini hissettirmiştir¹¹⁷.

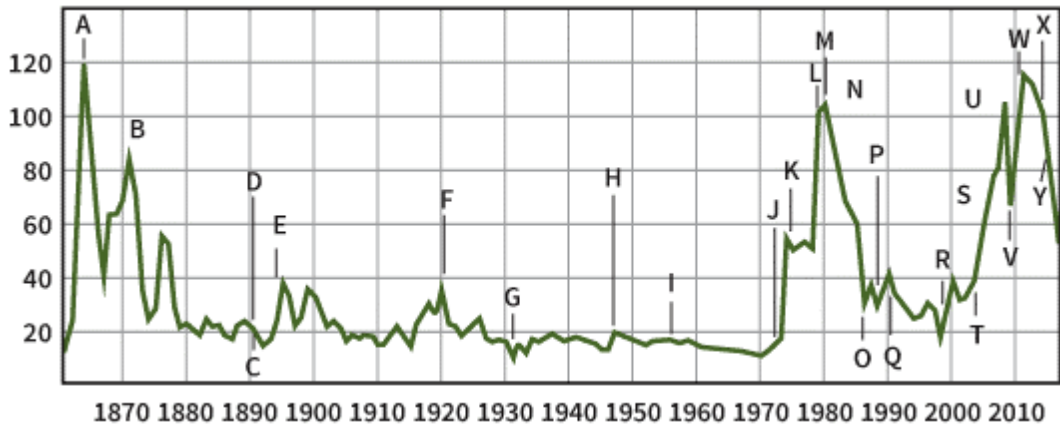
¹¹⁵ Barış Ertem, "12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt.8, Sayı.14, 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/456356>, (05.01.2019), s.657-658.

¹¹⁶ Dağdemir ve Küçükcalay, s. 124.

¹¹⁷ Erdal ve Dilek, s. 167.

Ekim 1973'te Ortadoğu savaşının başlamasıyla Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC)¹¹⁸; İsrail, Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Batı Avrupa ülkelerine karşı petrol ambargosu uygulamıştır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC)¹¹⁹ 1974 yılında petrol fiyatlarını dört kat arttırmış ve bütün petrole bağımlı ülkelerde dış ödemeye ayrılan bütçe petrolden dolayı artış göstermiştir. Bununla birlikte OPEC üyesi ülkeler, dünya ekonomisinde söz sahibi olup uluslararası fonların önemli bir kısmını elde etmişler. Bu ülkeler elde ettikleri bu fonların bir kısmını uluslararası bankalara yatırırken bir kısmını da altına yatırıp altın fiyatlarını da arttırmışlardır¹²⁰.

Şekil 1: 1870-2010 Arası Ham Petrol Fiyatları

Kaynak: Lee Adler, “ 1862’den Beri Ham Petrol Fiyat Geçmişinde 25 Önemli Olay”, <http://wallstreetexaminer.com/2015/07/25-important-events-in-crude-oil-price-history-since-1862/> , (20.01.2019).

1973 – 1974 yıllarında OAPEC, İsrail’i destekleyen ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamıştır. Ambargonun bittiği 1974 yılının Mart ayında ise ham petrol fiyatları varil başına 3 Amerikan Doları’ndan, 12 Amerikan Doları’na çıkarılmıştır. Hükümetler bu petrol şokunu atlatabilmek için genişletici politikalar uygulamak

¹¹⁸ Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği(TUIÇ), “OPEC ve Petrol Krizi”, <http://www.tuicakademi.org/opec-ve-petrol-krizi/>, (20.01.2019).

¹¹⁹Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC), <https://translate.google.com/translate?hl=tr&sl=en&u=https://www.opec.org/&prev=search> ,(20.01.2019), İdris Demir, “OPEC: Güçlü Bir Kartel”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 18, Isparta 2008, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/118003> , (20.01.2019).

¹²⁰ Esfender Korkmaz , “ Dış Borç Krizine Yol Açan Gelişmeler”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 2012, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/837> , (20.01.2019), s. 137.

amacıyla yatırımları arttırmalarına rağmen tüketimi sınırlayamadıkları için beklenen büyümeyi gerçekleştirememişlerdir¹²¹.

Türkiye 1971 Muhtırası ve 1973 petrol krizinden sonra, 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı¹²² ile kendini savaşın ortasında bulmuştur.

Kıbrıs Rumları tarafından kurulan silahlı örgüt lideri EOKA¹²³ lideri Nikos Sampson, Yunanistan'da iktidarda olan cuntanın desteğiyle Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'u devirmiştir. Bunun üzerine Rumların Türklere zulmü artmış ve Ankara'da Milli Güvenlik Kurulu toplanmıştır. Bülent Ecevit Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Kıbrıs'a müdahale için hazırlık talimatı vermiştir. Bunun üzerine 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı başlamıştır. Harekat, 15 Ağustos 1974 tarihinde Rumların geri çekilmesiyle Türk askerlerinin zaferiyle sonuçlanmıştır¹²⁴. Sağlanan barışın ardından 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur. Başkanlığına Rauf Denктаş getirilmiştir 15 Kasım 1983 tarihinde ise yine Rauf Denктаş cumhurbaşkanlığında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kurulduğu ilan edilmiştir¹²⁵.

Kıbrıs Barış Harekâtı ülkeyi ekonomik bağlamda da etkilemiştir. Harekâttan sonra ekonomi daha da bozulmuş ve cari açık ile bütçe açığı artmıştır. 1977 yılından itibaren ekonomik kriz; ithalatın artıp ihracatın azalması, dış kaynak yetersizliği, dış borç, yüksek enflasyon şeklinde kendini göstermiştir. Hükümet, sorunları ortadan kaldırmak amacıyla IMF ile 1978 ve 1979 yıllarında iki ayrı istikrar programı sözleşmesi imzalamıştır. Ancak ne kalkınma planları, ne de istikrar programları ekonominin kötüye gidişine engel olamamıştır. Mevcut uygulamalarla ve stratejilerle aşılamayan bu olumsuzluklar 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı'nın ilan edilmesine sebep olmuştur¹²⁶.

---

¹²¹ Erdal ve Dilek, s. 168.

¹²² Basın İlan Kurumu(BİK), <http://www.bik.gov.tr/kibris-baris-harekatinin-44-yili/>, (20.01.2019).

¹²³ EOKA: Rum Terör Örgütü.

¹²⁴ Basın İlan Kurumu (BİK), <http://www.bik.gov.tr/kibris-baris-harekatinin-44-yili/> (20.01.2019).

¹²⁵ Sebile Yıldız Aybak, **1950-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Sorunu ve TBMM'deki Yankıları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2017, s.175-177.

¹²⁶ Yıldız Zeliha Hatipoğlu, Ceyhan Haydaroğlu ve Melih Coşgun, "Türkiye'de Darbelerin Ekonomi Politikası", Econ Anadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II June 15-17, 2011, Eskişehir, <https://docplayer.biz.tr/32553329-Turkiye-de-darbelerin-ekonomi-politigi.html>, (20.01.2019), s.20.

İKİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ KAMU MALİ POLİTİKALARI

Maliye politikası, ülkedeki sosyal, siyasi ve iktisadi amaçları gerçekleştirebilmek amacıyla, kamu gelir ve giderlerinde oransal değişiklikler yapmak olarak tanımlanmaktadır¹²⁷. 1980 öncesi Türk ekonomisinin ele alındığı bölümde, siyasi partilerin dönemsel olarak devlet müdahalesini kabul ettikleri görülmüştür. Ancak 1980-1990 yılları arasındaki dönemde uygulanan kamu mali politikalarda ekonomiyi kalkındırmak amacıyla Devlet müdahalesinin azaldığı politikaların uygulandığı görülmektedir. Bu bölümde dönemin kamu gelirleri, kamu giderleri, bütçeleri, borçlanma, fiyat istikrarı, faiz, döviz kuru, dış ticaret, kamu iktisadi teşebbüsleri ve özelleştirme politikaları incelenerek uygulanan maliye politikası araçlarının ne derece etkili olduğu incelenecektir.

I. TURGUT ÖZAL'IN VİZYONU

Mehmet Ali Birand'ın tanımına göre “Turgut Özal, sistemi kökünden sarsan, insanların dünyasını değiştiren, kimine göre devrim yapan kimine göre değerlerin yıpranmasına sebep olan bir liderdir. Ülkenin her on yılda bir gerçekleşen kötü kaderini bir kez daha yenen, 12 Eylül'ü bitirip, Türkiye'nin yeniden demokrasi denizine açılmasını sağlayan Turgut Özal'dır. Turgut Özal döneminde sağ - sol kavgası durmuş, ekonomi yeniden rayına oturmuş ve her alanda Türkiye'nin dış dünya ile entegrasyonu hız kazanmıştır¹²⁸.”

Turgut Özal, uygulamak amacıyla hazırladığı programlar ve izlediği politikalar bakımından Amerika'da Donald Reagan'ın, İngiltere'de ise, Margaret Thatcher'ın politikalarıyla benzerlik göstermektedir. Bu sebeple, Reaganomics ve Thatcherizm'den sonra Türkiye'de de Özalizm ortaya çıkmıştır¹²⁹.

1923-1980 yılları arasında uygulanan ekonomik politikaların hiçbiri ekonominin kötüye gidişini engelleyememiştir. Yükselen enflasyon, devalüasyonlar

¹²⁷Cihan Yüksel, “Maliye Politikası”, http://www.cihanyuksel.org/mly413_ders_notu.pdf, (01.02.2019), s.1.

¹²⁸ Fatih Özyurt, “Turgut'un Prensleri”, <http://www.gazetebilkent.com/2015/07/09/turgutun-prensleri/#comments>, (03.07.2019).

¹²⁹ Resul İzmirli, Ramazan Gökbunar ve Buğra Özer, “Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 42, Kütahya 2014, s. 247.

ile Türk Lirası'nın değer kaybetmesi, ithalattaki dar boğazdan dolayı fabrikaların kapatılması, işsizliğin artması, uygulamak amacıyla alınan kararlarda faaliyete geçilememesi, artan terör olayları, siyasi partilerin aralarındaki anlaşmazlıklar ekonomik karışıklığı arttırmıştır. 1979 yılının sonlarında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Turgut Özal'ı Başbakanlık Müsteşarlığı görevine getirerek ekonomide istikrarı gerçekleştirmek amacıyla bir takım ekonomik kararların alınması gerektiğini belirtmiş ve Turgut Özal bu amaçla 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrar programını hazırlamıştır¹³⁰.

---

¹³⁰ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisi'nde Krizler: 1929-2001**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s.191-192.

24 OCAK KARARLARI NEYİ İÇERİYOR?

24 Ocak kararları, 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde Türkiye'nin ekonomik hayatı için milat sayılan düzenlemeler olarak tarihe geçti

1980 başında bir azınlık hükümeti kuran Süleyman Demirel'in, ekonomi yönetiminin başına getirdiği Turgut Özal, kurduğu ekiple söz konusu istikrar paketini hazırladı

24 OCAK 1980'DE KAMUYUYUNA AÇIKLANAN PROGRAMIN ANA HATLARI

23.01.2018

www.twitter.com/anedoluajansi

131

24 Ocak 1980 istikrar programının temelini neo-liberal yaklaşımlar oluşturmaktadır. Bu yaklaşımlar, parasalcı ve arz yönlü ekonomik yaklaşımlardır.

Parasalcı yaklaşımda, enflasyonu arttıran temel neden para arzındaki artışlardır. “Devlet, para arzını arttırmayıp müdahale yetkisini minimize etmelidir¹³².” görüşü savunulmaktadır. Devlet müdahalesi azalırsa, arz talep dengesi

¹³¹ Anadolu Ajansı, “24 Ocak Kararları'nın Tanıkları”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/24-ocak-kararlarinin-taniklari-konustu/1039477#>, (01.07.2019).

¹³² Parasalcı (Monetarist) Yaklaşımın temsilcisi Milton Friedman'dır. Keynesyen görüşün karşıtı bir görüşe sahiptir. Monetarist iktisatçılar ekonomideki en önemli politika değişkeninin para miktarı olduğunu vurgulamış ve ekonomik müdahalenin sadece para vb. araçlarla yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bkz, Coşkun Can Aktan, “Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi”, **Ekonomi**

ekonomide kendiliğinden oluşmakta ve enflasyon düşme eğilimi göstermektedir. Arz yönlü iktisatçılara göre, para ve maliye politikaları vasıtasıyla enflasyonu geriletmek mümkündür. Para politikası, enflasyonu düşürmek ve maliye politikası da ekonomik büyümeyi sağlamak amaçlı uygulanabilmektedir. Vergi oranlarının azaltılmasıyla birlikte özel sektör yatırımları artıp kaynaklar etkin kullanılabilir¹³³.

134

Türkiye ekonomisi ile ilgili temel kararlar; serbest piyasa sistemine geçiş, ihracatın önünün açılması, ithalat liberalizasyonu yoluyla dışa açılmak, yabancı sermaye teşviklerinin artması, ihracatın artırılması, müdahaleci devlet anlayışından uzak durulması, kamu kesiminin küçültülüp özel kesimin desteklenmesi, enflasyonun kontrol edilebilir hale getirilmesi hedeflenmiş ve bu amaçla 1980 yılında 24 Ocak

Bilimleri Dergisi, Cilt.2, Sayı.1, 2010, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/332929>, (01.03.2019) ve Adil Akıncı ve Fazlı Yıldız, "Maliye Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkinliği: Türkiye Uygulaması", Sayıştay Dergisi, Sayı. 110, 2018, https://www.researchgate.net/publication/327722179_Maliye_Politikasının_Ekonomik_Buyume_Uzerindeki_Etkinligi_Turkiye_Uygulaması/download, (24.04.2019), s. 132.

¹³³ Şahin, s. 193.

¹³⁴ Cumhuriyet Gazetesi, Sayı.15893, 15 Aralık 1979 Cumartesi.

Kararları alınmıştır¹³⁵. Kararlar 24 Ocak 1980 yılında alınmış, 25 Ocak 1980 yılında Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir¹³⁶.

24 Ocak kararlarında, Türk Lirası’nın değeri 47 Türk Lirası’ndan 70 Türk Lirası’na yükseltilmiş ve şok politikasıyla uygulanan karar, ücret kontrollerini arttırıp para arzını belirlemiş ve serbest fiyat politikası benimsenmiştir¹³⁷. Bu kararların asıl amacı, enflasyonu kontrol edilebilir hale getirip enflasyonla bozulan ekonomiyi istikrar politikasıyla tekrar dengeye getirebilmektir. Talep azaltılırken üretimi arttırmak, kemer sıkma politikasıyla ulusal tasarruflar elde etmek, sıkı para politikası uygulamak, bütçe açıklarını kapatmak ve kamu iktisadi teşebbüslerin enflasyonu etkileyen yönlerini ortadan kaldırmak, programın başlıca amaçlarıdır¹³⁸. 24 Ocak istikrar programını gerçekleştirmek amacıyla IMF ile 1980-1983 yıllarını kapsayan Standby-Anlaşması¹³⁹ imzalanmıştır¹⁴⁰

Milliyet Halk Gazetesi
KURUCUSU: ALI NAĞI KANACAN

ADRES: Nispetiye Caddesi No: 65 İSTANBUL
TELGRAF: MİLLİYET İstanbul
POSTA KUTUSU: 492 İstanbul
TELEFON: 32 4 410 (Sesli)
YIL: 30, SAYI: 11580

BUGÜN 12 SAYFA 500 KURUŞ

Modern Eğitim Enstitüsü
Yükü Öğretimi
Lise Sınıfı 25 Eylül 1980
İstanbul: 11580
Resim: İstanbul 61 277-61 26/0

ÖNCE 1 DOLAR 70 ve 1 MARK 40.49 TL. OLDU
FİYATLAR SERBEST
... VE ZAMLAR GELDİ

BU KARARLARIN BEDELİ?
234 milyon dolarlık IMF kredisi toptan veriliyor

MEMURLAR KALKACAK?
İşçi, memur ve emekliler için acele önlem istendi

ZAM YAPILAN MADDELER

- Gazete kağıdının kilosu 9 liradan 40 liraya çıktı
- Kömüre yüzde 100 zam yapıldı
- Demir-çeliğe yüzde 50 zam geldi

AKARYAKIT

PETROL ÜRÜNLERİ	EMİ YENİ FİYAT
SÜPÜRİNCEN	21,36
KOÇ BENZİN	22,98
MOTODİZEL	19,25
GAZPAZ	18,37

141

¹³⁵ Hayrettin Tüleykan ve Selçuk Bayramoğlu, “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.44 http://www.jasstudies.com/Makaleler/1361580091_30-%C3%96%C4%9Fr.%20G%C3%B6r.%20Sel%C3%A7uk%20BAYRAMO%C4%9ELU.pdf ,(01.03.2019), s. 405.

¹³⁶ 24.01.1980 Tarihli ve 16880 Sayılı 24 Ocak Kararları (RG. 25.01.1980- 16880 Mükerrer).

¹³⁷ Ömer Tuğsal Doruk ve Hasan Bilgehan Yavuz, “ 1980’den Sonra Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt.8, Sayı.15, <http://dergipark.gov.tr/opus/issue/37063/441770> , (05.03.2019), s. 2244.

¹³⁸ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler**, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s. 171.

¹³⁹ Stand By Anlaşması: Ekonomik dar boğazdan çıkabilmek amacıyla IMF ile yapılan ekonomik kalkınma ve işbirliği anlaşmalarıdır.

¹⁴⁰ Sezai Kutlu ve Rıza Demirci, **Stand-By Anlaşmaları Açısından Türkiye IMF İlişkileri**, Şafak Matbaası, Ankara 2001, s.29.

¹⁴¹ Milliyet Gazetesi, Sayı 11580, 26 Ocak 1980 Cumartesi.

1970’li yıllarda artan terör olayları, suikastlar, siyasi ve ekonomik krizler beraberinde birçok olumsuzluğu getirmiştir. Askeri yönetim yaşanan olumsuzlukları dile getirmek amacıyla Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e mektup yazmış ve 12 Eylül’ün sinyalini vermiştir¹⁴².

24 Ocak kararlarının uygulamaya konulduğu zamanlarda 12 Eylül 1980 darbesine yol açan olayların da baş göstermesi ülkedeki ve dolayısıyla işleyişteki karışıklığın artmasına sebep olmuştur. 12 Eylül 1980 askerî darbesiyle¹⁴³, askeri yönetim siyasal iktidara el koymuştur.

144

Darbe sonrasında askeri yönetim, yeni kurulan hükümete ekonomide gerilememek ve alınan kararları uygulamak amacıyla ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak Turgut Özal’ı atamış ve 24 Ocak kararları tekrardan uygulanma alanı bulmuştur¹⁴⁵.

¹⁴²Yeni Şafak Gazetesi, Halk Yeniden İktidarda: 1983 Genel Seçimi, <https://www.yenisafak.com/secim/halk-yeniden-iktidarda-1983-genel-secimi-2629289>, (02.07.2019).

¹⁴³ Pınar Kaya Özçelik, “ 12 Eylül’ü Anlamak”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/cilt66-sayil-4/Pinar_Kaya_Ozcelik.pdf, (07.03.2019).

¹⁴⁴ Milliyet Gazetesi, Sayı. 11581, 27 Ocak 1980 Pazar.

¹⁴⁵Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Turgut Özal”, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/turgut_ozal/, (07.03.2019).

Darbe sonrası anayasal düzeni değiştirmek ve yenilikler getirmek amacıyla 1982 Anayasası¹⁴⁶ düzenlenmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan ilk seçimler, 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Askeri kesim, aynı partilerle seçime gidilmesi durumunda darbe koşullarına Milli Güvenlik Kurulu tarafından seçime katılması uygun görülen partiler; Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)¹⁴⁷ şeklinde açıklanmıştır¹⁴⁸.

1983 seçimlerine gelindiğinde ise, artan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, gerek siyasi gerek gazeteci kimliği olan kişilere yapılan suikast girişimleri ve beraberinde gelen ölümler huzursuzluk ortamını arttırmıştır. Hem askeri darbenin ardından hem de siyasi, ekonomik ve sosyal bunalımın ardından yaşananlar Anavatan Partisi'nin kurulması ve seçimlere girmesi seçmenler için umut anlamı taşıyordu.

Tablo 10: 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimleri ve Oy Oranları

PARTİLER	TEMSİL ETTİĞİ MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI (%)
Anavatan Partisi (ANAP)	211	45.1
Halkçı Parti (HP)	117	30.5
Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)	71	23.3
Bağımsızlar	0	1.1
TOPLAM	399	100

Kaynak:6 Kasım 1983 Tarihli Milletvekili Seçimleri,
https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (10.03.2019).

¹⁴⁶ 18.10.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (R.G. 09.11.1982 – 17863 Mükerrer).

¹⁴⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Sistemi, “Anavatan, Halkçı, Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyanname ve Programları 1983”,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/678>, (08.03.2019).

¹⁴⁸ Cihan Daban, “Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.17, Sayı.33, Konya 2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/323621>, (08.03.2019), s.83.

20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi¹⁴⁹, 6 Kasım 1983 seçimlerinden % 45.1 oy oranıyla 211 milletvekiliyle iktidar olarak çıkmıştır.

150

1983-1987 yılları arası Birinci Özal Hükümeti¹⁵¹ olarak adlandırılabilir. Bu dönem, başbakanlık görevini üstlenen Özal ve iktidarda olan Anavatan Partisi için bir geçiş dönemidir. Geçiş dönemi, serbest ekonomi anlayışı ve ekonomik reformların gerçekleşebileceği Türkiye'nin dünya ile entegrasyonunun hedeflendiği bir dönem olma özelliğini taşımaktadır. Birinci Özal Hükümeti döneminde ekonomiyi canlandırmak amacıyla birtakım yenilikler yapılmıştır. Bunlar¹⁵²:

- Türk Parası Koruma Kanununda¹⁵³ değişikliğe gidilmiştir.
- Esnek ve reel döviz kuru politikası uygulanmıştır.
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuştur.
- Katma Değer Vergisi Kanunu çıkarılmış ve Katma Değer Vergisi getirilmiştir.
- Fiyat kontrolleri kaldırılıp esnek fiyat uygulamasına geçilmiştir.
- İthalat ve ihracat serbestleştirilmiştir.

¹⁴⁹ Anavatan Partisi, <http://www.anavatanpartisi.org.tr/tarihi/>, (10.03.2019).

¹⁵⁰ Hürriyet Gazetesi, 7 Kasım 1983.

¹⁵¹ I. Özal Hükümeti, 13.12.1983-21.12.1987 tarihleri arasında 45. Dönem başbakanlık görevini Turgut Özal'ın üstlendiği dönemdir. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB45.htm>, (15.03.2019).

¹⁵² Selami Erdoğan, "Türkiye'de Yeni Sağcı Ekonomiye Geçiş Uygulamaları ve Turgut Özal", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 18, Sayı. 1, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/361417>, (17.03.2019), s. 400-401.

¹⁵³ 07.05.1985 Tarihli ve 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına ve Kanuna Bir Ek Madde İlavesine Dair Kanun (R.G. 24.05.1985 – 18763 Mükerrer).

- Bütçe-dışı fon uygulaması başlamıştır.
- Özelleştirme çalışmaları arttırılmıştır.
- Yabancı yatırımlara teşvikler artmıştır.

Birinci Özal Hükümeti döneminde iç siyasette hareketlilik olmuştur. Halkçı Parti (HP) ve Sosyal Demokrat Parti (SODEP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)¹⁵⁴ adıyla birleştirilmiştir. Bülent Ecevit 'in ekibi Demokratik Sol Parti (DSP)¹⁵⁵'yi kurmuştur. 1986'da gerçekleşen halkoylaması ile siyasilerle ilgili yasaklar kaldırılmış ve Bülent Ecevit Demokratik Sol Parti (DSP), Süleyman Demirel Doğruyol Partisi (DYP)¹⁵⁶, Alpaslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)¹⁵⁷ ve Necmettin Erbakan Refah Partisi (RP)¹⁵⁸,nin genel başkanlık statüsüne getirilmişlerdir¹⁵⁹.

1 Kasım 1987 tarihinde Özal, erken seçim yapılacağıının haberini vermiştir. 29 Kasım 1987 yılında seçim yapılmış ve Anavatan Partisi (ANAP) seçim oylarının % 36.3'ünü alarak mecliste 292 milletvekiline sahip olmuş ve ikinci kez iktidar parti olma hakkını kazanmıştır. Ana muhalefet partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), % 24.8 oy oranıyla 99 milletvekili ve %19.1 oy oranıyla 59 milletvekili ile Doğruyol Partisi (DYP) takip etmiştir¹⁶⁰.

1987-1989 yılları arası ise II. Özal Hükümeti¹⁶¹ olarak nitelendirilir. Özal hükümeti 1983-1989 yılları arasını kapsamaktadır. Bu süreçte benimsenen serbest pazar ekonomisi ve liberal ekonomi anlayışıyla devlet müdahalesinin olmadığı, dışa açık ekonomi modelinin benimsendiği, ihracatın özendirildiği ve buna yönelik teşvik

¹⁵⁴ Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Tüzük - Program ve Grup İç Yönetmeliği, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/676>, (10.03.2019).

¹⁵⁵ Demokratik Sol Parti, Parti Programı, <https://www.dsp.org.tr/dsp/program/>, (10.03.2019).

¹⁵⁶ Doğru Yol Partisi, Tüzük ve Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/624>, (10.03.2019).

¹⁵⁷ Milliyetçi Çalışma Partisi Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/743>, (10.03.2019).

¹⁵⁸ Refah Partisi Tüzük ve Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/650>, (10.03.2019).

¹⁵⁹ Özlem Eştürk, **Türkiye'de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2006, s. 48-49.

¹⁶⁰ 29 Kasım 1987 Tarihli Milletvekili Seçimleri, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (10.03.2019).

¹⁶¹ II. Özal Hükümeti, 21.12.1987- 9.11.1989 tarihleri arasında iktidarda olan Anavatan Partisi'nin kurucusu ve 46. Dönemin Başbakanı Turgut Özal'dır. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB46.htm>, (15.03.2019).

ve yardımların yapıldığı, ekonomik kalkınma ve büyümenin esas alındığı bir süreçtir. Alt yapı yatırımlarının arttırıldığı dönemde haberleşme, ulaştırma ve enerji alanlarında da yatırımlar yapılmıştır. Kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları teşvik edilmiş ve basın yolu ile toplumsal bilinçlendirme yapılmıştır¹⁶².

24 Ocak istikrar programında istikrar politikaları Ortodoks ve Heterodoks olarak ikiye ayrılmıştır.

Ortodoks ekonomi politikası, döviz kuru, para arzı ve kamu harcamalarından oluşur. Birleşiminden ise sıkı para politikası meydana gelmektedir. Sıkı para politikası, bütçe açıklarının kapatılmasında etkili bir politikadır. Bu program IMF tarafından önerilmiştir. Ortodoks ekonomi politikası bütçe açıklarının kapatılmasında etkili ancak, fiyatlar genel düzeyi politikası, ücret politikası gibi noktalarda yetersiz kalmaktadır. Heterodoks ekonomi politikasında, ekonomik faaliyet ve işgücünde gerilemeye sebep olmadan enflasyonun düşüşünü hızlandırmayı amaçlamaktadır¹⁶³.

1980-1993 yılları arasında uygulanan politikalar ve alınan kararlar sekiz başlık altında incelenecektir.

II. KAMU GELİRLERİ POLİTİKASI

Kamu gelirlerinin sağlandığı birçok kaynak söz konusudur. Bu kaynaklar; vergiler, harçlar, şerefiyeler, parafiskal gelirler, resimler şeklinde sıralanabilir. Ancak kamu gelirlerinin büyük bir bölümünü vergiler oluşturmaktadır.

1980 yılından sonra özel sektör yatırımlarını arttırmak amacıyla sermaye kesiminin vergi yükü azaltılmış ve tasarruf etmesi sağlanmıştır. Azalan vergilerle birlikte bireylerin vergi kaçırması veya vergiden kaçınmasının önüne geçilmek istenmiştir. Tasarrufların özel sektör eliyle yatırımlara dönüştürülmesi hedeflenmiştir¹⁶⁴.

---

¹⁶² Erdoğan, s. 402.

¹⁶³ Yusuf Bayraktutan ve Hilmi Özkaya, "IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya'da Ekonomik Performans Sonuçları", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.3, Kocaeli 2002, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907908.pdf>, (05.03.2019), s.2.

¹⁶⁴ Saadettin Paksoy ve Sumru Bakan, "Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.9, Sayı.32, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70187>, (07.03.2019), s.156-157.

Tablo 11: Genel Bütçe Gelir Türlerinin Bütçe Gelirleri Toplamındaki Payları (1980-1990) (%)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ	KATMA DEĞER VERGİSİ	VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	ÖZEL GELİRLER	TOPLAM GELİR
1980	76.94	-	14.33	8.73	100.00
1981	78.74	-	9.03	12.33	100.00
1982	82.01	-	6.97	11.02	100.00
1983	73.42	-	11.66	14.93	100.00
1984	64.23	-	7.58	28.19	100.00
1985	66.55	24.8	7.72	25.74	100.00
1986	90.08	26.3	8.35	1.56	100.00
1987	91.48	24.4	7.65	0.87	100.00
1988	84.65	29.3	7.31	8.05	100.00
1989	84.58	25.3	8.07	7.35	100.00
1990	82.44	27.2	7.75	9.81	100.00

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO), “Bütçe Gider- Gelir Gerçekleşmeleri”, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html> , (10.03.2019).

1985 yılında yürürlüğe giren Katma değer vergisi; mal ve hizmetlerin üretiminden tüketimine, alışından satışına her aşamada birbirine bağlantılı olarak dolaylı bir şekilde vergilendirilmesidir¹⁶⁵. Katma değer, bir mal veya hizmetin alış ile satışı arasındaki pozitif farktır. Katma Değer Kanunu’nun (KDVK)¹⁶⁶ 1’nci maddesine göre; ticarî, sınaî, ziraî faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı, posta, telefon, telgraf, teleks ve bunlara benzer hizmetler ile radyo ve televizyon hizmetleri katma değer vergisine tabidir.

¹⁶⁵ Pelin Sedef Gürlek, “Harcamalar Üzerinden Alınan Vergilerden Katma Değer Vergisi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Seminer Ödevi), İstanbul, 2007, s.12.

¹⁶⁶ 25.10.1984 Tarihli ve 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, (R.G. 02.11.1984 –18563).

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 28'inci maddesine göre Katma değer vergisi oranı, 1985 yılında yürürlüğe girdiği zaman vergiye tabi her işlem için % 10 olarak belirlenmiştir. Tüketilen mal ve hizmetin muhteviyatına göre değişen oranlar ise; % 1, % 8 ve % 18'dir¹⁶⁷. Katma değer vergisiyle birlikte vergi gelirlerinde ortalama % 24.8 oranında artış olmuş ve gelirlerin % 90'ını vergi gelirleri oluşturmuştur.

Katma değer vergisi, yerli üretimi olumsuz etkileyen, yerli üretimde maliyetleri arttıran, piyasa eşitsizliklerine sebep olan bir vergi çeşidi haline gelmiştir. Vergi reformu¹⁶⁸ ile temel amaç, malidir. Uygulanabilir ve etkin bir vergi sisteminin oluşması ise, piyasa ekonomisine uyum, basit ve anlaşılır, adil ve etkin bir vergi sistemiyle mümkün olmaktadır. Alınan vergiler ile vergi mükelleflerini karşılaştığımızda, vergilerin çoğunlukla aynı sektörlerden ve az sayıda mükellef tarafından tahsil edildiği görülmektedir. Katma değer vergisi, dış ticaret sebebiyle gümrükten yüksek oranda tahsil edilen vergidir. Bu özelliği yönüyle vergide ve dolayısıyla gelir dağılımında adaletsizliğe sebebiyet vermektedir. Çok oranlı bir vergilendirme türüdür, sebebi ise vergide adaletsizliğin önüne geçebilmektir. Vatandaşlarda geliri düşük olanların, tükettikleri mal ve hizmetlerde katma değer vergisi oranı düşük gösterilerek, ödemekle yükümlü oldukları vergileri azaltılmak istenmiştir¹⁶⁹.

Katma değer vergisinin yürürlüğe girmesi ile birlikte İstihsal Vergileri, Nakliyat Vergisi, Posta Telefon Telgraf Hizmetleri Vergisi, İlan ve Reklam Hizmetleri Vergisi, İşletme Vergisi, Spor Toto Vergisi, Şeker İstihlak Vergisi gibi vergiler kaldırılmış ve tüketimler üzerinden alınan vergiler tek çatı altında toplanmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Güncel KDV Oranları, <http://www.gib.gov.tr/node/108756> .(16.02.2019).

¹⁶⁸ Süreyya Sakınç ve Sibel Aybarç, "Türkiye İçin Vergi Reformu Önerileri", **Liberal Perspektif Rapor**, Sayı.9, 2016, http://ozgurlikarastirmalari.com/pdf/rapor/OAD_yfpUYS0.pdf,(05.03.2019).

¹⁶⁹ Murat Yılmaz, "Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisinin Tarihi, Vergi Gelirleri İçerisindeki Yeri ve Önemi İle Reform İhtiyacı", **Makaleler**, Sayı. 219, <http://vergiraporu.com.tr/upImage/org/219-4.pdf> , (09.03.2019), s.65.

¹⁷⁰ Halil Başağaç, "Katma Değer Vergisi İadesinde Yaşanan Sorunların Genel Değerlendirilmesi", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı.288, 2012, <http://www.vergisorunlari.com.tr/makale/kdv-iadesinde-yasanan-sorunlarin-genel-degerlendirmesi/4811>, (18.03.2018).

III. KAMU GİDERLERİ POLİTİKASI

Liberal iktisada göre, harcamaları sadece kamu hizmetleriyle karşılanır, bunlar dışında olan hizmetler özel sektör tarafından karşılanabilmektedir¹⁷¹. Kamu giderleri, bir takvim yılı içinde kamu gelirleri ile karşılanan harcamalardır.

Tablo 12: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Konsolide Bütçe Toplamındaki Payları (1980-1990) (%)

YILLAR	CARİ GİDERLER (Personel Ve Diğer Cari Giderler)	YATIRIM GİDERLERİ	TRANSFER GİDERLERİ	TOPLAM
1980	40.4	19.2	40.4	100
1981	36.8	22.0	41.1	100
1982	38.9	21.8	39.3	100
1983	35.0	19.2	45.7	100
1984	33.6	18.7	47.7	100
1985	31.1	18.3	50.6	100
1986	35.7	22.3	42.0	100
1987	34.6	19.5	45.8	100
1988	34.5	16.9	48.6	100
1989	42.8	15.1	42.2	100
1990	48.9	14.5	36.0	100

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe Gider Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2018)”, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html>, (15.03.2019).

1980-1990 yılları arasında bütçe giderlerinin büyük bir çoğunluğunu transfer giderleri ve cari giderleri oluşturmaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi yatırım

¹⁷¹ Recep Temel, “İktisadi Liberalizmin Özal Dönemi Maliye Politikalarına Etkisi”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.19, Sayı.33, Karaman 2017, [http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/12-R_TEMEL_%C4%B0ktisadi%20Liberalizmin\(1\).pdf](http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/12-R_TEMEL_%C4%B0ktisadi%20Liberalizmin(1).pdf), (15.03.2019), s.121.

giderleri yıllık ortalama %20 civarlarında iken, cari giderler ve transfer giderleri %40'lık dilime karşılık gelmektedir. Cari giderler içinde maaş ve personel ödemelerini barındırırken, transfer giderlerinin içinde borç ödemeleri bulunmaktadır. Borç ödemeleri ise, anapara+faiz ödemelerinden oluşmaktadır. 1980-1987 yılları arasında cari giderlerde azalan bir seyir söz konusu olsa da 1988 yılından sonra artma eğilimi göstermiştir. Transfer giderleri ise, 1988 yılından sonra azalışa geçmiştir.

Tablo 13: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Gayri Safi Milli Hâsılaya Oranları (%)

YILLAR	CARİ GİDERLER (Personel ve Diğer Cari Giderler)	YATIRIM GİDERLERİ	TRANSFER GİDERLERİ	TOPLAM
1980	6.6	3.1	6.6	16.3
1981	5.7	3.4	6.3	15.4
1982	4.9	2.7	4.9	12.5
1983	5.5	3.0	7.1	15.6
1984	4.8	2.7	6.9	14.5
1985	4.3	2.5	7.0	13.8
1986	4.3	2.7	5.1	12.1
1987	4.4	2.5	5.8	12.7
1988	4.2	2.1	6.0	12.3
1989	5.4	1.9	5.4	12.7
1990	6.3	1.9	4.7	12.9

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe Gider Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2018)”, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html>, (15.03.2019).

Ekonomik sınıflandırmaya göre bütçe giderlerinin gayri safi milli hâsılaya oranları dikkate alındığında yatırım giderleri küçük bir payı oluşturmaktadır. Ancak transfer ve cari giderler toplamın % 80'ini oluşturmaktadır. Kamu giderlerinin konsolide bütçe giderleri içindeki payında olduğu gibi 1983-1988 yılları arasında

düşüş eğiliminde olan cari giderler 1990 yılında artışa geçmiş ve buna karşın transfer giderlerinde düşüş meydana gelmiştir.

IV. BÜTÇE POLİTİKASI

Bütçe, kamu kurum ve kuruluşlarının yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren bunların uygulama ve yönetimini düzenleyen kanundur. Kamu gelirlerinin kamu giderlerinden fazla olduğu durumda bütçe fazlası, kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığı durumda ise bütçe açığı meydana gelmektedir¹⁷².

1980'li yıllarda uygulanan bütçe politikaları 24 Ocak istikrar programına göre, yapılan sosyal yardımlarla, eğitim, sağlık gibi cari giderlerin karşılanması sağlanmak istenmiş ve personel sayısında azalışa giderek harcamaların azaltılması esas alınmış bir politikadır. Alınan önlemlere rağmen, artan nüfusla birlikte harcamalarda artış olmuş ve yükselen bir seyir izlemiştir. Gelir esnekliği en yüksek olan harcamalar cari harcamalardır. Milli gelirdeki artış cari harcamaların artışına sebep olmaktadır. Dolayısıyla nüfusun artış hızıyla doğru orantılı olarak cari harcamalar da artış eğilimindedir¹⁷³.

Bütçe içinde en düşük paya sahip olan harcamalar yatırım harcamalarıdır. Yatırım harcamalarının esnekliği de düşüktür. Kısa vadeli kalkınma için yatırım harcamaları tercih edilebilir fakat yatırım harcamalarının arttırılması uzun vadede büyüme ve kalkınma için olumlu etki yaratabilmektedir¹⁷⁴.

Transfer harcamalarının payı konsolide bütçe içinde yüksek oranlıdır. Yıllar itibari ile de artan bir seyir izlemiştir. Artışın sebebi ise büyük oranda, borç faizleri ve borç ödemeye dayalı transferlerdir¹⁷⁵.

Bütçe içinde kamu gelirlerinin payı, kamu harcamalarını karşılayacak seviyede olmadığı için bütçe açığı meydana gelmektedir. Kamu gelirlerinin %70-80 civarında karşılandığı kaynak vergilerdir. Hatta dönem dönem bu oran %90'lara çıkabilmektedir. 1983-1985 yılları arasında vergi gelirleri azaltılıp vergi dışı gelirlerin arttırılması hedeflenmiş ancak uzun dönemde uygulanamamıştır.

¹⁷² Kamil Tüğen, **Devlet Bütçesi**, Bassaray Matbaası, 11. Baskı, İzmir, 2012, s.3-4.

¹⁷³ Temel, s.122.

¹⁷⁴ Koray Başol ve Güler Başol, "Bütçe Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler ve Bütçe Uygulamalarına Etkileri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5185.pdf>, (15.03.2019), s.61.

¹⁷⁵ Temel, s. 120-121.

Tablo 14: Bütçe Gelirleri, Bütçe Giderleri ve Bütçe Dengesi (1980-1990)

YILLAR	BÜTÇE GİDERLERİ (milyon TL)	BÜTÇE GELİRLERİ (milyon TL)	BÜTÇE DENGESİ (milyon TL)	BÜTÇE GELİRLERİ/ BÜTÇE GİDERLERİ (%)
1980	1.147.552	988.227	-159.325	86.12
1981	1.632.962	1.536.448	-96.514	94.09
1982	1.764.895	1.622.165	-142.730	91.91
1983	2.914.818	2.695.633	-219.185	92.48
1984	4.278.255	3.769.962	-508.293	88.12
1985	6.493.304	5.980.147	-513.157	92.10
1986	8.311.421	7.153.602	-1.157.818	86.07
1987	12.790.981	10.444.630	-2.346.351	81.66
1988	21.446.013	17.587.328	-3.858.685	82.01
1989	38.871.230	31.368.631	-7.502.599	80.70
1990	68.354.408	56.572.566	-11.781.842	82.76

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Bütçe Gider Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2018)”, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html>, (15.03.2019).

1980 yılında uygulanmaya başlayan 24 Ocak kararları ile 1981 yılında kamu giderlerinde azalış meydana gelmiş ve bütçe açığı azalmıştır. 1982 yılından sonra bütçe giderleri ve bütçe gelirleri artış eğilimine geçmiş ancak bütçe giderleri bütçe gelirlerinden daha fazla arttığı için bütçe dengesindeki eşitsizlik artmıştır. Sonuç itibari ile bütçe dengesizliği 1981-1990 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. Bütçe dengesinin artması demek, bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki farkın artması ve bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılayamaması anlamına gelmektedir.

Tablo 15: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı (1980-1990)

YILLAR	HARCAMALAR/ GSMH (%)	GELİRLER/ GSMH (%)	BÜTÇE AÇIĞI/ GSMH (%)
1980	20.33	17.20	-3.13
1981	18.89	17.35	-1.54
1982	15.09	13.61	-1.48
1983	18.75	16.51	-2.24
1984	17.07	12.66	-4.42
1985	15.03	12.77	-2.26
1986	15.95	13.20	-2.76
1987	16.92	13.45	-3.48
1988	16.26	13.17	-3.09
1989	16.52	13.19	-3.33
1990	17.82	13.91	-3.91

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, “Temel Ekonomik Göstergeler”, <http://www.sbb.gov.tr/>, (15.03.2019).

1980-1990 yılları arasında harcamaların, gelirlerin ve bütçe açığının GSMH'ya oranları tablodaki gibidir. Tabloya göre, 1982 yılında harcamalar ve gelirler azalmış buna bağlı olarak bütçe açığı da azalmıştır. 1983 seçim döneminde seçim harcamalarından dolayı kamu harcamaları artış göstermiş ve harcamaları finanse etmek amacıyla gelirlerde de artış meydana gelmiştir. 1985 sonrasında ise kamu harcamaları artış göstermiş ve 1985 yılında katma değer vergisinin çıkartılması ile birlikte gelirlerde artış meydana gelmiş ve bütçe açıkları düşük oranlı olarak artmaya devam etmiştir.

V. BORÇLANMA POLİTİKASI

Devlet, kamu giderlerini kamu gelirleriyle karşılayamadığı durumlarda kamu açıklarını kapatabilmek amacıyla borçlanma yoluna gitmektedir. Borçlanma, iç ve dış borçlanma olarak ikiye ayrılır. İç borçlanma, vatandaşın gönüllü veya zorunlu olarak alınan, kısa, orta ve uzun vadeli borçlardır¹⁷⁶. Dış borçlanma ise, kaynağı yabancılardan sağlanan, alındığı zaman ya da ödendiği zaman milli hasılda arttırıcı ya da azaltıcı etki yaratan uluslararası para transferleridir¹⁷⁷. Dış borçlanmada kısa, orta ve uzun vadeli olarak alınabilir. Bir yıla kadar olan borçlar kısa vadeli, bir ile beş yıl arası olan borçlar orta vadeli ve beş yıldan daha uzun süreli olan borçlar uzun vadeli borçlardır¹⁷⁸.

Gelir ortaklığı senetleri köprü, baraj, elektrik santrali, karayolu, demiryolu ile benzerlerinden, kamu kurum ve kuruluşlarına ait olanların gelirlerine, gerçek ve tüzel kişilerin ortak olması için çıkarılan senetlerdir. Gelir Ortaklığı Senetlerine ödenen gelir ilk 5 yıl vergiden muafır. Takip eden 3 yıl %50'si vergiden muafır¹⁷⁹.

Gelirleri kamu iktisadi teşebbüslerinden elde edilen ve bütçeye aktarılan hâsılat paylarına endekslenmek suretiyle oluşturulan “Gelire Endekli Senet (GES)” ihracı ile Hazine Müsteşarlığı'nca ihraç edilen devlet iç borçlanma senetlerinin çeşitlendirilmesi ve yatırımcı tabanının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Gelirlere Endekli Senetler ile getirisi devlet gelirleriyle ilişkilendirilen bir yatırım aracı yaratılmış olmaktadır¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Ali Yavuz, “Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.20, Isparta 2009, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/117952>, (15.03.2019), s.210.

¹⁷⁷ Müslim Sarı, **Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara 2004, s. 3-4.

¹⁷⁸ Muammer Zerenler, “Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkiler”, **Selçuk Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/289667>, (15.03.2019), s.192.

¹⁷⁹ Kardelen Gençhasanoğlu, “Gelir Ortaklığı Senetleri”, http://personel.klu.edu.tr/dosyalar/kullanicilar/ihsan.aktas/dosyalar/dosya_ve_belgeler/GEL%C4%B0R%20ORTAKLI%C4%9EI%20SENETLER%C4%B0.pptx, (03.07.2019).

¹⁸⁰ Hayrettin Karaman, “Gelire Endekli Senetler”, Yeni Şafak Gazetesi, 15 Şubat 2009 Pazar.

181

Turgut Özal tarafından gerçekleştirilmiştir. 1983 yılında köprü ve baraj gibi kamu gelirlerinin satışa çıkarılacağı açıklanmış, ilk gelir ortaklığı senedi Boğaziçi Köprüsü için 1984 yılında ihraç edilmiştir. Bunu 1985'te Keban Barajı için çıkarılan gelir ortaklığı senedi izlemiştir¹⁸².

Tablo 16: İç Borç Stokunun Gayri Safi Milli Hâsılaya Oranı (%)

YILLAR	TAHVİL	BONO	KISA VADELİ AVANS	KONSOLİDE BORÇLAR	TOPLAM
1980	2.7	0.9	3.7	6.3	13.6
1981	2	1.1	2.9	6.3	12.4
1982	1.8	1.4	2.5	6.9	12.6
1983	2.6	0.4	2.4	17.4	22.8
1984	2.4	1.5	2.4	14.6	20.9
1985	2.9	1.4	2.2	13.2	19.7
1986	3	1.6	2.1	13.9	20.5
1987	3.2	2.6	1.9	15.3	23
1988	3.8	2	1.6	14.7	22
1989	6.5	1.5	1.1	10.8	20
1990	5.7	1.4	0.7	7.6	15.3

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler, <http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#>, (10.04.2019).

¹⁸¹ Milliyet Gazetesi, 4 Aralık 1984 Pazar.

¹⁸²

İç borçlanmanın yapısını, tahvil, bono, kısa vadeli avanslar ve konsolide borçlar oluşturmaktadır. 1980-1990 yılları arasında iç borçların büyük çoğunluğu konsolide borçlardan oluşmaktadır. Ancak yıllar itibariyle tahvillerde artış ve 1990'lara yaklaşırken konsolide borçlarda büyük oranda azalış meydana gelmiştir. İç borçların gayri safi milli hasılda en yüksek paya sahip olduğu yıl ise 1984 yılıdır. 1983 seçimlerinin ardından artan kamu harcamaları iç borçlanmaya sebep olmuştur.

Tablo 17: Dış Borç Stokunun Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı

YILLAR	DIŞ BORÇ STOKU (Milyon ABD \$)	DIŞ BORÇ STOĞU ARTIŞ HIZI (%)	DIŞ BORÇ STOĞU /GSMH (%)
1980	15.734	17.08	19.34
1981	16.627	5.68	20.21
1982	17.858	7.40	25.06
1983	18.814	5.35	31.80
1984	20.823	10.68	34.96
1985	25.660	23.23	38.09
1986	32.206	25.51	42.70
1987	40.326	25.21	46.79
1988	40.722	0.98	45.02
1989	41.751	2.53	38.82
1990	49.035	17.45	32.59

Kaynak: TÜİK ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Dış borç stoku 1980 yılında artış hızı baz alındığında yüksek oranda artmıştır. Ancak 24 Ocak Kararlarından sonra 1981-1983 yılları arasında düşüşe geçmiş ise de bu durum uzun süreli olmamıştır. 1984 yılına geldiğinde dış borç stoku yüksek oranlı artış eğilimine geçmiştir. Dış borçların gayri safi milli hâsıladaki payına bakıldığında, 1987 yılında dış borçların gayri safi milli hâsılaya oranı zirve yapmış, ancak 1988'den sonra düşüşe geçmiştir.

VI. FİYAT İSTİKRARI POLİTİKASI

Fiyat istikrarı, büyüme ve istihdam tabanlı politikalarda ekonomik birimlerin karar alma süreçlerini etkilemeyecek şekilde düşük ve stabil enflasyon oranını ifade etmektedir¹⁸³. Merkez Bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır¹⁸⁴.

Ekonomi için deflasyon ve enflasyon olguları fiyat istikrarı açısından oldukça önem taşımaktadır. Deflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli düşüşler şeklinde tanımlanmaktadır. Deflasyonun yaşandığı bir ekonomide, vergi indirimleri sebebiyle harcanabilir gelir artar ve talebi arttırıcı politikalar izlenmektedir¹⁸⁵.

Enflasyon, bir ekonomideki para miktarındaki artışın, üretilen mal ve hizmet miktarından daha fazla artması olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon, cari fiyat hareketlerinde toplam talebin toplam arzı aşmasıyla meydana gelen fiyat artışlarıdır¹⁸⁶. Enflasyon, ekonomide kaynak ve gelir dağılımını bozan, yükselen fiyatlardan dolayı dış ticaret açığının artmasına yol açan, faizlerin yükselmesiyle sermaye piyasasının gelişmesine engel olan ve olumsuz ekonomik koşullardan dolayı toplumun fakirleşmesine sebep olan sosyal, politik ve kültürel alanlardaki olumsuzlukların toplamıdır¹⁸⁷. Fiyat artışlarının nedenleri şu şekilde sıralanabilir¹⁸⁸:

- Talep enflasyonu, toplam talebin mal ve hizmet arzından daha fazla arttığı enflasyondur. Talep enflasyonu, ekonominin düzelmeye başladığı ve işsizlik oranlarının azaldığı dönemlerde gerçekleşmektedir.
- Maliyet enflasyonu, mal üretim fiyatlarının yükselmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu da fiyatlar genel seviyesinin artmasına sebep olmaktadır.
- Para arzının artması sonucunda, yatırım ve tüketim harcamaları artmakta bu da fiyatlar genel düzeyinin artmasına sebep olmaktadır. Merkez Bankası

¹⁸³ Avrupa Merkez Bankası, “Fiyat İstikrarı: Sizin İçin Neden Önemlidir?”, (Çev. Türkiye Bankalar Birliği), <https://www.tbb.org.tr/Content/dijitalkitaplar/istikrar/tbb-fiyat-istikrari.html> , (07.03.2019).

¹⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR> ,(07.03.2019).

¹⁸⁵Thomas Humprey, “Classical Deflation Theory”, 2004, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2184508 , (08.03.2019), s.2.

¹⁸⁶ Esenay Aydoğan, “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, Manisa 2004, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/145857> , (07.03.2019), s.92.

¹⁸⁷ Kemal Çelebi ve Deniz Alçın, “Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Uygulamasının Değerlendirilmesi”, (Ed. Ramazan Gökbnar, Mustafa Miynat, Birol Kovancılar, Tülin Canbay ve Serkan Cura), Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, Manisa 2014, s.2

¹⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (T.C.M.B.), “Enflasyonun Nedenleri”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Nedenleri> , (08.03.2019).

tarafından piyasaya sürülen banknotların toplam tutarına emisyon hacmi denmektedir. Artan hacim, fiyatlar genel düzeyinde de artışa sebebiyet vermektedir.

- Üretici ve tüketicilerin gelecekte fiyatlarda artış olmasına yönelik beklentileri, mal ve hizmetlerdeki fiyat artışlarına sebep olmaktadır. Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), belirli bir dönemde tüketicilerin mal ve hizmet sepetlerindeki fiyat değişimleridir. Üretici fiyat endeksi (ÜFE), belirli bir dönemde, ülke ekonomisinde üretilen ve satışa konu olan ürünlerin fiyat değişikliklerinin zaman bazında karşılaştırılmasıdır¹⁸⁹.

Tablo 18: 1980-1990 Yılları Arası Fiyat Endeksleri

YILLAR	EMİSYON HACMİ (BİN TL)	TÜFE (%)	ÜFE (%)
1980	226	93.7	94.7
1981	355	27.1	25.6
1982	543	26.3	24.8
1983	731	37.1	40.1
1984	919	49.7	53.5
1985	1.286	44.2	38.2
1986	1.908	30.7	24.5
1987	2.955	55.1	48.9
1988	4.485	61.6	69.7
1989	8.365	64.3	68.0
1990	14.074	60.4	48.6

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO), “Ekonomik Göstergeler (1950-2019)”, <http://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2019.html>, (08.03.2019).

1980-1990 yılı arasındaki emisyon hacmi, tüketici fiyat endeksi ve üretici fiyat endeksi oranları tablodaki gibidir. 1980 yılında tüketici fiyat endeksi ve üretici fiyat endeksi oranları yüksek seyir izlemiş ancak 1981 yılında ortalama üçte iki oranda azalış göstermiştir. Emisyon hacmi yıllar itibari ile artan bir seyir izlemiştir.

¹⁸⁹Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Fiyat Endeksleri ve Enflasyon**, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=137, (09.03.2019), s. 20-37.

Genel itibari ile TÜFE oranları ÜFE oranlarına göre daha yüksek oranlı artış eğilimindedir. Bu oranların 1980 itibari ile azalış göstermesinin sebebi uygulamaya konulan 24 Ocak kararlarıdır. 24 Ocak 1980 istikrar programında, fiyatlar üzerinde düzenlemeler yapılması ve müdahale kaldırılmak istenmiş, fiyat oluşumunun piyasaya bırakılması ve çifte fiyatlandırmanın engellenmesi amaçlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte, Fiyat Karar Komitesi kaldırılıp fiyatın piyasa koşullarına göre şekillenmesi, arz ve talebe göre belirlenmesi esas kabul edilmiştir¹⁹⁰. Uygulanan şok istikrar programı yıllar itibari ile ekonomide iyileşmeye sebebiyet vermiş ve ivme kazandırmıştır.

Enflasyondan arındırmak amacıyla, fiyat mekanizmasının işleyişini olumlu etkilemek amaçlı, ithalat önlemleri kaldırılıp, üretim artışı özendirilmiştir. Bununla birlikte piyasada mal kıtlığı önlenmiş ve çifte fiyatlandırma ortadan kaldırılmıştır. Serbest piyasa modelinin işlemesi açısından devlet müdahalesinin en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Rekabeti ortadan kaldıran uygulamalar benimsenmemiş, yatırımların, uygulamaların dış rekabet piyasasında temsiline karar verilmiş ve uluslararası pazarda temsil edilebilecek fiyat ve kalite birleşimi amaçlanmıştır¹⁹¹. Tarım sektörü ise bu amaçlar dışında kalmıştır. Tarımsal kalkınma yerini sanayi bazında kalkınmaya bırakmış ancak, tarımsal bölgede nüfus yoğunluğu fazla olduğundan tarım sektöründe gerileme meydana gelmiş ve istenilen ilerleme kaydedilememiştir¹⁹².

Fiyatla ilgili ele alınan diğer bir konu ise, maaş ve ücretlerdir. Bu dönemde maaş ve ücretler düşük gösterilmiş ve alım gücü aşağıya çekilmiştir. Amaç ise, arz fazlasını ihracata yönlendirmek ve fiyatların yükselmesini önleyerek bütçe açıklarını en aza indirmektir¹⁹³.

VII. FAİZ POLİTİKASI

Türkiye’de faiz oranları kamu kurumları tarafından düşük tutulmuş ve yatırıma teşvik esas alınmıştır. Faizlerin düşük olması demek artan tasarruflarla

---

¹⁹⁰ Şahin, , s.202.

¹⁹¹ Güngör Uras, **Ekonomide Özallı Yıllar 1980-1990**, Alfa Yayınları, İstanbul 1993, s.29-30.

¹⁹² Şinasi Öztürk, Ergün Nas, Fethi İçöz, “24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/410858> , (05.03.2019), s. 17.

¹⁹³ Emine Fırat, **Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2006, s.148.

yatırımlar yapılması anlamına gelmektedir. Ancak tasarruf sahiplerinin zarara uğraması sonucunda, 24 Ocak kararlarında faiz politikası ile tasarrufların artırılıp mali sisteme çekilebilmesi için faizler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılıp gerçek faiz oranlarının uygulanması kararı alınmıştır¹⁹⁴.

Bu dönemde uygulanmak istenen faiz politikalarında amaç, tarım, sanayi ve hizmet sektörüne kredi sağlarken, bireyleri yatırım ve ihracata teşvik etmek, bankalara devredilen tasarrufların etkinliğini arttırmak, tasarruf edenleri vadeli mevduat hesabına yönlendirerek fiyat istikrarını ve banka rezervlerinin artırılmasını sağlamaktır¹⁹⁵.

Tablo 19: Dövizle Çevrilebilir Mevduat Hesabı (DÇMH) Faiz Ödemelerinin Toplam Faiz Ödemelerine Oranı

YILLAR	DÇMH FAİZ ÖDEMELERİ (Milyon Dolar)	TOPLAM FAİZ ÖDEMELERİ (Milyon Dolar)	ORAN
1979	68.3	546	12.5
1980	238,3	668	35.7
1981	274.2	1193	23.0
1982	295.1	1465	20.1
1983	201.8	1441	14.0
1984	186.3	1586	11.7
1985	163.3	1753	9.3
1986	114.6	2134	5.4
1987	78.2	2507	3.1
1988	49.2	2799	1.8
1989	18.4	3100	0.6

Kaynak: T.C. Merkez Bankası.

¹⁹⁴ Güngör Uras, *Ekonomide Özalp Yılları 1980-1990*, Alfa Yayınları, İstanbul 1993, s. 30-32.

¹⁹⁵ Fırat, s. 149.

1979 yılından 1980 yılına geçişte, faiz ödemelerinde yaklaşık 4 kat artış meydana gelmiştir. Artan faiz oranları 1986 yılı itibari ile düşme eğilimine girmiştir. Ancak, dövizle çevrilebilir mevduat hesabında amaç, işçi tasarruflarını ülkeye çekmektir. Fakat bu politika uygulanamamış ve faizlerle yaratılan kaynaklar ithalatın finansmanında kullanılmıştır.

VIII. DÖVİZ KURU POLİTİKASI ve 32 SAYILI KARAR

Döviz kuru politikası, hükümet ve Merkez Bankası işbirliği ile belirlenip uygulanmaktadır. Politikayı uygulamakla yükümlü ve yetkili merci Merkez Bankası'dır. Uygulanan döviz kuru politikası, para politikasına göre şekillendirilmektedir¹⁹⁶.

1980 sonrası ekonomide 24 Ocak kararları ile birlikte serbest döviz kuru politikası benimsenmiştir. Serbest döviz kuruna geçilmesindeki amaç, ekonominin döviz üretmesine imkan sağlayan piyasa mekanizmasının belirlenmesidir¹⁹⁷. Serbest döviz kuru politikasında para, nominal çapa¹⁹⁸ kabul edilmekte ve Merkez Bankası döviz piyasasına müdahale edip etmemekte esnek bırakılmaktadır¹⁹⁹. 24 Ocak 1980'den 1 Mayıs 1981'e kadar, döviz kurunda % 5'i aşmayan düşük oranlı devalüasyonların gerçekleştirilmesi öngörülmüş ve değer kaybeden Türk Lirası üzerinden ihracat arttırmaya yönelik kur politikası uygulanmıştır. 1 Mayıs 1981 tarihinde Merkez Bankası, Türk Lirası ile yabancı ülke paraları arasındaki pariteyi günlük olarak belirlemek ve ilan etmekle yetkilendirilmiştir²⁰⁰.

Serbest döviz kuru politikasının benimsendiği 1980'li yıllarda fiyat artışlarından dolayı artan enflasyona karşı iç talebi kısımaya yönelik önlemler

¹⁹⁶Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, "Döviz Kuru Politikası", <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Doviz+Efektif>, (10.03.2019).

¹⁹⁷ Ahmet Okur, "Türkiye'de İzlenen Esnek Kur Politikasının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri", **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.9, Sayı.1-2, Manisa 2002, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/145809>, (11.03.2019), s.45.

¹⁹⁸ Nominal Çapa, ekonomide karar alma sürecinde Merkez Bankası tarafından belirlenen, fiyat döviz kuru gibi ekonomik büyüklüklere. Bülent Doğru ve Kılınç Savrul, "Nominal Çapalar ve Türkiye'deki Uygulama Sonuçları", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100824>, (10.03.2019), s.3.

¹⁹⁹ Mustafa Özçam, "Döviz Kuru Politikaları ve Türkiye'de Döviz Kuru Oynaklığının Etkileşimleri", **Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu**, <http://www.spk.gov.tr/siteapps/yayin/yayingoster/943>, (11.03.2019), s.9.

²⁰⁰ Erdem Hepaktan, Serkan Çınar ve Özlem Dünder, "Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaretle İlişkisi", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt.3, Sayı.5, 2011, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/180465>, (11.03.2019), s.64.

alınmıştır²⁰¹. Döviz kuru, bir ulusal paranın başka bir ulusal para karşısındaki fiyatı olarak adlandırılır²⁰². Bu bakımdan uygulanan doğru döviz kuru politikası, ülkeyi dış ticarete temsil etmekte ve değerini belirlemektedir²⁰³.

1987 yılına gelindiğinde Merkez Bankası açık piyasa işlemlerini²⁰⁴ yapmaya başlamış ve faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla 22 Ekim 1987 tarihinde Para Piyasaları ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü²⁰⁵ kurulmuştur.

Serbest döviz kuru politikasıyla birlikte devalüasyonları takiben Türk Parası'nın değerini korumak amacıyla, Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu'na ek olarak 1984 yılında 30 Sayılı Karar²⁰⁶ ve 1989 yılında 30 Sayılı Karar'ın yerine 32 Sayılı Karar²⁰⁷ dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından onaylanmış ve Türk Lirası'nın değer kaybetmemesi hedeflenmiştir. Alınan kararlarla kambiyo rejimi ve yabancı yatırımlar önemli ölçüde esnek hale getirilmiştir. 32 Sayılı Karar ile döviz satın alma, satma, yardımcı kuruluşlar ve gerekli izinlerle yurt dışına transfer etme serbestleştirilmiştir. Bu Karar ile, Türk Lirası'nın konvertibilitesi²⁰⁸ kabul edilmiştir²⁰⁹.

Finansal küreselleşmenin sağlanması için 1989 yılında 32 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi yönünde önemli adımlar

²⁰¹ Yasemin Bozdağlıoğlu ve Müge Yılmaz, "Türkiye'de Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: 1994-2014 Yılları Arası Bir İnceleme", **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İz düşün Dergisi**, Cilt.2, Sayı.3, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/345356>, (11.03.2019), s.2.

²⁰² Ceren Arslan, **Döviz Kuru Riski ve Yönetimi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s.32.

²⁰³ Aylin Abuk Duygulu, "Döviz Kuru İstikrarını Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.13, Sayı.1, İzmir 1998, https://iibfdergi.deu.edu.tr/index.php/cilt1-sayi1/article/view/13/pdf_6, (12.03.2019), s.108.

²⁰⁴ Açık piyasa işlemleri; para politikası dahilinde kısa vadeli faiz oranlarını belirleyerek, finansal piyasada likiditeyi etkin olarak kullanmak amacıyla Merkez Bankası'nın menkul kıymet alım ve satımı ile piyasa işlemi yapmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, "Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2011, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d7033add-774f-4358-b4f7-1fd227d640d0/11-6.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d7033add-774f-4358-b4f7-1fd227d640d0-m3fB7Ju>, (15.03.2019), s.9.

²⁰⁵ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, "Kuruluşundan Bugüne Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası", **Bülten**, Sayı. 4, 2006, [https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a2b7eda4-5848-40fb-acc6-0dc765f769f1-m3fB9z7](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a2b7eda4-5848-40fb-acc6-0dc765f769f1/Bulten_Turkce4.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-a2b7eda4-5848-40fb-acc6-0dc765f769f1-m3fB9z7), (13.03.2019), s.3.

²⁰⁶ Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu Hakkında 30 Sayılı Karar (RG. 07.07.1984 –18451).

²⁰⁷ Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu Hakkında 32 Sayılı Karar (RG.11.08. 1989 - 20249).

²⁰⁸ Konvertibilite: Bir ulusal paranın diğer ulusal paralarla hiçbir kısıtlama gözetmeksizin değiştirilebilmesidir. Bkz. İlker Parasız, "Türk Lirası'nın Konvertibilitesi ve Sorunları", **Tekstil ve Makine Mühendisleri Dergisi**, Sayı.21, Bursa 1990, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/137697>, (13.03.2019).

²⁰⁹ Özçam, s.10.

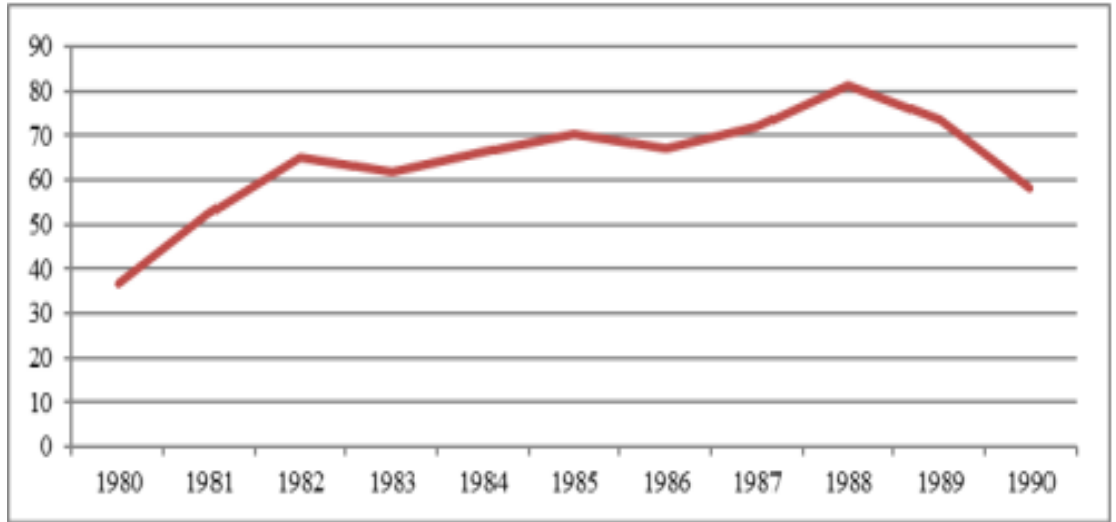
atılmıştır. Bu karar ile ödemeler dengesi sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılmış ve kambiyo rejimi serbestleştirilmiştir²¹⁰.

Döviz gelirlerinde artış sağlamak amacıyla ihracata teşvik ve muafiyetler tanınmıştır. İhracatçılara yönelik krediler, döviz aktarımı önceliği, ithalatta gümrük muafiyeti, ihracatta vergi iadesi, ihracatçı sermaye şirketleri kurulmasına yönelik kurumlar vergisi istisnası gibi teşvikler yürürlüğe sokulmuştur²¹¹.

IX. DIŞ TİCARET POLİTİKASI

1980 öncesi ekonomide, İthal ikameci sistem benimsenmiş ancak 24 Ocak kararları ile birlikte ihracata dayalı dışa dönük ekonomik sistem öngörülmüş ve uygulama alanı bulmuştur²¹².

Şekil 2: 1980-1990 Dönemi Türk Dış Ticaretinde İthalatın İhracatı Karşılama Oranları (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

Ekonomik liberalleşme ile birlikte dışa açık ekonomi modeli benimsenmiştir. 1980-1990 yılları arası ithalatın ihracatı karşılama oranları şekildeki gibidir. 1982 yılı

²¹⁰ Hayrettin Tüleykan ve Selçuk Bayramoğlu, “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, The Journal of Academic Social Science Studies, s.407, http://www.jasstudies.com/Makaleler/1361580091_30-%c3%96%c4%9f.%20G%c3%b6r.%20Se1%c3%a7uk%20BAYRAMO%c4%9eLU.pdf, (03.07.2019).

²¹¹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.193-194.

²¹² Ünal Özdemir, Güzin Kantürk Yiğit ve Muhammed Oral, “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı.35, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224169>, (15.03.2019), s. 161.

itibari ile karşılama oranı artmış, yıllar itibariyle dalgalı seyir izlemiş ve 1988 yılında ortalama %72 seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 20: 1980-1990 Yılları Arasında Dış Ticaret Göstergeleri

YILLAR	İHRACAT (Bin Dolar)	İTHALAT (Bin Dolar)	DIŞ TİCARET DENGESİ (Bin Dolar)	DIŞ TİCARET HACMİ (Bin Dolar)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
1980	2.910.122	7.909.364	-4.999.242	10.819.486	36.8
1981	4.702.934	8.933.374	-4.230.439	13.436.308	52.6
1982	5.745.973	8.842.665	-3.096.692	14.588.639	65.0
1983	5.727.834	9.235.002	-3.507.168	14.962.836	62.0
1984	7.133.604	10.757.032	-3.623.429	17.890.636	66.3
1985	7.958.010	11.343.376	-3.385.367	19.301.386	70.2
1986	7.456.726	11.104.771	-3.648.046	18.561.497	67.1
1987	10.190.049	14.157.807	-3.967.757	24.347.856	72.0
1988	11.662.024	14.335.398	-2.673.374	25.997.422	81.4
1989	11.624.692	15.792.143	-4.167.451	27.416.835	73.6
1990	12.959.288	22.302.126	-9.342.838	35.261.413	58.1

Kaynak: TÜİK, Yıllara Göre Dış Ticaret İstatistikleri.

1980-1990 yılları arasında ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi, dış ticaret hacmi ve ihracatın ithalatı karşılama oranı göz önüne alındığında, 1983 yılında bu oranların olumlu artışı dikkat çekmektedir. 1988 yılında ise; artan ihracat ile birlikte, ithalat ile ihracat arasındaki fark azalarak ihracatın ithalatı karşılama oranı % 81.4 seviyesine yükselmiştir. Bunun en önemli sebebi, ihracatı arttırmak amacıyla Devlet tarafından verilen teşvik ve yardımlardır. Örneğin²¹³;

²¹³ Fırat, s. 151-152.

- İhracat yapacak olanlara hazırlık aşamasında verilen ucuz maliyetli ihracat kredileri,
- Vergi iadesi sistemi: Bu sistemde konulan ihracat kotaları ile 1 yıllık süre içinde yapılan 4 milyon Dolar'lık ihracatta 5 puan, 15 milyon Dolar'lık kotanın aşılması durumunda 10 puan vergi iadesi belirlenmiştir.
- İhraç edilen malın cinsine ve ağırlığına göre Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonu'ndan yapılan ödemeler,
- İhracat karşılığında sağlanan gümrük muafiyeti ithalatı,
- Belirli mal ve hizmet ihracatında verilen katma değer vergisi muafiyetleri,
- İhracat yapanlara ihracata teşvik belgesi almaları koşulu ile sağlanan döviz tahsisi,
- Gelirlerin bir kısmını kurumlar vergisinden indirme imkânı tanınması.

İthalata yönelik olarak da başlıca iki teşvik ve yardım sayılabilir. Bunlardan ilki, % 25 olan damga vergisinin % 1'e düşürülmesi; diğeri ise sınırlayıcı nitelik taşıyan kotalı mal listesinin kaldırılmasıdır²¹⁴.

Yapılan yardım ve teşviklerle liberal ekonomi koşulları sağlanmak istenmiş ve devlet müdahalesinin azaldığı görülmüştür. Bu teşviklerle özel sektör desteklenmiş, ekonominin canlanması ve teşviklerle üretim ve ihracatın artırılması hedeflenmiştir.

X. YABANCI SERMAYE YATIRIM TEŞVİK POLİTİKASI

Yabancı sermaye, gelişmekte olan ülkelerde sermaye açığını kapatmak ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi amacıyla ülkenin ihtiyacı olan transferlerdir. Bu transferleri gerçekleştirmek amacıyla teşviklere başvurulmaktadır²¹⁵. Yabancı sermaye yatırımları, ülke içinde firma satın almak, kuruluş aşamasında olan bir firmaya sermaye sağlamak, var olan bir firmaya sermaye artırımını yoluyla kaynak sağlamak şeklinde veya bono tahvil gibi mali piyasa varlıklarının satın alınması ile gerçekleşir.

---

²¹⁴ Subidey Togan, **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu**, Türk Eximbank Araştırma Dizisi, 1990, s. 147.

²¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Yabancı Sermaye Çekimi Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları", **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı. 8, <http://www.mfa.gov.tr/yabanci-sermaye-cekimi-yatirimlerin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmalari.tr.mfa> , (11.04.2019).

Ayrıca yatırımı yapan kişi sermaye yatırımı ile birlikte teknoloji, işletme yönetimi ve kontrol yetkisini de beraberinde getirmiş olmaktadır²¹⁶.

Yabancı sermaye yatırımları dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve dolaysız sermaye yatırımları olarak ikiye ayrılmaktadır. Dolaylı yabancı sermaye yatırımları, hisse senedi, tahvil, bono gibi kıymetli kağıtların alımıyla yapılan yatırımdır. Dolaysız (doğrudan) sermaye yatırımları ise, ülke dışındaki yatırımcının yatırım yapılacak ülkede fabrika satın alması, var olan fabrikaya sermaye artırımında bulunması gibi yatırımlardır²¹⁷.

Dolaysız yatırımlar, çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Bunlar, birden fazla şirkete sahip yatırımcıların, farklı ülkelerde yatırımlarını sürdürdükleri ve merkezden yönetim ile dışarıdan kararları etkileyebilme gücüne sahip oldukları yatırımlardır. Bu yatırımlar kalıcı, uzun vadeli, yatırımı yapan yatırımcıya yönetim yetkisi tanıyan ve karlılığı artırmak amacıyla değişiklik yapma niteliğine sahiptirler. Dolaylı yatırımlar ise, kısa vadeli, geçici olan ve yöneticiye yetki tanımayan yatırımlardır. Bu sebeple dolaylı yatırımlar *sıcak para* olarak nitelendirilebilir²¹⁸.

Yabancı sermaye yatırımı yapacak olan yatırımcılara, mal ve hizmetlerin serbest piyasa dolaşımının sağlanması ve yabancı sermayenin ülkeye girişinde engelleri ortadan kaldırmak amacıyla gümrük tarifeleri ile birlikte genel ticaret anlaşmaları yapılarak teşvik politikası izlenmiştir²¹⁹.

20 Haziran 1980 tarihinde “Turizm Teşvik Çerçeve Kararı” alınmıştır. Bu kapsamda, yatırımların yoğunlaştırılacağı alanların tespit edilmesi, sektöre yönelik yeni finansman imkanlarının sunulması, yabancı sermayenin özendirilmesi ve teşvik

---

²¹⁶ Sefer Şener ve Cüneyt Kılıç, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.16, 2008, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/301198>, (11.04.2019), s.24.

²¹⁷ Mahfî Eğilmez, “Kendime Yazılar”, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html>, (10.04.2019), s.1.

²¹⁸ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2000, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_DogrudanYabanciSermayeYatirimlari.pdf, (10.04.2019), s.2.

²¹⁹ Ferit Bağcı, “1980 Sonrası Türkiye’de Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Politikaya Yansımaları”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84537>, (11.04.2019), s.128-129.

edilmesine ilişkin esasların düzenlenmesi hususunda “Turizm Koordinasyon Kurulu” kurulmuştur²²⁰.

Turizmi Teşvik Kanunu yürürlüğe girmesi ile birlikte sektöre verilecek kredi imkanları artırılmış, elektrik, havagazı ve su ücretlerinin bölgede uygulanan en düşük tarife üzerinden ödenmesi kolaylığı getirilmiş, haberleşme alanında çeşitli avantajlar sağlanmış, toplam personelin %10’unu geçmeyecek şekilde yabancı personel çalıştırılmasına izin verilmiş ve turizm yatırımlarını desteklemek amacıyla bakanlık bünyesinde bir “Turizm Geliştirme Fonu” oluşturulmuştur²²¹.

Yabancı sermayeyi teşvik amacıyla 1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu²²² çıkarılmış, ancak Kanun uygulama alanı bulamamıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde liberal ekonomi anlayışıyla birlikte yabancı sermaye yatırımları tekrar gündeme gelmiş ve Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi 8/168²²³ yürürlüğe girmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının takip edildiği Yabancı Sermaye Daire Başbakanlığı kurulmuş ancak kurum daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı bünyesine alınmıştır²²⁴.

---

²²⁰ Ömer Şanlıoğlu ve Enes Ömer Özcan, “Türkiye’de Uygulanan Turizm Teşvik Politikaları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi**, Cilt.7, Sayı. 2, Kayseri 2017, s.101.

²²¹ 12.03.1982 Tarihli ve 2634 Sayılı, Turizm Teşvik Kanunu (R.G. 16.03.1982 – 17635).

²²² 18.01.1954 Tarihli ve 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (R.G. 23.01.1954 –8615).

²²³ 25.10.1983 Tarihli ve 8/168 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi (Milletlerarası Antlaşma) (R.G. 03.12.1983 –18240).

²²⁴ Erol Bulut ve Çağrı Coşkun, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yerli Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, , Cilt.8, Sayı.4, Niğde 2015, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/185181>, (11.04.2019), s.4.

Tablo 21: Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)

YILLAR	Doğrudan Sermaye Yatırımları	Portföy Yatırımları (Dolaylı)	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	Toplam Sermaye Hareketleri
1980	18	0	656	-2	672
1981	95	0	683	121	899
1982	55	0	127	98	280
1983	46	0	39	798	883
1984	113	0	612	-652	73
1985	99	0	-513	1479	1065
1986	125	146	1041	812	2124
1987	106	282	1453	50	1891
1988	354	1178	-209	-2281	-958
1989	663	1386	-685	-584	780
1990	700	547	-210	3000	4037

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <https://www.tcmb.gov.tr>, (12.04.2019)

Tabloya göre, 1980 sonrası liberal dönemde Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinde artış meydana gelmiştir. 1980 yılında 672 Milyon Amerikan Dolar olan toplam sermaye hareketlerinin 656 Milyon Amerikan Dolar'ını uzun vadeli sermaye hareketleri oluşturmaktadır. Sermaye hareketleri dalgalı bir seyir izlemesine rağmen 1985 yılında net toplam yabancı sermaye 1 Milyar 65 Milyon Amerikan Dolar'a yükselmiş bu oran 1986 yılında ikiye katlanarak 2 Milyar 124 Milyon Amerikan Dolar'ı olmuştur. 1990 yılında ise toplam net yabancı sermaye 4 Milyar 34 Milyon Amerikan Dolar'a yükselmiştir. Toplam net sermaye içindeki oranlar değişikliklere uğramıştır. 1980'li yılların başında sermaye hareketlerinin büyük çoğunluğunu uzun vadeli sermaye hareketleri oluştursa da bu oran 1985 yılından sonra, portföy yatırımları ve doğrudan sermaye yatırımları arasında paylaştırılmıştır. 1990 yılında

ise kısa vadeli sermaye hareketlerinde büyük artış meydana gelmiş ve 3 Milyar Amerikan Dolar'ı olmuştur.

XI. SIKI PARA POLİTİKASI

Sıkı para politikasının amaçları, yüksek enflasyonu düşürmek, tüketim harcamalarını kısarak tasarrufları arttırmak, tasarrufları banka elinde toplamak, bankaların kredi rezervlerini genişletmek, kredi faiz oranlarını yükseltip kredi talebini azaltmak ve buna bağlı fon arz - talep dengesini sağlamak ve sektörel kalkınma amaçlı fon kullanımını özendirme²²⁵.

1980 öncesi ekonomide, inansal piyasalardaki bozulmalardan dolayı, gerek bütçe açıkları gerekse enflasyonun yükselmesi kaçınılmaz bir hal almıştır.24 Ocak kararları ile ekonomide köklü değişim ve dönüşüm başlamıştır. Devletin etkinliğini azaltmak, bütçe açıklarını kapatmak ve enflasyonu minimum seviyelere düşürmek amacıyla alınan kararlar uygulanmaya başlanmıştır. Enflasyonun atmasının sebebi olarak para piyasasının genişlemesi gösterilmiştir. Bu sebeple 1980 kararlarından sonra uygulanan mali politikalardan birisi de ülkede yaşanan talep yönlü enflasyon sebebiyle, likidite sorununu çözümlenmek ve talebi kontrol altına almak amacıyla sıkı para politikası ve kredi politikası olmuştur²²⁶.

---

²²⁵ Öztin Akgüç, “24 Ocak Kararları ve İzlenen Para Politikasının Amaçları”, **Para Dergisi**, Sayı.8, 1982, s. 30-31.

²²⁶ Pelin Atasever, **1980 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Para Politikalarının Yoksulluk Sürecine Yansıması**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2010, s. 41-42 ve Fırat, s.155.

Tablo 22: 1980-1990 Temel Makro Ekonomik Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME	ENFLASYON	1 ABD DOLARI	DIŞ TİCARET DENGESİ
1980	-2,8	101.4	91.4	-5
1981	4.8	34	134.95	-4.2
1982	3.1	28.4	188.6	-3.1
1983	4.2	31.4	285.6	-3.5
1984	7.1	48.4	446.97	-3.6
1985	4.3	45	579.71	-3.4
1986	6.8	34.6	759.68	-3.6
1987	9.8	38.9	1023.44	-4
1988	1,5	73.7	1816.7	-2.7
1989	1.6	63.3	2.316	-4.3
1990	9.4	60.3	2.933	-9.3
Ortalama	4.5	50.85	961.45	-4.2

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1980 yılında enflasyon oranı % 101.4 iken bu oran, 1982 yılında % 28,4'e inmiştir. 1980-1982 yılları arasında büyüme oranı ise % -2,8'den % 3,1'e ulaşmıştır. Büyüme artış eğiliminde olsa da 1988 yılında son 6 yılın en dip seviyesini görmüştür. Enflasyon da 1987 yılında % 38.9 iken, 1988 yılında % 73.7 ile oranı ikiye katlayarak yükselişe geçmiştir. Türk Lirası, Amerikan Doları karşısında değer kaybetmeye devam etmiştir. Tüm değişkenlerin aksine dış ticaret dengesi 1988 yılında gerilemiştir. Ortalamalara değinecek olursak, 1980-1990 yılları arasında büyüme ortalama % 4.5 seviyesinde gerçekleşmiş, enflasyon 1980 yılına göre ortalama % 65 azalarak % 50.85 e gerilemiş, Amerikan Doları 1980 yılına göre 10

kat değer kazanmış ve buna karşılık Türk Lirası değer kaybetmiş ve dış ticaret dengesi ortalama % 4.2 ile 1990 yılını kapatmıştır.

1983 yılında para ve maliye politikaları gevşetilmek istenmiş ancak oranlar tersine dönmeye başlamıştır. Bu sebeple yeni hükümetin kurulmasının ardından sıkı para ve maliye politikası uygulamasına geçilmeye çalışılmış ve nominal faiz oranlarında yükseliş meydana gelmiştir. 1980'li yılların ortasında para politikasında değişikliğe gidilmesi ile birlikte, ihracat ve yatırım kredi karşılık oranları kaldırılmıştır. Karşılık oranları, % 25'ten % 19'a düşürülmüş ve süre altı haftadan iki haftaya indirilmiştir. 1985 yılında Hükümet, bütçe açıklarını kapatmak için hazine ihaleleri ile iç borçlanmaya giderek finansman sağlama yoluna başvurmuştur²²⁷.

XII. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARI

Kamu iktisadi teşebbüsü, devletin kamusal alanda, sosyal fayda hedefiyle sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getirmek amacıyla kurmuş olduğu ekonomik mal ve hizmet üretimi yapan işletmelerdir²²⁸.

24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda kamu iktisadi devlet teşebbüsleri politikasında kalıcı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu kararlar ile ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçiş süreci başlatılmıştır. Buradaki amaç, ekonomide serbest piyasa kurallarının hâkim olması ve böylece devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmasını sağlamaktır.

Kamu iktisadi teşebbüsleri 1980'de Turgut Özal'ın ekonomiye müdahalede bulunması ile birlikte uygulanan liberal politikaların sonucu olarak bir kırılma noktası olmuştur. Bu nokta da kamu iktisadi teşebbüsleri, kuralsızlaştırma ve özelleştirme olarak ikiye ayrılmıştır. Kuralsızlaştırma (deregülasyon), devletin karar alanının daralmasını sağlayan düzenlemelerin azaltılması yada ortadan kaldırılması, kamusal üretimlerin özel sektör ve sermayeye devriyle yasal olarak yapılan düzenlemeleri içermektedir. Deregülasyon reformu, devletin geleneksel rolünü

---

²²⁷ Atasever, s. 43-44.

²²⁸ Özlem Taner Koroğlu, "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1980'den Sonra Geçirdiği Dönüşüm Süreci ve İstihdam Sistemine Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.17, Sayı.1, Isparta 2012, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194443>, (11.04.2019), s. 454.

önemli ölçüde sınırlandırmakta hatta ortadan kaldırmaktadır²²⁹. 1984 yılında 60 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname²³⁰ ile liberal ekonomik dönemin kamu iktisadi teşebbüsleri ile ilgili ilk kırılma noktasıdır. 60 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname aynı yıl içinde 2929 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanun²³¹ ile kanunlaştırılmış ancak 1984 yılında kanun kaldırılarak 33 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname²³² yürürlüğe koyulmuştur.

Özelleştirme, mülkiyet hakkı kamuya ait işletmelerin, özel kişi ya da kurumlara kısmen veya tamamen satılması olarak tanımlanmaktadır²³³. Özelleştirme ile 24 Ocak kararlarında temel olan ekonomik serbestleşme doğru orantılıdır. Şöyle ki, özelleştirme politikalarında amaç, serbest piyasa ekonomisini güçlendirerek ekonomiye işlerlik kazandırmaktır. Özelleştirme ile rekabet ortamı sağlanacak, kaynak kullanımında etkinlik artacak ve dolayısıyla ekonomik verimlilikte artış meydana gelecektir²³⁴.

Özelleştirmeye dair ilk yasal düzenleme 1984 tarih ve 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun²³⁵’dur. Kanunda özelleştirme uygulamalarının alanı belirlenmiş ve özelleştirmeye dair kurumsal mekanizma çerçevesi çizilmiştir. Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı

---

²²⁹ Şule Soyer, “Regülasyon ve Deregülasyon Politikası”, https://www.academia.edu/12459094/Reg%C3%BClasyon_ve_Dereg%C3%BClasyon_Politikas%C4%B1, (11.04.2019).

²³⁰ 60 sayılı KHK’ya göre; KİT’ler iktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisadi kuruluşları olarak ikiye ayrılmıştır. İktisadi devlet kuruluşu, sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kanunla kurulan kamu iktisadi teşebbüsleridir. Kamu iktisadi kuruluşları ise, sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kanunla kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsleridir.

²³¹ 19.10.1983 Tarihli ve 2929 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanun (R.G. 21.10.1983 –18199).

²³² 08.06.1984 Tarihli ve 233 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (R.G. 18.06.1984 – 18435 Mükerrer).

²³³ Recep Kök ve Oğuz Kara, “Türkiye Ekonomisinde Özelleştirme Yönlü Dışsal Ekonomiler Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, Erzurum 2011, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30447>, (11.04.2019), s.302.

²³⁴ Hatice Dilaver, *Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, s.25-26.

²³⁵ 29.02.1984 Tarihli ve 2983 Sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun (R.G. 17.03.1984 –18344).

Fonu 2983 Sayılı kanunla kurulmuş ve özelleştirme yöntemleri; gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devri şeklinde belirtilmiştir²³⁶.

1985- 1989 yılları arasında uygulanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında²³⁷; kamu iktisadi teşebbüsleri idari ve mali bakımdan özgür çalışabilen ve bununla birlikte kârlı verimli çalışma esasının dikkate alındığı yatırımlardır. Kamu iktisadi teşebbüs yatırımlarında, enerji, madencilik, haberleşme ve ulaşım sektörleri gibi tekelleşmenin olduğu alanlarda yatırımların yapılması; özel sektörün verimli olduğu sektörlerde kamusal yatırımlardan kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Özelleştirmelerin hisse satışı yöntemi ile yapılması öngörülmüştür²³⁸.

1985 yılında kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirme Master Planı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından önerilmiştir. Önerinin gerçekleşmesi amacıyla uluslararası ihale ile Morgan Guaranty Trust Company of New York firması, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman Anonim Şirketi ve Price Waterhouse/Muhaş Anonim Şirketi ile birlikte özelleştirme Ana Planı hazırlamakla görevlendirilmişlerdir²³⁹. Hazırlanan ana plana göre özelleştirmelerin amaçları²⁴⁰:

- Pazar güçlerinin ekonomik hareketlilik sağlaması,
- Verimlilik artırımının sağlanması,
- Mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve miktarının artırılması,
- Teşvik politikalarıyla şirketlerin halka arz edilmesi,
- Sermaye piyasalarının gelişmeye açık olması,
- Hazineden kamu iktisadi teşebbüslerine sağlanan ödeneklerin azaltılması,
- Kamu iktisadi teşebbüsleri sebebiyle artan tekelciliğin minimize edilmesi,

²³⁶ Selim İnançlı ve Fatih Yardımcıoğlu, “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar**, (Ed. Tolga Saruç, Temel Gürdal ve Nurullah Altun), Sakarya 2010, s.314.

²³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989”, <http://www.sbb.gov.tr/Wp-Content/Uploads/2018/11/Be%205%20Yil%20Fincinci-Be%205%20Yil%20C4%B1I%20C4%B1k-Kalk%20C4%B1nma-Plan%20C4%B1-1985-1989.Pdf>, (11.04.2019).

²³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı, **Kamu İşletmeleri 2012 Yılı Genel Raporu**, https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/kit_genel/Kamu%20C4%B0%20C5%20Fletmeleri%202012%20Y%20C4%B1I%20C4%B1%20Genel%20Raporu.pdf, (11.04.2019), s.8.

²³⁹ Metin Kilci, “Başlangıcından Bugüne Türkiye’de Özelleştirme Politikaları (1984-1994)”, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1994, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3759/ozelles.pdf>, (11.04.2019), s.2.

²⁴⁰ Kilci, s.2.

- Modern teknoloji ve tekniklerin kullanımının arttırılması,
- İş verimliliğini arttırmak amacıyla çalışanlara hisse senedi verilmesi,
- Kamu sektörünün etkinliğinin azaltılıp özel sektör etkinliğinin arttırılması,
- Teşvik politikalarıyla yabancı yatırımlarda artış sağlanması,
- Yapılan sermaye yatırımlarında kar marjının arttırılmasıdır.

Turgut Özal, devlet müdahalesinin azalmasını ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesini savunmuştur²⁴¹. Özelleştirme konusunda zaman kaybedilmemesi gerektiğini savunuyordu. Devletin ekonomideki payı azaltılmalı ve devletin gelir kaynakları milli gelirin % 30'unu aşmamalıdır. Kamu iktisadi teşebbüsleri Ana Program dahilinde özelleştirilmeli, satışa uygun olmayan kamu iktisadi teşebbüsler kapatılmalıdır. Özelleştirme teşvikleri çerçevesinde özelleştirmeyi yapacak olan kurum, kuruluş ve işçilere Dünya Bankası'ndan verilecek krediler ödenmelidir²⁴².

---

²⁴¹ İzmirli ve diğerleri ,s. 247.

²⁴² Kutlay Doğan, **Turgut Özal'ı Her Yönüyle Anlatan Belgesel Kitap**, <http://tha.com.tr/turgutozal/sayfa284.htm>, (12.04.2019), s. 284-285.

Tablo 23: 1984-1994 Yılları Arası Özelleştirilen Kurumlar ve Özelleştirme Gelirleri

KURULUŞ UNVANI	GELİR (ABD DOLARI)	YÜZDE (PAY)	KÜMÜLATİF YÜZDE (PAY)
Tofaş Türk Fab. A.Ş.	366.536.646	16.13	16.13
Çukurova Elektrik A.Ş.	176.876.956	7.78	23.91
Erdemir Ereğli Demir- Çelik Fab. A.Ş.	158.710.851	6.98	30.89
Petkim Holding A.Ş.	151.397.685	6.66	37.55
NETAŞ- Nothern Elek. T.A.Ş.	110.273.442	4.85	42.40
Arçelik T.A.Ş.	80.333.085	3.53	45.94
Denizli Çimento San. T.A.Ş.	70.100.000	3.08	49.02
İpragaz A.Ş.	64.066.776	2.82	51.84
İskenderun Çimento San. T. A.Ş.	61.500.000	2.71	54.55
Ladik Çimento San. T.A.Ş.	57.598.687	2.53	57.08
Şanlıurfa Çimento San. T. A.Ş.	57.405.988	2.53	59.60
Gaziantep Çimento San. T.A.Ş.	52.695.898	2.32	61.92
Kepez Elektrik T.A.Ş.	46.073.982	2.03	63.95
Adana Çimento San. T.A.Ş.	45.090.829	1.98	65.93
Bolu Çimento San. T.A.Ş.	41.839.459	1.84	67.77
POAŞ- Petrol Ofisi A.Ş.	38.473.165	1.69	69.47
TELETAŞ- Telekomünikasyon End. T.A.Ş.	36.745.652	1.62	71.08
Çorum Çimento San. T.A.Ş.	35.000.000	1.54	72.62

Ankara Çimento San. T.A.Ş.	33.000.000	1.45	74.08
Trabzon Çimento San. T.A.Ş.	32.551.000	1.43	75.51
Aşkale Çimento San. T.A.Ş.	31.158.000	1.37	76.88
USAŞ Uçak Servisi A.Ş.	29.655.871	1.30	78.18
Sivas Çimento San. T.A.Ş.	29.400.000	1.29	79.48
Konya Çimento San. T.A.Ş.	27.182.205	1.20	80.67
TÜPRAŞ	25.768.463	1.13	81.81
Niğde Çimento San. T.A.Ş.	25.150.548	1.11	82.91
Trakya Çimento San. T.A.Ş.	25.000.000	1.10	84.01
Afyon Çimento San. T.A.Ş.	24.585.618	1.08	85.09
Balıkesir Çimento San. T.A.Ş.	23.000.000	1.01	86.11
GİMA Gıda İhr. Mad. T.A.Ş.	22.214.628	0.98	87.08
Ünye Çimento San. T.A.Ş.	22.184.528	0.98	88.06
Tofaş Oto Ticaret A.Ş.	21.012.162	0.92	88.98
Yem Sanayi T.A.Ş.	20.596.441	0.91	89.89
Bartın Çimento San. T.A.Ş.	20.568.669	0.90	90.79
Mardin Çimento San. T.A.Ş.	19.532.914	0.86	91.65
Güneş Sigorta A.Ş.	18.900.000	0.83	92.49
Çelik Halat ve Tel. San. T.A.Ş.	18.113.565	0.80	93.28
ANSAN- MEDA A.Ş.	13.588.168	0.60	93.88

Söke Çimento San. T.A.Ş.	11.000.000	0.48	94.36
Türk Kablo A.O	11.000.000	0.48	94.85
THY A.O.	10.702.896	0.47	95.32
RAY Sigorta A.Ş.	10.376.455	0.46	95.78
Pasinler Sigara Fabrikası	9.733.753	0.43	96.20
AEG- ETİ Elektrik A.Ş.	8.070.872	0.36	96.56
TOE Türk Otomotiv End. A.Ş.	8.000.000	0.35	96.91
Türk Traktör ve Zirai Makine A.Ş.	7.683.247	0.34	97.25
TAT Konserve San. A.Ş.	7.578.534	0.33	97.58
Polinas Plastik San. A.Ş	6.767.253	0.30	97.88
Iğdır Pamuklu Tesisi	6.703.162	0.29	98.18
Migros Türk A.Ş.	6.592.257	0.29	98.47
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	5.899.326	0.26	98.72
Tortum Yünlü Sanayi Tesisi	4.424.452	0.19	98.92
Trakmak- Traktör Zirai Mak. A.Ş.	3.960.088	0.17	99.09
Şekerbank T.A.Ş.	3.505.195	0.15	99.25
Çaybank	2.465.290	0.11	9.36
Ditaş Doğu Yedek Parça İmalat A.Ş.	1.428.999	0.06	99.42
Çamsan Ağaç San. T.A.Ş.	1.387.817	0.06	99.48
Meysu A.Ş.	1.229.897	0.05	99.53
İspir Ayakkabı Fabrikası	1.118.485	0.05	99.58

Eskişehir Yem Fab. A.Ş.	1.084.421	0.05	99.63
Şeker Sigorta A.Ş.	918.621	0.04	99.67
Hektaş Ticaret Türk A.Ş.	742.052	0.03	99.70
Bingöl Yem Süt Bes. A.Ş.	715.085	0.03	99.74
Kahramanmaraş Süt Mamülleri İşletmesi	708.755	0.03	99.77
ALTEK- Elk. San. Tes. İşl. ve Tic. A.Ş.	560.000	0.02	99.79
Aksaray Yem Fab. A.Ş.	457.867	0.02	99.81
Adana Kağıt Torba A.Ş.	402.065	0.02	99.83
Bandırma Yem. Fab. Ltd.Şti	374.721	0.02	99.85
Güneysu A.Ş.	333.05	0.01	99.86
Ordu Soya San. A.Ş.	322.762	0.01	99.87
Güneydoğu San ve Tic. İşl. (Günaş Tes.)	318.996	0.01	99.89
Kemah Et Kombinası	305.556	0.01	99.90
Keskin Kalıp Fabrikası	264.730	0.01	99.91
Gaziantep Tekstil Mak. Fabrikası	227.127	0.01	99.92
İstanbul Demir Çelik A.Ş.	164.345	0.01	99.93
Türk Süt Endüstrisi Kurumu	159.939	0.01	99.94
Biga Yem Fab. A.Ş.	149.683	0.01	99.94
Samaş San. Madenleri A.Ş.	131.279	0.01	99.95
Çorum Yem Fab. A.Ş.	120.491	0.01	99.96

Bursa Soğuk Depo Ltd.Şti.	107.050	0.01	99.96
Isparta Yem Fab. A.Ş.	97.015	0.01	99.96
Kars Yem Fab. A.Ş.	85.080	0.01	99.97
Kayseri Yem Fab. A.Ş.	84.344	0.01	99.97
Ankara Halk Ekmek A.Ş.	84.072	0.01	99.98
Gercuş Ayakkabı Tesisi	82.838	0.01	99.98
Yemta- Tariş Yem San. A.Ş.	80.187	0.01	99.98
Manisa Yem Fab. A.Ş.	74.627.	0.00	99.99
Kelkit Ayakkabı Tesisi	72.682	0.00	99.99
Toros Ziraî İlaç Paz. A.Ş.	64.668	0.00	99.99
Siirt Peynir Fabrikası	64.394	0.00	100.00
Sorgun Amonyak Tesisi	42.428	0.00	100.00
Yozgat Yerköy Tesisi	26.187	0.00	100.00
Yalvaç Hazır Giyim Tesisi	17.374	0.00	100.00
Çeştaş- Çukurova Elektrik A.Ş.	8.059	0.00	100.00
Layne Bowler Dik. Trb. Pom. A.Ş.	6.912	0.00	100.00
Hascan Gıda End. A.Ş.	6.531	0.00	100.00
Sivas Yem Fab. A.Ş.	361	0.00	100.00
TOPLAM	2.272.976,221	100	100.00

Kaynak: Kilci, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3759/ozelles.pdf>, (11.04.2019), s.60.

1984-1994 yılları arasındaki özelleştirilmiş kurumlar ile özelleştirme gelirleri ve özelleştirme gelirleri içindeki paylar Tablo'daki gibidir. Sıralama en yüksek gelir sağlayan kuruluşlardan en düşük gelir sağlayan kuruluşlara şeklindedir. Özellikle; çimento, yem ve elektrik alanlarında yapılan özelleştirmeler yüksek gelir sağlayan özelleştirmeler grubundadır. Özelleştirme gelirleri içindeki en yüksek paya sahip olan kuruluş Türk Otomotiv Fabrika Anonim Şirketi (TOFAŞ)'dir. Toplam özelleştirme geliri 2.272.976,221 Milyon Amerikan Doları'dır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990 YILINDAN GÜNÜMÜZE KAMU MALİ POLİTİKALARI

I. GENEL ÇERÇEVE

Turgut Özal'ın liberal ekonomi politikaları, ülke ekonomisinin düzelmesinde birçok olumlu etki yaratmış ve ekonomik kalkınmada etkili olmuştur. Bunun yanı sıra gerek uygulanan mali politikalar gerek siyasi politikalar gelecekte bir takım olumsuzlukların gerçekleşmesine engel olamamıştır. Özal, 1989 yılında cumhurbaşkanı olduktan sonra başbakanlığa ve partinin başına Yıldırım Akbulut getirilmiştir. 19 Haziran 1991 tarihinde yapılan kongrede genel başkanlığa Mesut Yılmaz getirilmiştir. Mesut Yılmaz partide, Özal'ın kazandırdığı ivme ile hareket edememiş ve Anavatan Partisi oy kaybetmeye başlamıştır²⁴³.

20 Ekim 1991 yerel seçimlerine gelindiğinde Anavatan Partisi, % 27 ile 178 milletvekili çıkararak Doğruyol Partisi'ne iktidarı teslim etmiştir. % 24 oy alan Anavatan Partisi 115 milletvekili ile parlamentoda yerini almıştır²⁴⁴.

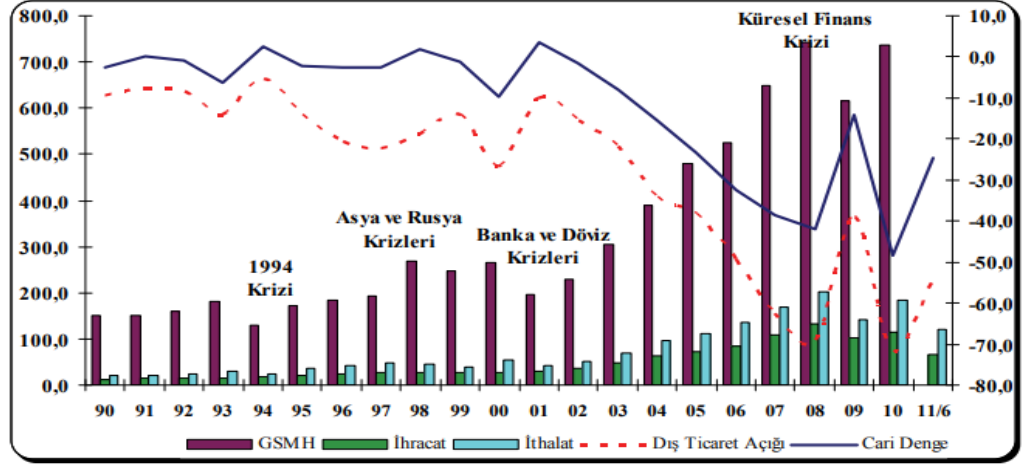
1991 seçimlerinden sonra serbestleşme hareketleri sekteye uğramış, Türkiye'de ve Dünya'da farklı sebeplerden dolayı ekonomide kırımlar meydana gelmiş ve telafi etmek amacıyla istikrar programları hazırlanmıştır.

---

²⁴³ Hikmet Özdemir, **Turgut Özal Biyografisi**, Mega Basım Evi, İstanbul 2014, s. 280-281.

²⁴⁴ 27 Ekim 1991 Milletvekili Seçimleri, Doğruyol Partisi % 27 ile 178 milletvekili, Anavatan Partisi % 24 ile 115 milletvekili, Sosyal Demokrat Halkçı Parti % 20.8 ile 88 milletvekili, Refah Partisi % 16.9 ile 62 milletvekili, Demokratik Sol Parti % 10.8 ile 7 milletvekili çıkarmıştır. Toplam milletvekili sayısı 450'dir. https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuc_lari/secim3_tr.pdf, (15.04.2019).

Grafik 1: 1990 – 2011 Yılları Arasında Yaşanan Krizler ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Kaynak: Asuman Sönmez ve Fırat Şimşek, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Küçük Ölçekli Bir Aile İşletmesi Üzerindeki Etkileri”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/81570>, (15.04.2019), s.101.

1990-2011 yılları arasında Türkiye’de ki ekonomik hareketlilik Grafik 1’de ki gibidir. Grafikte gayri safi milli hâsıla, ihracat, ithalat, dış ticaret açığı ve cari denge hakkında bilgi verilmektedir. Dünya ekonomisi, 1994 Krizi, Asya ve Rusya Krizleri, Banka ve Döviz Krizleri Küresel Finans Krizi ile sarsılmıştır.

II. 1990-1995 DÖNEMİ

1990 yılına gelindiğinde İran – Irak savaşı sona ermiş ve 1991 Körfez Krizi²⁴⁵ patlak vermiştir. Dünya ekonomisini etkileyen iki önemli olay Türkiye ekonomisini de doğrudan etkilemiştir. İhracatta azalma meydana gelmiş ve kamu açıkları artış eğilimine geçmiştir²⁴⁶. İran – Irak savaş döneminde Türkiye tarafsız bir politika izlemiş ve o dönem için ticaretini arttırmıştır ancak savaş sonrasında Irak’ta artan terör olayları Güney doğudan Türkiye’yi de etkilemiş ve savunma harcamalarında artışa sebep olmuş bu artışta yüksek enflasyonu tetiklemiştir²⁴⁷. 1990-1994 yılları arasında geçen dört yıllık zaman zarfında ekonomide artan kamu borçları ekonomiyi

²⁴⁵ Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışma Derneği, “Birinci Körfez Savaşı”, <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/>, (13.04.2019).

²⁴⁶ Faruk Öndağ, “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Yapısal ve Sosyal Dönüşüm”, https://www.academia.edu/5262556/1980_SONRASI_T%C3%9CRK%C4%B0YE_EKONOM%C4%B0S%C4%B0NDE_YA%C5%9EANAN_YAPISAL_VE_SOSYAL_D%C3%96N%C3%9C%C5%9E%3%9CM, (14.04.2019), s.2.

²⁴⁷ Metin Bayrak ve Osman Cenk Kanca, “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı. 35, Kırgızistan 2013, s.6.

dar boğaza sokmuş ve borçların ödenemez hale gelmesine sebep olmuştur. Turgut Özal'ın temel oluşturduğu 24 Ocak kararları, Özal cumhurbaşkanı olduktan sonra uygulanamaz hale gelmiş hem parti olarak hem de iktidar olarak ekonomik uygulamalar sekteye uğramıştır. Bununla birlikte Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde, maaş ve ücretlerden kaynaklı kamu açıkları, cari giderler ve diğer giderler ekonomideki borçların çevrilebilirliğini güçleştirmiş bu da yüksek faiz oranlı iç ve dış borçlanmaya sebep olmuştur. Borçları borçlanmayla ödemeye çalışan hükümet zamanla krize sürüklenmiştir²⁴⁸.

1990-1995 yılları arasında ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sürdürülebilir hale getirmek amacıyla Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı²⁴⁹ hazırlanmıştır. Plana göre, dış borç ve dış ticaret politikaları uzun dönemli olacaktır.

Tablo 24: 1990-1995 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler

YILLAR	KAMU GELİRLERİ (Milyon TL)	KAMU GİDERLERİ (Milyon TL)	BÜTÇE DENGESİ (Milyon TL)	İÇ BORÇ (Borç Yükünün%)	DIŞ BORÇ (Borç Yükünün %)
1990	56.572	68.354	-11.781	43.0	57.0
1991	99.085	132.400	-33.316	41.0	59.0
1992	178.070	225.398	-47.328	44.0	56.0
1993	357.333	490.438	-133.105	43.8	57.2
1994	751.615	902.453	-150.838	38.0	62.0
1995	1.409.250	1.724.193	-314.943	40.4	59.6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, <https://www.hmb.gov.tr/>, (15.04.2019).

²⁴⁸ Mehmet Yüksel Barkurt, "5 Nisan 1994 Tarihli "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" İle İlgili Değerlendirme", https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/a612be4940bae15_ek.pdf?dergi=HABER, (13.04.2019), s.26.

²⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Bes%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf>, (15.04.2019).

1990-1995 yılları arasında ekonomide özellikle 1994 yılı itibari ile gerileme söz konusudur. 1991 yılı ile kamu gelirleri ve kamu giderleri arasındaki fark açılmış ve iç borçlar azalarak yerini dış borca bırakmaya başlamıştır. İç borçlardaki artan faiz oranları, hükümeti dış borca yönlendirmiştir. 1994 yılındaki ekonomik kriz ile kamu gelirleri, kamu giderleri ortalama iki kat artış göstermiş ve açık yaklaşık 315 milyon Türk Lirası olmuştur. İç borçların toplam borç yükünde oranı azalırken, dış borçların oranı artmıştır.

Turgut Özal sonrası dönem, ekonomik sıkıntıların yaşandığı, siyasi istikrarsızlıkların baş gösterdiği, iç ve dış borçların arttığı bir dönem olmuştur. Özal cumhurbaşkanlığı görevini 9 Kasım 1989 ile 17 Nisan 1993 tarihleri arasında yerine getirmiştir. Ancak, Özal görev süresi dolmadan 17 Nisan 1993 yılında vefat etmiştir. Özal vefat etmesinden sonra ülke çalkantılı bir döneme girmiş, sosyal, ekonomik ve siyasi bakımdan çökmeler meydana gelmiştir²⁵⁰. Özal'ın vefatından sonra cumhurbaşkanlığı görevini Süleyman Demirel ve başbakanlık görevini ise Tansu Çiller üstlenmiştir²⁵¹.

1992-1993 yılları arasında, artan iç borçlar ile birlikte kısalan vade süresi, kamu gelirlerinin arttırılamaması ekonomide kısır döngüye sebep olmuştur. 1993 yılında ise, iç borçlarda vadeyi yükseltmek ve borç miktarını düşürmek amacıyla büyük ölçüde dış borçlanma söz konusu olmuştur²⁵².

---

²⁵⁰Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Turgut Özal”, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/turgut_ozal/, (14.04.2019).

²⁵¹ “1994 Krizi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072>, (14.04.2019).

²⁵² Salih Köse, **24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi**, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara 2000, s. 90.

Tablo 25: 1990-1995 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME (%)	ENFLASYON (%)	İTHALAT (Milyon Dolar)	İHRACAT (Milyon Dolar)	DIŞ TİCARET DENGESİ
1990	9.3	60.4	22.302	12.959	-9.343
1991	0.9	66.0	21.047	13.593	-7.454
1992	6.0	70.1	22.871	14.715	-8.156
1993	8.0	66.1	29.428	15.345	-14.083
1994	-5.5	105.2	23.270	18.106	-5.164
1995	7.2	89.1	35.709	21.636	-14.073

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır

1990-1995 yıllarını gösteren Tablo 25'te, 1990 yılında 9.3 olan büyümenin 1991 yılı itibari ile dalgalı seyir izlemesi ve 1994 yılına gelindiğinde ise negatife dönmesi dikkati çeken noktalardan biridir. Enflasyon oranları 1994 yılında zirve yapmıştır. Artan maaş ve ücretler ile birlikte borçlanma artmış aynı zamanda paranın değerlenmesi enflasyonun da yükselmesine sebep olmuştur. İhracat ve ithalattaki denge de 1993 ve 1995 yıllarında artmıştır. Kriz zamanında dış ticaret azalmış ve Türkiye bu yüzden borçlanma yoluna gitmiştir.

1980'li yıllardan bu yana alınan kararların tam uygulanamamasının en önemli nedenlerinden birisi siyasi istikrarsızlıktır. Bunu tetikleyen ise, sık sık yapılan seçimler ve buna bağlı olarak değişen hükümetlerdir. Siyasi istikrarsızlık beraberinde ekonomik istikrarsızlığı getirmektedir.

Ekonomik dalgalanmaların önüne geçebilmek ve programlamak amacıyla 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları²⁵³ alınmıştır 5 Nisan Kararlarının alınma sebepleri;

- Mali piyasalarda istikrar sağlamak,
- Fiyat artışlarının önüne geçip enflasyonu azaltıcı etki yaratmak,

²⁵³ Betül Kasi Ayşe Kaarakulak, Merve Bek ve Sema Bakırcı, "5 Nisan 1994 Kararları", urkiye-ekonomisinde-90li-yillar-ve-5-nisan-1994-kararlari/, (15.04.2019).

- Kamu kesimi gelir- gider dengesini sağlayarak borçlanmayı azaltmak,
- Kamu kesim açıklarını kapatmak ve kaynakların etkin kullanımını sağlamak amacıyla kamu iktisadi teşebbüslerinde özelleştirme yapmak şeklinde sıralanabilir.

5 Nisan Kararları'nda amaç, yükselen enflasyonu düşürmek, Türk Lirası'na istikrar kazandırmak, ihracatı arttırmak, sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı sağlamaktır²⁵⁴. Alınan kısa, orta ve uzun vadeli kararlar şöyle sıralanabilir²⁵⁵:

- Devlet, % 38.9 devalüasyon yapmıştır.
- Döviz kuru politikası değiştirilmiş, enflasyonla uyumlu hale getirilmiş ve Türk Lirası'nın değerini arttırmak ve çekici hale getirmek amacıyla, hazine bonusu, tahvil gibi kıymetli evraklardan alınan % 5 vergi kaldırılmıştır.
- 1991 krizinden sonra kamu kurum kuruluşlarının Merkez Bankası'ndan borçlanma oranı artmıştır. Bu yüzden Merkez Bankası'ndan borçlanmaya bir kota getirilmiştir.
- Kamu iktisadi teşebbüslerinde üretilen ürünlere fiyat ayarlaması yapıp 6 ay süreli olarak fiyatlar sabitlenmiştir.
- Akaryakıt tüketim vergisinde bütçeye aktarılan oran % 50'den % 70'e çıkartılmıştır.
- Akaryakıt kesintileri % 10'dan % 25 çıkartılmıştır.
- Kamu iktisadi teşebbüslerinin hazineden aldıkları borçlarını kısa sürede ödemeleri için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.
- Gelir arttırmak amacıyla bir defalık vergiler konularak 70 trilyonluk gelir amaçlanmıştır.
- Artan personel ücret ve maaşlarından ve buna olarak artan enflasyondan dolayı personel alımı durdurulmuş ve personel ihtiyacı kurumlar arası nakille gerçekleşmiştir.
- İhracatı arttırmak ve bütçe açıklarını kapatmak amacıyla Türk Eximbank'a 1 Milyar Amerikan Dolar'ı ek kaynak tahsisi yapılmasına karar verilmiştir.
- Doğrudan ödeme veya kredi sağlama konusunda tarımsal destekler yapılmıştır.

---

²⁵⁴Köse, s.99.

²⁵⁵Hasan Uğur Özmetin, **Devlet-Sermaye İlişkileri Bağlamında 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012, s. 74-77.

- Özelleştirme politikalarına öncelik verilerek gelirlerde artış sağlanması hedeflenmiştir.
  - Kamunun üstündeki yükü hafifletmek ve özelleştirmeyi özendirme amacıyla, özel sağlık ve emeklilik ile ilgili sigortalar teşvik edilmiştir.
  - Emeklilik yaşı ve gün sayısı kadınlarda 7200, erkeklerde ise 9000 gün olarak belirlenmiş ve emeklilik için yaş sınırı getirilmesi planlanmış fakat hayata geçirilememiştir.
- 5 Nisan 1994 Kararları'nda ekonomik kalkınma, kamu gelirlerini arttırıcı ve kamu açıklarını azaltıcı tedbirler dikkat çekmektedir. 1994 yılından sonra sayılan önerilerin bir kısmı uygulama alanı bulmuş, bir kısmı da gerçeğe uygunluk bakımından eksik yönleri olduğu için uygulama alanı bulamamıştır.

III. 1996-2001 DÖNEMİ

5 Nisan 1994 tarihinde alınan istikrar kararları kalkınma için yeterli olamadığı gibi, 1997 Asya Krizi²⁵⁶, 1998 Rusya Krizi²⁵⁷, 2000 Banka Krizi ve 2001 Finansal Krizi²⁵⁸ patlak vermiştir.

Asya krizi, Tayland da para birimi Bahtta'da meydana gelen % 40 devalüe ile ortaya çıkıp tüm Asya'ya yayılmıştır. IMF'ye göre krizin dört kaynağı vardır. Bunlar, yabancı yatırımların verimli alanlarda değerlendirilmemesi, kısa vadeli borç artışları, dışsal etmenler ve yanlış uygulanan döviz kuru politikalarıdır. Asya ülkeleri, yabancı sermaye yatırımlarını bölgeye çekmek amacıyla para birimlerini Amerikan Doları'na çevirmişlerdir. Amerikan Doları'nın aşırı artması sonucu enflasyon yükselmiş, ihracat pahalı hale gelmiş ve rekabet ortamı ortadan kalkmıştır. Giderlerini karşılayamayan ülkeler cari açıkla karşı karşıya kalmışlardır²⁵⁹.

²⁵⁶ Büşra Engin, “Gelişmiş ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 2, İstanbul 2007, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100790>, (15.04.2019), s. 42-47

²⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri” http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/RUSYA_Krizi_ve_Turkiye_Uzerine_Muhtemel_Etkileri.pdf, (16.04.2019).

²⁵⁸ Doğuş Emin, “Türkiye'nin Finansal Krizleri ve Göstergeleri”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt.9, Sayı.17, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/353934>, (16.04.2019), s. 122-123.

²⁵⁹ Pınar Bedirhanoglu, “Asya Krizinden Rusya'ya”, **Birikim Dergisi**, Sayı. 119, 1999, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3249/asya-krizinden-rusya-ya#.XL4w7DAzbIV>, (16.04.2019) ve Engin, s. 42-43.

Asya'daki tasarruflar uzun vadeli yatırımlar için kullanılırken, Asya'ya yapılan yatırımların kısa vadeli olması krize zemin hazırlamıştır. Yanlış uygulanan döviz kuru politikası krizi körüklemiştir. 1997 yılında kendini gösteren kriz, krize maruz kalan ülkelerde; ekonomilerinde küçülmeye, borsa çökmelerine, artan işsizliğe, kredi akışlarında düşüşe, şirket ve bankalarda iflaslara, faiz oranlarında yüksek artışlara, ulusal ve uluslararası bazda ticaret hacminde düşüşe sebep olmuştur²⁶⁰.

1997-1998 Asya krizi Türkiye'yi derinden etkilememiştir. Çünkü, Asya ülkelerinin rekabet seviyesi ve ihracat oranları yüksek düzeydedir. Türkiye'nin ihrac ettiği ürünler ise düşük düzeyde olduğundan Türkiye zarar bakımından da bu krizi minimum düzeyde atlattır²⁶¹. Yapılan ihracatların büyük bir kısmı demir ve demir dışı metaldir. Demir çelik dışında Asya'ya ihraç edilen ürünler, elektrikli makine ve cihazlar, işlenmiş tütün ve tütün ürünleri, pamuk, pamuk ipliği gibi ürünlerdir²⁶².

1997'de Asya krizinden etkilenen Rusya'da krizi tetikleyen noktalardan biri kısa vadeli borçlanmanın yatırımlara değil, ücret ve maaş ödemelerine harcanması şeklinde açıklanabilir. Bu dönemde Asya krizinin etkilerinin sürmesi Rusya krizini körükleyen etkenlerden biri olmuştur. Yaşanan finans krizini aşabilmek amacıyla Rus Hükümeti 1998 yılında IMF ile finansal destek anlaşması imzalamış, 1998 ve 1999 yıllarında finansal destek sağlamıştır. Bunun yanı sıra Dünya Bankası'da Rusya'ya finansal destek sağlama sözü vermiştir. Japon Hükümeti'nin de desteğiyle Rus Hükümeti 1999 yıl sonu itibari ile 22.6 milyar Amerikan Dolar'ı ekonomik yardım almıştır²⁶³.

²⁶⁰ Zübeyir Turan, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", **Niğde Üniversitesi İdari İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi**, Niğde 2011, Cilt. 4, Sayı. 1, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/185006>, (15.04.2019), s. 66.

²⁶¹ Rıdvan Karluk, Özgür Tonus ve Nazım Çatalbaş, "Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye", https://www.academia.edu/3320014/G%C3%BCneydo%C4%9Fu_Asya_ve_Rusya_Krizi_Kar%C5%9F%C4%B1s%C4%B1nda_T%C3%BCrkiye, (16.04.2019), s.

²⁶² Sevim Akdemir ve Erdoğan Kotil, "Asya Bölgesi İle Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AKDEM%C4%B0R-Sevim%EF%80%AA-KOT%C4%B0L-Erdo%C4%9Fan-ASYA-B%C3%96LGES%C4%B0-%C4%B0LE-T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99N%C4%B0N-DI%C5%9E-T%C4%B0CARET%C4%B0N%C4%B0N-GEL%C4%B0%C5%9E%C4%B0M%C4%B0.pdf>, (15.04.2019), s.61.

²⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, s. 4.

Alınan destekler ile birlikte Rus Merkez Bankası Ruble ile ilgili devalüe politikası izlemeyeceklerini bildirmiş ancak devalüasyon hareketleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Rus Rublesi'nin % 25 oranında devalüe edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönemde dış borçların ödenmesi ile ilgili olarak 90 günlük moratoryum²⁶⁴ ilan edilmiş ve Ruble % 15 oranında devalüe edilmiştir²⁶⁵.

Rusya Hükümeti ve Merkez Bankası 5 Aralık 1998'de istikrar paketi hazırlamışlardır. Bu istikrar paketine göre; yaşam standartları iyileştirilmeli, ekonomik istikrar ve para istikrarı sağlanmalı, devlet ve merkez bankası kontrolleri arttırılmalı, bankacılık ve devlet borçlanma sistemi yapılandırılmalı ve yeni bütçe oluşturulmalı şeklindedir²⁶⁶.

Rusya krizinin Türk ekonomisindeki etkisi ise, bavul ticaretindeki²⁶⁷ azalıştan kaynaklı ihracatta azalmadır. Bavul ticaretindeki gerileme sebeplerinden bazıları şunlardır²⁶⁸:

- Rusya'nın Türkiye dışında, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Polonya gibi ülkelerle bavul ticaretine yönelmesi,
- Dünya Ticaret Örgütü ve IMF'nin bavul ticaretine kısıtlamalar getirmesi,
- Rus yerli üreticilerin kayıt dışı ekonomi ve bavul ticaretine karşı kampanyalar yapması,
- İthal ikameci politika ile ithal edilen ürünlerin ülkede üretilmeye başlanması,
- Dalgalı kur hareketleri ülke içinde kısıtlamaların getirilmesini tetiklemiştir.

---

²⁶⁴ Moratoryum: Borcun bir kısmının yada tamamının ödenemeyeceğinin açıklanmasıdır.

²⁶⁵ Bedirhanoglu, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3249/asya-krizinden-rusya-ya#.XL6eSTAzblU>, (15.04.2019).

²⁶⁶ Okan Acar, "Rusya Finansal Krizi", <http://www.okanacar.com/2012/12/rusya-finansal-krizi.html>, (15.04.2019).

²⁶⁷ Bavul Ticareti: Liberalleşen ekonomi ile birlikte, yolcuların eşyaları ile yanlarında getirdikleri eşyalar olarak nitelendirilebilir. Ruslar arasında mekik ticareti olarak da adlandırılır.

²⁶⁸ Murat Kırıcı, **Türkiye'deki Bavul Ticareti Gelişmeler ve Yeni Alternatifler**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s. 14-15.

Tablo 26: 1995-2001 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
1995	21.637	35.709	57.346	-14.071	60.6
1996	23.224	43.626	66.851	-20.402	53.2
1997	26.261	48.558	74.819	-22.297	54.1
1998	26.973	45.921	72.895	-18.947	58.7
1999	26.587	40.671	67.258	-14.084	65.4
2000	27.774	54.502	82.277	-26.727	51.0
2001	31.334	41.339	72.673	-10.065	75.7

Kaynak: T.C. İstatistik Kurumu verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1995-2001 yılları arasında gerçekleşen ve dünya ekonomisini etkileyen Güney Asya ve Rusya Krizleri Türk ekonomisi üzerinde de özellikle ihracatta azalma meydana getirmiştir. 1994 istikrar programından sonra meydana gelen krizler 1980'lerdeki ekonomik liberalizasyonla artan ihracat oranını geri çekmiş ve buna bağlı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranında düşüşe sebep olmuştur.

Ülkeyi ekonomik ve sosyal anlamda etkileyen önemli olaylardan biri de 17 Ağustos 1999 Marmara depremidir. Marmara depremiyle hem can kaybı hem de ekonomik yıkım söz konusu olmuştur. Depremde, karayolu, demiryolu, haberleşme kaynaklarında tahripler meydana gelmiş ve bu da ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. İmalat sektörünün aktif yer aldığı bir bölge olması sebebiyle bina, makine ve teçhizat, mamul, yarı mamul mal kaybına ve buna bağlı olarak ihracatta azalış meydana gelmiştir²⁶⁹.

Depremi mali yönünü, depremde yıkılan konutlar için yapılan harcamalar, kamu banka zararları, belediyeler tarafından yapılan harcamalar ve aktarılan sosyal fonlar oluşturmaktadır. Tabloda 1999 ve 2000 yılına ait kamu eliyle yapılan

²⁶⁹ İsmail Aktürk ve Mesut Albeni, "Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye'de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayı.1, Isparta 2002, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/195088>, (15.04.2019), s. 6-10.

harcamaların kalem kalem dağılımı ve kamu sektörü tarafından toplam yapılan harcamalar ele alınacaktır.

Tablo 27: Depremin Mali Yükü

	1999		2000	
	Milyon Dolar	GSMH (%)	Milyon Dolar	GSMH (%)
KONSOLİDE BÜTÇE	1402	0.8	1.571	0.7
Gelir Kaybı	739	0.4	314	0.1
Harcama	663	0.4	1.257	0.6
KONUT	122	0.1	1242	0.6
Prefabrik Konutlar	122	0.1		
Geçici Konutlar			509	0.2
Kira Yardımı			283	0.1
Konut Yardımı			450	0.0
KAMU BANKALARININ GÖREV KAYBI			531	0.2
Ziraat Bankası			328	0.2
Halk Bankası			94	0.0
Emlak Bankası			109	0.1
YEREL YÖNETİMLER	81	0.0	65	0.0
FONLAR	169	0.1	371	0.2
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu	169	0.1	261	0.1
Konut Edindirme Fonu			110	0.0
TOPLAM KAMU SEKTÖRÜ	1774	1.0	3.796	1.7

Kaynak: Aktürk ve Albeni, s.10.

1999 Marmara ve Van depreminden sonra harcamalar tablodaki gibidir. Konutlar için 122 milyon Amerikan Dolar'ı harcama yapılmış yerel yönetimler 81 milyon Amerikan Dolar'ı harcama yapmış ve toplam kamu harcaması 5.570 milyon Amerikan Doları'dır. Gayri safi milli hasılanın oranlarında en yüksek paya sahip kalem konsolide bütçe harcamalarıdır. Konsolide bütçe harcamalarının toplam kamu sektörü içindeki payı 1999 ve 2000 yılı için gayri safi milli hasılanın %2.7 sidir.

Depremlerden sonra artan kamu açıklarını telafi edebilmek amacıyla IMF'nin yardımıyla 1999 Aralık ayında niyet mektubu ile 1 Ocak 2000 yılında Standby By

anlaşması yapılarak istikrar programı devreye girmiştir. Bu istikrar programının öne çıkan maddeleri şu şekilde sıralanabilir²⁷⁰:

- Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesi,
- Para ve döviz kuru politikalarında yenileme yapılması,
- Özelleştirme, vergi, sosyal güvenlik ve tarımsal konularda reform yapılması öngörülmüştür.

1999 depreminden sonra ekonomide gelirlerin giderleri karşılayamadığı dönemde 2000 Banka krizi ve 2001 Finansal kriz ortaya çıkmıştır. Kasım 2000 banka krizi, 1999’da yaşanan Marmara ve Van depremlerindeki ağır bilanço ile ekonomide ve özellikle de bankalarda büyük istikrarsızlıklara ve dar boğazlara sebep olmuştur. Depremlerin ekonomiye mal ettiği zarar 10 milyar Amerikan Dolar’ı civarındadır²⁷¹.

Tablo 28: 1996-2001 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TÜFE*	ÜFE**	BÜYÜME ORANI	KİŞİ BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (ABD DOLARI)
1996	79.8	84.9	7.9	
1997	99.1	91.0	0.4	
1998	69.7	54.3	6.4	1.151
1999	68.8	62.9	-3.4	1.691
2000	39.0	32.7	6.6	2.656
2001	68.5	88.6	-6.0	3.766

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “1950- 2019 Ekonomik Göstergeler”, verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1996-2000 yılları arasında gerçekleşen enflasyon, büyüme ve kişi başına GSMH oranları Tablo’daki gibidir. 1999 yılında yapılan istikrar programında enflasyonu düşürmek amaçlanmış ve 2000 yılında enflasyon 1999 yılına göre % 29.8

²⁷⁰ Bülent Güloğlu ve Ender Altunoğlu, “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı. 27, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/5419> ,(16.04.2019), s. 127.

²⁷¹ Emin, s.122.

* Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE): Belirli bir referans döneminde bireylerin ortalama tüketim kalıplarını yansıtan bir mal ve hizmet sepetinin zaman içinde fiyat değişimini ölçer. Bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, “Fiyat Endeksleri ve Enflasyon”, s.20.

** Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE): belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurtiçine satışa konu olan ürünlerin, üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişikliklerini ölçen fiyat endeksidir. Bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, “Fiyat Endeksleri ve Enflasyon”, s.37.

oranında düşmüştür. 2001 yılında yaşanan finansal krizle birlikte enflasyon oranında % 39.0'dan % 68.5'e iki katı kadar artış meydana gelmiştir.

2000 krizinin tetiklenmesindeki etkenlerden birisi de bankalardaki yolsuzlukların ortaya çıkması olmuştur. Yolsuzluk sebebiyle bankalara olan güven sarsılmış ve buna bağlı olarak para miktarlarında azalış meydana gelmiştir. Ekonomik krizin üstesinden gelebilmek amacıyla kamu harcamaları kısılıp, enflasyonu düşürücü politikalar izlenmeye başlanmıştır 1999 yılında yapılan Stand-By anlaşması ile uygulanmak istenen politikalar, sıkı maliye politikası, enflasyonu düşürücü para ve kur politikaları ile enflasyona uyumlu gelirler politikasıdır²⁷².

2000 krizi, kötüye giden ekonomik koşulların yanında yabancı sermayelerde de azalış meydana gelmesi faizlerin ve enflasyonun artmasıyla daha çok körüklenmiş ve krizi aşmak amacıyla Enflasyonu Düşürme Programı hazırlanmıştır. Bu programda döviz kuru nominal çapa kabul edilerek, para ve kur politikalarında düzenleme yapılmış ve sıkı maliye politikası izlenmesi öngörülmüştür²⁷³.

Kasım 2000 bankacılık krizinden sonra ekonomideki sarsıntılar Şubat 2001 Finansal Krizi'ne zemin hazırlamıştır. Bu krizin başlıca nedenleri²⁷⁴:

- Döviz talebindeki fazlalıktan dolayı kur hareketliliği,
- Bankacılık krizinden dolayı reel ekonominin olumsuz etkilenmesi,
- Yüksek belirlenen faiz dışı fazladan dolayı ortaya çıkan daralma,
- Dış borç stokunda meydana gelen artışlar,
- Ödemeler bilançosundaki açığın aşırı artması,
- Siyasi kargaşa ve istikrarsızlık sayılabilir.

Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan tartışma ve anayasa kitapçığının fırlatılması, literatüre krizi fitilleyen ve mali piyasaları sarsan bir Devlet krizi olarak geçmiştir²⁷⁵.

---

²⁷² Semra Aydoğdu Bağcı, "Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.8, Sayı.3, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/415872>, (15.04.2019).

²⁷³ Merih Celasun

²⁷⁴ Onur Sungur, "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler", **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, Cilt.9, Sayı. 19-20, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/210826>, (23.04.2019), s.245.

²⁷⁵ Emre İbiş, **2001 Krizi Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri**, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013, s.53.

21 Şubat 2001 tarihinde % 6200'e yükselen faiz oranlarından dolayı dalgalı kur politikası izlenmeye başlanmıştır. Enflasyonu düşürme programı terk edilmiş dalgalı kur ile para politikası olarak enflasyon uygulanmak istenmiştir. Değişen kur rejimi ile hedef, ekonomik istikrarı sağlamak ve bununla birlikte iç ve dış şoklara karşı duyarlılığı azaltmak şeklindedir²⁷⁶.

---

²⁷⁶ Bağcı, s.49 ve İbiş, s.53.

Tablo 29: 1999- 2001 Yılları Arası Faiz Oranları

YILLAR	AYLAR	İTERBANK GECELİK FAİZ ORANI	HAZİNE BİLEŞİK FAİZ ORANI
1999	Temmuz	70.47	101.40
	Ağustos	70.57	116.50
	Eylül	67.21	113.20
	Ekim	69.47	109.30
	Kasım	69.78	96.40
	Aralık	69.97	-
2000	Ocak	35.90	38.30
	Şubat	49.23	42.10
	Mart	39.08	39.90
	Nisan	35.16	34.50
	Mayıs	41.29	39.40
	Haziran	42.00	51.90
	Temmuz	25.97	34.50
	Ağustos	35.57	33.20
	Eylül	46.20	33.60
	Ekim	38.41	38.00
	Kasım	79.46	41.00
	Aralık	98.95	-
2001	Ocak	42.16	65.0
	Şubat	439.00	110.3
	Mart	81.88	-

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.

Tablo'daki verilere göre, 1999 yılında IMF ile imzalanan Stand- By Anlaşması ile uygulanmak istenen istikrar programının etkili olduğu görülmektedir. 2000 yılında faiz oranlarındaki artış 2000 krizinin habercisi niteliğindedir. Aylar itibari ile inişli çıkışlı seyir izleyen faiz oranları, Ekim 2000'de % 38.41 olan oran,

Kasım 2000’de iki kat artarak % 79.46’ya yükselmiştir. 2001 Ocak ayında düşüşe geçen % 42.16 olan faiz oranı 2001 krizinin patlak vermesiyle birlikte Şubat ayında yaklaşık 10 kat artarak % 439 oranı ile zirve yapmıştır.

Tablo 30: 1996-2001 Bütçe Gelir Gider Gerçekleşmeleri (Milyon TL)

YILLAR	BÜTÇE GİDERLERİ	BÜTÇE GELİRLERİ	BÜTÇE DENGESİ	GSYH	BÜTÇE GELİRLERİ/ BÜTÇE GİDERLERİ (%)
1996	3.916	2.684	-1.231	19.857	68.56
1997	7.993	5.726	-2.266	38.762	71.64
1998	15.466	11.635	-3.830	70.203	75.23
1999	27.841	18.657	-9.183	104.595	67.01
2000	46.384	33.040	-13.343	166.658	71.23
2001	80.186	50.890	-29.295	240.224	63.47

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, bütçe gelir gider gerçekleşmeleri verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre, bütçe gelirleri artan bütçe giderlerini karşılayamaz duruma gelmiş ve bütçe dengesi 2000’den 2001 yılına geçerken ortalama 2,5 kat artmıştır. GSYH yıllar itibari ile artsa dahi bütçe giderlerinin artışını karşılayamamaktadır. Giderlerin gelirlerden daha yüksek oranda artması ve bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranının düşüşe geçmesi ve artan kısa vadeli faiz oranı ile yabancı sermaye ülkeyi terk etmiştir. Bununla birlikte, hisse senedi, tahvil bono gibi değerli kağıtların satışında azalmalar ortaya çıkmış ve 2001 Finansal Krizi’nin oluşumunu hızlandırmıştır²⁷⁷.

IV. 2002- 2007 DÖNEMİ

2001 Finansal Krizi’nden sonra ekonomiyi canlandırmak amacıyla bir takım programlar uygulanmak istenmiş ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Türkiye, uluslararası kuruluşların da etkisi ve desteğiyle 2003 yılından itibaren güçlü ekonomiye geçme yönünde adımlar atmıştır. Makroekonomik istikrarı sağlamak

²⁷⁷ Bağcı, s.49.

amacıyla, ekonomide etkin, verimli, üretken yapısal reformlar gerçekleştirmek için sıkı para ve maliye politikaları uygulamaya konulmuştur²⁷⁸.

Kriz ertesinde ülkedeki istikrarsızlık hükümeti erken seçim yapmaya zorlamıştır. 2002 yılında hâlâ krizin etkisinde olan Türkiye, erken seçimle sandık başına gitmiştir. 3 Kasım 2002²⁷⁹ genel seçimlerinde 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi²⁸⁰ yeni kurulan bir parti olmasına rağmen seçimlerden iktidar olarak çıkmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi ile birlikte ülke, ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan yeni bir döneme girmiştir²⁸¹.

2002 seçimlerinden sonra mali alanda yapılan en önemli atılım ve yeniliklerden biri de 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu²⁸²’dur. Kanunun 1. Maddesine göre amaç; “kalkınma planları ve istikrar programlarına paralel olarak kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılmasını sağlamaktır. Hesap verebilirlik ve mali saydamlığı sağlamak amacıyla, kamu mali yönetim yapısını, işleyişini, bütçelerin hazırlanmasını, uygulanmasını, mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemesini” amaçlar.

---

²⁷⁸ Fatih Acar, “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış”, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, <http://www.calismadunyasi.gov.tr/pdf/sayi2/02.pdf>, (20.04.2019), s.17.

²⁷⁹ 3 Kasım 2002 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi % 34.3 oranıyla iktidar olmuş ve 363 milletvekili ile hükümeti kurmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi %19.4 oy oranıyla ve 178 milletvekili ile ana muhalefet partisi olarak yerini korumuştur. Ancak, Demokrat Yol Partisi, Demokratik Sol Parti, Anavatan Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Demokratik Halk Partisi gibi partiler %10 barajını aşamadıkları için parlamentoda yer alamamışlardır. Bkz. TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuculari/secim3_tr.pdf, (25.04.2019).

²⁸⁰ Adalet ve Kalkınma Partisi, “Parti Tüzüğü”, <http://www.akparti.org.tr/parti/parti-tuzugu/>, (20.04.2019).

²⁸¹ Orhan Gökçe, Birol Aygün ve Süleyman Karaçor, “3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/289668>, (20.04.2019), s.2.

²⁸² 10.12.2003 Tarihli ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu (R.G. 24.12.2013 - 25326).

Tablo 31: 2002-2007 Yılları Arası Makroekonomik Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME (%)	ENFLASYON (%)	İTHALAT (Milyon Dolar)	İHRACAT (Milyon Dolar)	DIŞ TİCARET DENGESİ
2002	6.2	29.8	51.554	36.059	-15.495
2003	5.3	18.4	69.340	47.253	-22.087
2004	9.4	9.3	97.540	63.167	-34.373
2005	8.4	7.7	116.774	73.476	-43.298
2006	6.9	9.6	139.576	85.535	-54.041
2007	4.7	8.4	170.063	107.272	-62.791

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, bütçe gelir gider gerçekleştirmeleri verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

2002-2007 Dönemi'nde, büyüme oranları ile ihracat ve üretimde artış, enflasyon oranlarında ise düşüş gerçekleşmiştir²⁸³.

Uygulamaya konulan istikrar programı ve 3 Kasım seçimleri ile değişen iktidardan dolayı büyüme oranı 2003 yılında gerileme göstermiş ancak 2004 yılında yükselmiş, ekonomik anlamda büyüme ve gelişme meydana gelmiştir. Enflasyon oranları yıllar itibari ile düşüş eğilimindedir. Dış ticaret verileri ise, 2002-2007 yılları arasında ortalama 3,5 kat artış göstermiştir. Ancak bu artışlara paralel olarak dış ticaret dengesinde ihracat ile ithalat arasındaki fark ihracatın aleyhine açılmıştır. 2002 yılında dış ticaret dengesi 15.495 iken, 2007 yılında 4 kat artarak 62.791'e yükselmiştir.

2002-2007 döneminde uygulanan ve ekonomide olumlu etki yaratan programların 2008 ve sonrasında da devamlılığı Türkiye için önemlidir. Türkiye'de gerek krizlerin gerek aşılabilen dar boğazların önemli nedenleri, ekonomideki dar boğaz ve sık yapılan seçimlerdir.

Yapılan 22 Temmuz 2007²⁸⁴ seçimlerinde genel bilanço Adalet ve Kalkınma Partisi oy oranı % 46.6 ve 341 milletvekilidir. Cumhuriyet Halk Partisi, % 20.9 oran

²⁸³ Gökçe Koç, "Türkiye Ekonomisi 2002-2014: Makroekonomik Dengeler ve Eşitsizlikler", https://www.academia.edu/15110145/T%C3%BCrkiye_Ekonomisi_20022014_Makroekonomik_Dengeler_ve_E%C5%9Fitsizlikler, (20.04.2019), s.

ile 112 milletvekili çıkarmış ve Milliyetçi Hareket Partisi, % 14.3 oran ve 71 milletvekili ile parlamentoda yerini almıştır.

Tablo 32: 2002-2007 Yılları Arasında Kamu Gelir- Gider ve Borçlanma Gerçekleşmeleri

YILLAR	KAMU GİDERLERİ (BİN TL)	KAMU GELİRLERİ (BİN TL)	İÇ BORÇ STOKU (MİLYON TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON TL)	KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ*/ GSYH (%)
2002	115.682	75.592	149.870	93.242	9.7
2003	140.454	100.250	194.387	88.847	7.1
2004	141.020	110.720	224.483	92.489	3.5
2005	146.097	137.980	244.782	87.157	-0.1
2006	178.126	173.483	251.470	94.032	-1.8
2007	204.067	190.359	255.310	78.552	0.1

Kaynak: Bütçe Mali Kontrol Müdürlüğü verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

2002-2007 tablo verilerine göre kamu giderleri yıllar itibari ile artış göstermiş ve bununla birlikte kamu gelirlerinde de artış meydana gelmiştir²⁸⁵. Ancak kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığı noktada iç ve dış borçlanma yoluna gidilmiştir. Bu dönemde iç borçlanma yüksek seyir izlemiş ve dış borçlanmanın 2,5 katı kadar iç borçlanma yapılmıştır. Bütçe büyüklükleri kontrol altına alınmaya başlanmış ve kamu açıklarının azalmasıyla kamu kesimi borçlanma gereğinde 2002 yılına göre ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. Özellikle kamu açıkları azaltılarak kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı düşürülmüş ve faiz giderlerinin bütçe içindeki yükünde 2001 yılına göre kayda değer bir azalma sağlanmıştır.

²⁸⁴ 22 Temmuz 2007 genel seçimleri 23. Hükümeti kurmak için seçilen milletvekillerinin seçilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi oyların %46.58'ini alarak 341 milletvekili çıkarmış, Cumhuriyet Halk Partisi %20.88 oy ile 112 milletvekili çıkarmış, Milliyetçi Hareket Partisi %14.27 oyla 71 milletvekili çıkarmış ve 26 bağımsız milletvekili parlamentoda yerini almıştır. Toplam milletvekili 550 kişidir. 2007 Seçim Sonuçları, <https://www.haberturk.com/secim2007>, (25.04.2019).

*Kamu Kesimi Borçlanma Gereği: Devletin toplam gelirleri ile toplam giderleri arasındaki negatif katsayıdır. Kamu kesimi borçlanma gereği borçlanma veya para basma ile karşılanabilmektedir.

V. 2008-2012 DÖNEMİ

2008 krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nde konut kredisinde meydana gelen faiz artışları sonucunda ortaya çıkan ve Mortgage Krizi²⁸⁶ olarak da adlandırılan krizdir²⁸⁷.

2002-2007 Dönemi'nde Türkiye'de ekonomik dar boğazdan çıkmaya başlamış ve buna bağlı olarak da büyümede, ithalat ve ihracatta artış meydana gelirken enflasyon azalmıştır. 2007-2012 döneminde ise, 2008 krizinin yarattığı etki ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

Türkiye'de 2000 krizinden sonra güçlenen banka sektörü krizi normal seviyelerde atlattı ancak, büyüme, enflasyon, borçlanma gibi konularda Türkiye, küresel krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Üretimdeki azalış ile işsizlik ortaya çıkmış ve sürdürülebilir büyüme için dış kaynaklara bağımlılık artmıştır²⁸⁸. İhracatın azalması ile birlikte yatırımlarda da azalış meydana gelmiştir.

Tablo 33: 2008-2012 Yılları Arası Makroekonomik Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME (%)	ENFLASYON (%)	İTHALAT (Milyon Dolar)	İHRACAT (Milyon Dolar)	DIŞ TİCARET DENGESİ
2008	0.7	10.1	201.964	132.028	-69.936
2009	-4.8	6.8	140.929	102.143	-38.786
2010	9.2	6.4	185.544	113.883	-71.661
2011	8.8	10.5	240.839	134.906	-105.933
2012	2.2	6.2	236.544	152.462	-84.082

Kaynak: Bütçe Mali Kontrol Müdürlüğü verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

²⁸⁶ 2008 küresel krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nde düşük faiz ortamında ödeme gücü yetersiz bile kredi sağlayan (Mortgage) ve ev fiyatlarında artışa sebep olan, sonrasında ise Amerika Merkez Bankası (FED)'nin faizleri artırması sonucu değişken faizle kullanılan konut kredilerinin geri ödenmesinde yaşanan problemler ile ortaya çıkmıştır. Bkz. Mehmet Ali Polat, "Küresel Finans Krizinin Nedenleri", *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.2, Sayı.1, 2018, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/460647>, (25.04.2019), s.177.

²⁸⁷ Oktay Uçan ve Gamzenur Çebe, "2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye'de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt.11, Sayı.3, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/518089>, (25.04.2019), s.9.

²⁸⁸ Cem Engin ve Esra Göllüce, "2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları", <http://ibfdergisi.Ksu.Edu.Tr/Download/Article-File/227173>, (25.04.2019), s.34.

2008-2012 verilerini incelediğimizde, 2008 yılında % 0.7 olan büyüme oranı 2009 yılında -4.8 oranıyla büyük ölçüde düşüğe geçmiştir. 2008 yılından sonra enflasyon oranında gerileme olmuş ancak, 2011 yılı itibari ile enflasyon oranı artış eğilimine geçmiştir. İhracat ve ithalat oranlarında ise 2008-2009 yılları arasında daralma meydana gelmiştir. İthalat ve ihracattaki azalış ekonomik dengeleri olumsuz etkilemiştir.

Tablo 34: 2008-2012 Yılları Arasında Kamu Gelir Gider ve Borçlanma Gerçekleşmeleri

YILLAR	KAMU GİDERLERİ (Bin TL)	KAMU GELİRLERİ (Bin TL)	İÇ BORÇ STOKU (Milyon TL)	DIŞ BORÇ STOKU (Milyon TL)	KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ (KKBG)/ GSYH (%)
2008	227.030	209.598	274.827	106.002	1.5
2009	268.219	215.458	330.005	112.044	4.8
2010	294.358	254.277	352.841	121.305	2.2
2011	314.606	296.823	368.778	150.291	0.1
2012	361.886	332.474	386.542	146.359	0.9

Kaynak: Bütçe Mali Kontrol Müdürlüğü verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre, kamu gelirleri kamu giderlerini karşılayamamakta ve bu yüzden yoğun olarak iç borçlanma yoluna gidilmektedir. Kamu giderleri 2008 yılında 227.030 Bin Türk Lirası iken bu oran 2012 yılına gelindiğinde 361.886 Bin Türk Lirası'na ulaşmıştır. Kamu gelirleri ise, 2008 yılında 209.598 Bin Türk Lirası iken 2012 yılında 332.474 Bin Türk Lirası'dır. İç ve dış borçlanma da, artan oranlı seyir izlemiştir. Ancak, iç borç stokundaki artış dış borç stokundaki artıştan daha fazladır. Kamu kesimi borçlanma gereği ise, 2009 yılından sonra düşüğe geçmiş ve gayri safi milli hâsılaya oranı 2012 yılı itibari ile % 0.9 olarak gerçekleşmiştir.

VI. 2013-2018 DÖNEMİ

2013-2018 döneminde yatırımı, istihdamı teşvik ve iktisadi faaliyetleri canlandırmak amacıyla maliye politikaları geliştirilmektedir. Bunlar, kamu gelirleri politikası, kamu giderleri politikası, dış ticaret politikası şeklindedir²⁸⁹. 2013-2018 yılları arası uygulanan politikalar ve ekonomik verileri tablodaki gibidir.

Tablo 35: 2013-2018 Yılları Arası Makroekonomik Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME (%)	ENFLASYON (%)	İTHALAT (Milyon Dolar)	İHRACAT (Milyon Dolar)	DIŞ TİCARET DENGESİ
2013	8.5	7.4	251.661	151.803	-99.858
2014	5.2	8.2	242.178	157.610	-84.568
2015	6.1	8.8	207.234	143.839	-63.395
2016	3.2	8.5	198.619	142.530	-56.089
2017	7.4	11.9	233.801	156.993	-76.808
2018	3.8	20.3	236.000	170.000	-66.000

Kaynak: Bütçe Mali Kontrol Müdürlüğü verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

2013'te büyüme oranı % 8.5 oranında iken 2014 yılında % 5.2'ye gerilemiştir. Enflasyon oranlarında artış olmuş ve enflasyon 2016 yılından itibaren artış eğilimine geçmiştir. 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi ülkede iç karışıklığa sebep olmuş, can kaybı ve ekonomide daralma meydana gelmiştir²⁹⁰.

²⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Erdal Yılmaz ve Hande Küçük Yeşil, "Maliye Politikası Ne Zaman ve Nasıl Etkili Oluyor?", **Merkezin Güncesi**, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/maliye-politikasi-ne-zaman-nasil-etkili-oluyor>, (26.04.2019).

²⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "15 Temmuz Darbe Girişimi", <https://www.ab.gov.tr/siteimages/abyayinpdf/yayinlar/1/1.kitap%C3%A7%4%B1k-15%20Temmuz%20Darbe%20Giri%C5%9Fimi.pdf>, (27.04.2019).

2013 yılına gelindiğinde Türkiye, Mayıs ayı başında IMF'ye olan borcu kapatmış ve IMF'ye kaynak sağlama taahhüdünde bulunmuştur²⁹¹.

Tablo 36: 2013-2018 Yılları Arasında Kamu Gelir Gider ve Borçlanma Gerçekleşmeleri

YILLAR	KAMU GİDERLERİ (Bin TL)	KAMU GELİRLERİ (Bin TL)	İÇ BORÇ STOKU (Milyon TL)	DIŞ BORÇ STOKU (Milyon TL)	KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ (KKBG)/ GSYH (%)
2013	408.224	389.681	403.007	183.185	0.4
2014	448.752	425.382	414.649	197.868	0.5
2015	506.305	482.779	440.124	238.121	0.0
2016	584.071	554.139	468.644	291.306	1.1
2017	678.269	630.489	535.448	341.045	1.8
2018	830.449	757.834	-	-	2.7

Kaynak: Bütçe Mali Kontrol Müdürlüğü verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 36'daki kamu giderleri, kamu gelirleri, iç borç stoku, dış borç stoku ve kamu kesimi borçlanma gereği oranlarında artış meydana gelmiştir. Kamu giderlerindeki artış kamu gelirlerindeki artıştan daha fazladır. Bu nedenle kamu kesimi borçlanma gereği özellikle 2017 - 2018 yıllarında artmıştır. İç borç ve dış borç stoklarında 15 Temmuz Darbe girişiminin de etkisiyle artış meydana gelmiştir.

²⁹¹ Erdal Tanas Karagöl, "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi", **Adam Akademi**, Cilt.6, Sayı.2, 2016, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/267316>, (27.04.2019), s.42-43.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, son döneminde ekonomik yetersizlikler, alt yapı eksikliği, uzun süren savaşlar, nüfus yetersizliği, yabancı yatırımlardan kaynaklı zararlardan dolayı ilk dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Yaşanan olumsuzluklar iç çöküşü başlatmış ve Kırım Savaşı'ndan sonra alınan ilk dış borç ile iç çöküş ivme kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Devlet ekonomisi olumsuz etkilenmiş ve Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1930 yılları arası liberal ekonomik politikalara geçiş dönemi olarak adlandırılır. İzmir İktisat Kongresi bu dönemin en önemli olaylarından biridir. 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleşen Kongre 1135 delegenin katılımı ile İzmir'de yapılmıştır. Kongrede iktisadi ve mali bağımsızlıkla ilgili kararlar alınmıştır. Mali amaçlı alınan kararlar, tüccar, sanayi, çiftçi ve işçi kesimlerini etkileyen kararlardır. İktisadi bağımsızlıkla ilgili alınan kararlar ise, yerli üretim teşviki, sınırlı yabancı sermaye izni ile girişim ve çalışma özgürlüğüne yöneliktir. Ulus devlet anlayışının benimsendiği dönemde ekonomiyi millileştirmek amacıyla, özel girişimci desteğiyle 1924 yılında Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Devletin sadece gerekli durumlarda ekonomiye müdahale etmesi anlayışı benimsenmiştir. Özel sektör desteklenmiş ancak sanayide yeterli gelişme sağlanamadığı için beklenen ekonomik kalkınma gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine, denk bütçe ve sıkı para politikası uygulanmıştır. Mali disiplini sağlamak için uygulanan para politikasının amacı bütçede açığa sebebiyet vermemek ve sadece yatırımların finansmanında borçlanmaya gidilmesi olarak belirlenmiştir. 1929 Ekonomik Buhranı sebebiyle işsizlik, enflasyon ve dış ticaret açığında meydana gelen artışlar nedeniyle yeni politika arayışlarına girilmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile benimsenen liberal ekonomi politikası 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra yerini devletin aktif olduğu ve müdahale yetkisinin arttığı bir döneme bırakmıştır. Atatürk tarafından devletçilik modeli benimsenmiş ve uygulanan müdahaleci devlet politikası uygulanmıştır.

1933 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve 1934 yılında uygulamaya konulmuştur. Plana göre, özel sektörün üretim yapmadığı alanlarda

devletin üretim yapması ve ekonomide kalkınma sağlaması esas alınmıştır. Bu dönemde devlet ticareti geliştirmek amacıyla alt yapı yatırımlarına da önem vermiş, demiryolu, karayolu ve limanlarda yapısal dönüşümler yapılmıştır. Kalkınma planı ile birlikte Atatürk'ün isteği üzerine Etibank, Maden Tetkik Arama ve Elektrik İşleri Enstitüsü kurulmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın başarıyla sonuçlanması İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanmasına zemin hazırlamıştır. Plan hazırlanmış ancak 1940'lı yıllarda İkinci Dünya Savaşı sebebi ile uygulanamamıştır.

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile ekonomide gerileme meydana gelmiş ve 1940 yılında Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun'la savaş ekonomisi uygulanmıştır. Savunma amacıyla yapılan harcamaların artması ekonomide darboğaza sebep olmuş ve giderleri karşılamak amacıyla etkin rol oynayan hükümet, artan harcamaları finanse etmek amacıyla 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkarmıştır.

İkinci Dünya Savaşı bitiminde dış güçlerin de etkisiyle Türkiye'de çok partili hayat benimsenmiş ve bu dönemin ilk partisi olarak Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Sonrasında ise 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarda olduğu 7 Eylül 1946 tarihinde Recep Peker hükümeti Türk Lirası'nı Amerikan Doları karşısında devalüe edip önemli ölçüde değer kaybına sebep olmuştur. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık Peker Hükümeti'nin sonunu getirmiş, parti içi kargaşa ve muhalefetin baskısıyla istifaya zorlanmıştır. Eylül 1947 yılında Hasan Saka Hükümeti kurulmuş ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden Marshall yardımı talebinde bulunmuşlardır. Alınan Marshall Yardımı gerekli ekonomik etkiyi gösterememiş ve dış ticaret dengesinin bozulmasına sebep olmuştur. Devlet müdahalesine karşı olan Demokrat Parti, basının da desteğiyle Hasan Saka Hükümeti'nin istifasına sebep olmuş, 1949 yılında yeni hükümet Şemsettin Günaltay tarafından kurulmuştur. Bu dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı Demokrat Parti'ye devretmesine yol açmıştır.

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin *altı ok* prensibini benimsediğini dile getirmiş olsa da, *devletçilik*'i “serbest girişimcilğe imkan sağlayan politika” şeklinde yorumlayarak farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Demokrat Parti'nin ekonomi ile görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Özel sektör ile kamu sektörü birbirini tamamlar nitelikte olmalı, Devlet gerekli durumlar dışında ekonomiye müdahale etmemeli, tekelleşmeyi engelleyip rekabet ortamı oluşturmali, tarımsal faaliyetlerde iyileştirme çalışmaları yapmalı, denk bütçe politikası gütmeli ve devlet sadece üretimde, yatırımda ve kalkınmada dış borç yoluna başvurabilmelidir. Devlet, vergi oranlarını arttırmadan da kamu gelirlerini arttırabilir böylece dolaysız olarak ve bireylerin gelirlerine göre alınan vergiler ile gelir dağılımında adalet sağlanabilir.

1954 seçimlerinde oylarını arttıran Demokrat Parti, 1947 yılından sonra ikinci defa alınan Marshall Yardımı ile tarım sektöründe artış sağlamıştır. Ancak, Kore Savaşı ve birbirini takip eden ekonomik krizler neticesinde ihracatta azalış meydana gelmiş bu da dış ticareti ve ona bağlı olarak ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

1957 seçimlerinde oy kaybetmeye başlayan Demokrat Parti'de istikrarsızlık baş göstermiş, siyasi ve ekonomik baskı ile 1958 Devalüasyonu gerçekleştirilmiştir. Devalüasyonun amacı, dar boğazdan kurtulmak ve dış borçları çevirebilmektir. Türk Lirası'nın % 320 değer kaybetmesinin ardından enflasyon yüksek oranlı olarak artmış ve uygulanmak istenen program başarılı olamamıştır. Ekonomik darboğazla mücadele etmeye çalışan hükümete bir de muhalefetteki ittifaklar eklenmiştir. Demokrat Parti, muhalif ittifaklarla mücadele etmek amacıyla Vatan Cephesi'ni kurmuştur. Ancak cephenin kurulması darbenin gerçekleşmesine engel olamamıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen darbe Demokrat Parti'nin sonunu getirmiş ve iktidar askeri güçlerin eline geçmiştir. 1960 darbesi Türkiye açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. İktidarın askeri güçlerin eline geçmesi ile siyasi, ekonomik, sosyal ve hukuki bakımdan değişikliklerin yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde öncelikle ekonominin düzelmesi ve istikrarın yeniden sağlanması amacıyla kalkınma planları uygulanmıştır. Kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, yapılan istikrar ve kalkınma programına göre ithal ikameci sanayileşme kabul edilerek IMF'den alınan kredilerle kamu yatırımları arttırılıp Merkez Bankası'na borçlanmanın engellenmesi amaçlanmıştır.

1963-1968 yılları arasında uygulanmak üzere Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve yerli üretim teşvik edilmiştir. Plan'a göre, sıkı para ve maliye politikası uygulanmalı, kamu harcama ve kamu yatırımlarının finansmanı vergiler, fonlar ve dış kaynaklardan karşılanmalıdır. Plan'ın hedefleri arasında, % 7'lik ekonomik büyüme, işgücü yaratılması, dış ödeme gücünün arttırılması ve dış ticaret dengesinin sağlanması bulunmaktadır. Plan'da ayrıca yatırım ve ihracatta teşvik amaçlı vergi indirimleri ile tarım sektörü destekleri yer almıştır.

1968 - 1972 yılları arasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, sadece tarım sektörünü değil, sanayi sektörünü de desteklemiştir. Kalkınma programı ile birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvuru yapılmış ve Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Ekonomiyi iyileştirme ve kalkındırma amacıyla çeşitli politikalar öngören Ankara Anlaşması ile birlikte taraflar arasında Gümrük Birliği sağlanması kararlaştırılmıştır.

1970 - 1980 döneminde ekonomiyi etkileyen önemli olaylar meydana gelmiştir. Finansman Kanunu çıkarılmış ve kaynakların etkin ve verimli kullanımı teşvik edilmiştir. Bu dönemde gerçekleşen 1971 Muhtırası, 1973 Petrol Krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ekonomiyi etkileyen önemli olaylardan bazılarıdır. Yaşanan krizler ve savaşlar ülkeyi ekonomik olarak çok yıpratmış ve bozulan ekonomiyi iyileştirmek amacıyla Turgut Özal'ın mimarı olduğu 24 Ocak İstikrar Programı hazırlanmıştır.

24 Ocak 1980 kararları ile enflasyonu kontrol altına alıp bozulan ekonomiyi dengeye getirmek, üretimi arttırmak, sıkı para politikası ile bütçe açıklarını kapatmak hedeflenmiştir. Bu hedeflere ulaşılması için belirlenen politikalar ise serbest piyasanın desteklenmesi, ihracatın teşviki, yabancı sermaye teşviklerinin arttırılması, kamu kesiminde küçülmeye gidilerek özel sektörün desteklenmesi ve müdahaleci devlet anlayışından uzaklaşılmasıdır.

Ne var ki, kararların uygulanmaya başlanmasından kısa bir süre sonra 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe meydana gelmiştir. Kurulan askeri hükümet, Turgut Özal'ı ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olarak göreve getirmiştir. Özal, mimarı olduğu 24 Ocak kararlarının uygulanmasını hızlandırmıştır.

Darbe sonrası anayasal düzende de yeniliğe gidilmiş ve 1982 Anayasası düzenlenmiştir.

20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal'ın genel başkanlığında Anavatan Partisi kurulmuştur. 6 Kasım 1983 tarihinde darbe sonrası ilk seçimde Anavatan Partisi iktidar olmuştur. 1983 - 1987 yılları arası dönemde Turgut Özal hükümeti kurmuş ve başbakanlık görevini üstlenmiştir. Liberal ekonomiye geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek bu dönem, Türkiye'nin dünyaya entegre olduğu dönemdir.

Özal döneminde ekonomik canlanmayı sağlamak amacıyla, esnek döviz kuru politikası benimsenmiş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuş, katma değer vergisi getirilmiş, esnek fiyat uygulamasına geçilmiş, ithalat ve ihracatta serbestleşmeye gidilmiş, yabancı yatırım teşvikleri ile özelleştirme çalışmaları arttırılmıştır.

Özal döneminin en önemli kamu mali politikası araçlarından birisi, 1985 yılında yürürlüğe giren katma değer vergisidir. Mal ve hizmetin üretim aşamasından itibaren tüketiciye ulaşmasına kadar her aşamada eklenen katma değer vergilendirilmesi ile birlikte bir yandan kamu gelirlerinde önemli artışlar sağlanırken diğer yandan piyasada otokontrol mekanizması oluşturulmuştur.

24 Ocak kararlarıyla, serbest fiyat oluşumu desteklenmiş, fiyatın arz ve talebe göre belirlenmesi kabul edilmiş ve çifte fiyatlandırmanın önüne geçilmek istenmiştir. Piyasadaki mal kıtlığının önüne geçilerek çifte fiyatlandırma ortadan kaldırılmıştır. Devlet müdahalesinin düşük seviyede olduğu kabul edilmiş ve rekabeti arttırıcı politikalar izlenip, uluslararası pazarda ülkeye temsil yetkisi verilmiştir. Bu dönemde, fiyat ile ilgili alınan kararlardan biri de maaş ve ücretlerde düşüşe gidilmesidir. Amaç, arz fazlasını ihracata yöneltip fiyatlarda artışın önüne geçmek ve bütçe açıklarını azaltmaktır.

24 Ocak kararlarında, faiz kısıtlamaları kaldırılıp gerçek faiz uygulaması kararı alınmış ve tasarruf sahiplerinin zarar etmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Amaç, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine kredi sağlamak, bireyleri yatırım ve ihracata sevk etmek, tasarrufların etkinliğini arttırmak, fiyat istikrarını sağlamak ve banka rezervlerinde artışa sebep olmaktır.

24 Ocak kararlarıyla benimsenen döviz kuru politikası, serbest döviz kuru politikasıdır. Serbest kura geçişteki amaç, döviz üretimini sağlayan mekanizmanın belirlenmesidir. Bu politikada para, nominal çapa kabul edilmektedir. Döviz kuruna % 5 barajı getirilerek ve paranın bu orana kadar devalüe edilmesi olağan kabul edilmiştir. Fiyat artışlarından dolayı, iç talebi kısımaya yönelik politikalar uygulanmak istenmiş ve gerekli önlemler alınmıştır.

1987 yılında erken seçime gidilmiş ve Turgut Özal İkinci Özal Hükümeti'ni kurmuştur. Bu dönemde liberalleşme ve teşvikler dışında, altyapı yatırımlarında artış olmuş, haberleşme ve enerji alanlarında yatırımlar yapılmıştır.

1987 yılında Merkez Bankası açık piyasa işlemlerini yapmıştır. 1984 ve 1989 yılları arasında 30 ve 32 Sayılı Karar ile Türk Parasının değerini korumaya yönelik önlemler alınmıştır. Bu kararlar 1989 yılında Turgut Özal tarafından onaylanmıştır. İhracatçılara yönelik teşvik, muafiyet ve istisnalar ile döviz gelirlerinde artış sağlanması hedeflenmiştir.

Dış ticaret politikasıyla, ihracata dayalı dışa açık ekonomik model benimsenmiştir. 1980 - 1990 yılları arasında ithalat, ihracat, dış ticaret dengesinde artış meydana gelmiş ve bu artışın sebebi, devlet tarafından öngörülen yardım ve teşvikler olmuştur. Teşviklerle özel sektör desteklenmiş, ekonomik canlanma hedeflenmiştir.

24 Ocak kararları çerçevesinde sıkı para politikası benimsenmiştir. Bu politikaya göre, enflasyonu düşürmek, banka rezervlerini arttırmak, faiz oranlarını yükseltip kredi talebini azaltmak şeklinde amaçlar güdülmüştür. 1983 yılında para ve maliye politikalarında değişikliğe gidilmek istenmiş ancak faiz oranlarındaki yükseliş bütçe açıklarına sebep olmuş ve iç borçlanma yoluna gidilmiştir.

Özal döneminde ihracata dayalı sanayileşme politikası benimsenmiş, bunun sonucu olarak kamu iktisadi teşebbüslerinde özelleştirme yoluna gidilerek devletin etkinliği azaltılmıştır. Turgut Özal'a göre, devletin gelir kaynakları milli gelirin %30'undan fazla olmamalı ve devlet ekonomiden çekilerek yerini özel sektöre bırakmalıdır. Bunun üzerine, Özal döneminde birçok kurum kuruluş kamu iktisadi teşebbüsü bünyesinden çıkıp özelleştirilmiştir.

Turgut Özal döneminde uygulanan politikalar ekonomide birçok olumlu etki yaratmış, alınan kararlar ekonomik kalkınmada önemli ve etkili rol oynasa da ileri de gerçekleşecek olumsuzlukların önüne geçememiştir.

Özal'ın 1989 yılında cumhurbaşkanı olduktan sonra Anavatan Partisi'nin başına Yıldırım Akbulut getirilmiş ancak kısa süre sonra Mesut Yılmaz görevi devralmıştır. Partiye uyum sağlayamayan Yılmaz iktidardan düşmeye sebep olmuş ve iktidarı Doğru Yol Partisi'ne devretmiştir.

1990 - 1995 yılları arasında İran - Irak Savaşı ve Körfez Krizi Türkiye ekonomisini doğrudan etkilemiştir. Bu olaylar ihracatta azalmaya yol açarak kamu açıklarında artış meydana getirmiştir. Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde, maaş ve ücretlerin sebep olduğu açıklar, borçların çevrilebilirliğini güçleştirmiş ve yüksek faizle iç ve dış borçlanmaya sebep olmuştur. Borcu borçla kapatmaya yönelik hükümet, krize sürüklenmiştir.

Turgut Özal sonrası dönemde, iç borçlanmadan daha çok dış borçlanma yoluna gidilmiştir. Ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyen bu durum ekonomide gerilemeye sebep olmuştur. Ekonomide durum böyleyken Turgut Özal'ın vefatı ekonomik ve siyasi kargaşayı arttırmıştır. Özal'ın vefatıyla cumhurbaşkanlığı görevine Süleyman Demirel, başbakanlık görevine ise Tansu Çiller getirilmiştir. Sık yapılan seçimler ve değişen hükümetler, siyasi istikrarsızlığa sebep olarak ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

Bu dönemde dar boğazdan kurtulmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla 5 Nisan 1994 istikrar programı hazırlanmıştır. Amaç, yükselen enflasyonu azaltmak, Türk Lirası'nın değerini korumak, ihracatı arttırıp, büyüme ve kalkınmaya zemin hazırlamaktır.

1996 - 2001 yılları arasında ortaya çıkan Asya Krizi, Rusya Krizi ve 2001 Finansal Krizi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Türkiye, düşük düzeyde gerçekleşen ihracatı sebebiyle krizden çok etkilenmemiştir. 1998 yılında yaşanan Rusya Krizi, bavul ticaretindeki azalış sebebiyle ülkemizi etkilemiş, ihracatta ve dolayısıyla döviz girişinde azalışa sebep olmuştur.

Türkiye'yi ekonomik ve sosyal anlamda etkileyen olaylardan biri de 1999 yılında gerçekleşen Van ve Marmara depremleridir. Yaşanan can ve mal kayıpları ülkeyi hem ekonomik hem de sosyal anlamda yıkıma sürüklemiştir. Deprem maliyetini, yıkılan konutlara yapılan harcamalar, banka zararları ve belediyeler tarafından sağlanan yardım ve fonlar oluşturmuştur. Zayıflayan ekonomiyi desteklemek amacıyla 2000 yılında IMF'den yardım alınmıştır.

Depremden sonra 2000 Banka Krizi ve 2001 Finansal Kriz kendini göstermiştir. Deprem bankalarda yarattığı dar boğaz krize sebep olmuştur. Bankalardaki yolsuzluklar ortaya çıkmış, güven azalmış ve beraberinde para miktarlarında azalış ortaya çıkmıştır. Krizi yönetebilmek amacıyla, kamu harcamalarında azalışa gidilip, enflasyonu düşürücü politikalar izlenmesi öngörülmüştür. Sıkı maliye politikası ile enflasyonu düşürücü sıkı para ve kur politikaları uygulanması amaçlanmıştır.

Ne var ki, siyasi kargaşa ve istikrarsızlık ortamı ve 2000 krizinin de etkisiyle 21 Şubat 2001 yılında finansal kriz patlak vermiştir. Kötü ekonomi koşullarının yanında dönemin cumhurbaşkanı ve başbakanı arasında yaşanan siyasi kriz, devlet krizine dönüşmüştür. % 6200'e ulaşan faiz oranları sebebiyle dalgalı kur politikası uygulanması kararlaştırılmıştır.

2001 krizinden sonra ülke, uluslararası kuruluşların da desteğiyle güçlü ekonomiye geçiş programını benimsemiştir. Makroekonomik istikrar sağlamak, etkin ve verimli politikalar uygulamak amacıyla sıkı para ve maliye politikası uygulama kararı almıştır. Siyasi istikrarsızlık ülkemizde 2002 yılında erken seçime sebep olmuş ve 2001 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi seçimlerden iktidar olarak çıkmıştır. İktidarın el değiştirmesi ile ülke yapısal reform sürecine girilmiştir. Bu reformlardan biri de mali alanda 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim Kanunu'nun yürürlüğe girmesidir. Kanun'un amacı, kaynakların etkin, verimli ve tutumlu kullanılmasının yanı sıra nereye ne amaçla harcama yapıldığının raporlanması, muhasebeleştirilmesi, buna yönelik bütçe hazırlanması ve uygulanmasıdır.

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde konut kredilerindeki yüksek faiz oranlarından kaynaklı Mortgage Krizi baş göstermiştir. 2000 krizinde ortaya çıkan istikrarsızlıkları gidermek amacıyla uygulanan politikalar sebebiyle banka

sektörü ve faiz oranları yüksek oranlarda etkilenmemiş ve Türkiye bu krizi banka sektörü bazında küçük çaplı atlattır. İhracatta azalış ile birlikte üretimde azalış meydana gelmiş, işsizlik artmış ve büyümeyi sürdürülebilir hale getirmek için dış kaynaklara bağımlılık kaçınılmaz hale gelmiştir.

2008 - 2012 yılları arasında kamu gelirleri kamu giderlerini karşılayamadığı için iç borçlanma yoluna gidilmiştir. İç ve dış borçlanmada ekonomik kalkınma ve sürdürülebilirlik adına artışlar görülmüştür.

2013 - 2018 yılları arasında, yatırım ve istihdama teşvik amacıyla programlar geliştirilmiş ve iktisadi faaliyetlerde artışla ekonomide canlanma gerçekleştirilmek istenmiştir. 2013 yılından bu yana enflasyon oranlarında artış söz konusu olmuş ancak Türkiye IMF'ye olan borcunu tamamen kapatmıştır. Bundan 3 yıl sonra, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen askeri darbe girişimiyle ülke de iç karışıklık baş göstermiş can kaybı ve ekonomik dar boğaz meydana gelmiştir.

KAYNAKÇA

Acar, Fatih. “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış”, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, ss.15-32.

Acar, Okan. “Rusya Finansal Krizi”, <http://www.okanacar.com/2012/12/rusya-finansal-krizi.html>, (15.04.2019).

Adalet ve Kalkınma Partisi, “Parti Tüzüğü”, <http://www.akparti.org.tr/parti/parti-tuzugu/>, (20.04.2019).

Akandere, Osman. “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.9, Konya, ss. 1-28.

Akandere, Osman. “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar”, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-76/1946-genel-secimleri-ve-sonuclari-uzerinde-iktidar-ve-muhalefet-partileri-arasinda-yapilan-tartismalar-ii> , (01.11.2017).

Akçay, Memduh Aslan. “Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920-1938) : Türkiye ile Brezilya’nın Sanayileşme Kararlarının Karşılaştırması”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/akcayma.pdf> , (07.04.2017).

Akdemir, Sevim. ve Kotil, Erdoğan. “Asya Bölgesi İle Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi”, ss. 1-16.

Akgüç, Öztin. “24 Ocak Kararları ve İzlenen Para Politikasının Amaçları”, **Para Dergisi**, Sayı.8, 1982, ss. 30-31.

Akın, Fehmi. **Türkiye’de Çok Partili Dizgeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri (1946-1947)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

Akıncı, Adil ve Yıldız, Fazlı. “Maliye Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkinliği: Türkiye Uygulaması”, **Sayıstay Dergisi**, Sayı. 110, 2018, ss. 125-156.

Akıncı, Abdulvahap ve Usta, Sefa. “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.21, Sayı.1, Isparta 2016, ss.275-288.

Aksoy, Şinasi. “Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/ed25184abcb9f31_ek.pdf?dergi=Amme%20daresi%20Dergisi , (16.03.2017).

Aktan, Coşkun Can. “Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, 2010, ss. 168-187.

Aktürk, İsmail ve Albeni, Mesut. “Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye’de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayı.1, Isparta 2002, ss. 1-18.

Akyıldız, Hüseyin ve Eroğlu, Ömer. “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, Isparta 2004, ss. 43-62.

Alkan, Mehmet. “Türkiye İktisat Kongresi -1923- İzmir’e Katkı 2”, **Kocaeli Livası Namına İzmir İktisat Kongresine Tevdii Edilen Rapor**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5172.pdf> , (29.11.2015), ss. 396-402,

Alptekin, Volkan. “IMF İstikrar Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2004)”, ss. 469-491.

Altaş Sedat, **Çarıklı Demokrasi**, İkinci Adam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.

Anavatan Partisi, <http://www.anavatanpartisi.org.tr/tarihi/> , (10.03.2019).

Arslan, Ceren. **Döviz Kuru Riski ve Yönetimi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.

Atasever, Pelin. **1980 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Para Politikalarının Yoksulluk Sürecine Yansıması**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2010.

Atlan, Nihal. “Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler”, ,
https://www.academia.edu/6795281/T%C3%BCrkiyede_Sosyal_ve_Ekonomik_De%C4%9Fi%C5%9Fmeler , (21.04.2017).

Avrupa Merkez Bankası, “Fiyat İstikrarı: Sizin İçin Neden Önemlidir?”, (Çev. Türkiye Bankalar Birliği), <https://www.tbb.org.tr/Content/dijitalkitaplar/istikrar/tbb- fiyat-istikrari.html>, (07.03.2019).

Aybak, Sebile Yıldız. **1950-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Sorunu ve TBMM’deki Yankıları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2017.

Aydoğan, Esenay. “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, Manisa 2004, ss. 91-110.

Bağcı, Ferit. “1980 Sonrası Türkiye’de Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Politikaya Yansımaları”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84537>, (11.04.2019), ss.119-147.

Bağcı, Semra Aydoğdu. “Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.8, Sayı.3, ss. 46-54.

Barkurt, Mehmet Yüksel. “5 Nisan 1994 Tarihli Ekonomik Önlemler Uygulama Planı İle İlgili Değerlendirme”,https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/a612be4940bae15_ek.pdf?dergi=HABER, (13.04.2019), ss. 26-28.

Basın İlan Kurumu(BİK), <http://www.bik.gov.tr/kibris-baris-harekatinin-44-yili/>, (20.01.2019).

Başagaç, Halil. “Katma Değer Vergisi İadesinde Yaşanan Sorunların Genel Değerlendirilmesi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı.288, 2012, <http://www.vergisorunlari.com.tr/makale/kdv-iadesinde-yasanan-sorunlarin-genel-degerlendirmesi/4811>, (18.03.2018).

Başol, Koray ve Başol, Güler. “Bütçe Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler ve Bütçe Uygulamalarına Etkileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5185.pdf> , (15.03.2019), ss.57-82.

Bayraktutan, Yusuf ve Özkaya, Hilmi. “IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.3, Kocaeli 2002, ss.1-18.

Bayrak, Metin ve Kanca, Osman Cenk. “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı. 35, Kırgızistan 2013, ss.1-20.

Baytal, Yaşar. “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı.40, Kasım 2007, ss. 545-567.

Bedirhanoglu, Pınar. “Asya Krizinden Rusya’ya”, **Birikim Dergisi**, Sayı. 119, 1999, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3249/asya-krizinden-rusya-yaz#XL4w7DAzbIV> , (16.04.2019).

Benzer, Mehmet Hanifi. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, **TUİÇ Akademi**, <http://www.tuicakademi.org/cumhuriyetin-ilk-yillarinda-turkiye-ekonomisi/> , (28.11.2016).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) , <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf> , (15.03.2018).

Bozdağlıoğlu, Yasemin ve Yılmaz, Müge. “Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: 1994-2014 Yılları Arası Bir İnceleme”, **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İz düşün Dergisi**, Cilt.2, Sayı.3, ss.1-20.

Buluş, Abdülkadir. **Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri**, 1. Baskı, Tablet Kitabevi, Konya, 2004.

Bulut, Erol ve Coşkun, Çağrı. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yerli Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Niğde 2015, Cilt.8, Sayı.4, ss.1-27.

Bulut, Sedef. “38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye’deki Tezahürleri”, **Mavi Atlas Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1, 2018, ss. 185-204.

Cumhuriyet Gazetesi 8 Ocak Salı 1946.

Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçe, https://www.chp.org.tr/Haberler/0/chp_tarihi-54.aspx , (06.10.2017).

Çalışal, Selahattin. **Türk Siyasal Hayatı Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2015.

Çelebi, Esat. “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları(1923-2000)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, İstanbul 2001, ss. 55-66.

Çelebi, Kemal ve Alçın, Deniz. “Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Uygulamasının Değerlendirilmesi”, (Ed. Ramazan Gökbnar, Mustafa Miynat, Birol Kovancılar, Tülin Canbay ve Serkan Cura), Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, Manisa 2014.

Daban, Cihan. “Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.17, Sayı.33, Konya 2017, ss.77-96.

Dağdemir, Özcan ve Küçükcalay, Mesut. Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.3, Kütahya 1999, ss. 121-138.

Daver, Bülent. “Atatürk ve Ekonomi”, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-31/ataturk-ve-ekonomi> , (11.01.2018).

Demir, İdris. “OPEC: Güçlü Bir Kartel”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 18, Isparta 2008, ss. 231-246.

Demir, Şerif. **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

Demirtürk, Sinan. “1960–1980 Döneminde Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt:4, Sayı:12, 2015, ss.155-182.

Demokrat Parti Belgeleri, http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/312_6/DP/Demokrat_Parti_Belgeler.pdf, (05.10.2017).

Demokrat Parti Tarihçesi, <http://www.dp.org.tr/Default.aspx?islem=icerik&modul=5&id=1645> ,(25.09.2017).

Demokrat Parti Programı 1946, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y , (07.03.2019).

Demokrat Parti Tüzüğü, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199602109%20DEMOKRAT%20PARTI%20TUZUGU/199602109%20DEMOKRAT%20PARTI%20TUZUGU.pdf> , (05.11.2017).

Demokratik Sol Parti, Parti Programı, <https://www.dsp.org.tr/dsp/program/>, (10.03.2019).

Dilaver, Hatice. **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Doğan, Kutlay. **Turgut Özal’ı Her Yönüyle Anlatan Belgesel Kitap**, <http://tha.com.tr/turgutozal/sayfa284.htm>, (12.04.2019).

Doğru Yol Partisi, Tüzük ve Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/624>, (10.03.2019).

Doğru, Bülent ve Savrul, Kılınç. “Nominal Çapalar ve Türkiye’deki Uygulama Sonuçları”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100824> , (10.03.2019), ss. 1-36.

Doruk, Ömer Tuğsal ve Yavuz, Hasan Bilgehan. “ 1980’den sonra Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt.8, Sayı.15, ss. 2237-2265.

Duygulu, Aylin Abuk. “Döviz Kuru İstikrarını Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.13, Sayı.1, İzmir 1998, ss.107-118.

Egeli, Hüseyin Avni. “Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi”, **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, ss. 149-161.

Eğilmez, Mahfi. “Kendime Yazılar”, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html>, (10.04.2019).

Emin, Doğuş. “Türkiye’nin Finansal Krizleri ve Göstergeleri”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt.9, Sayı.17, ss.115-128.

Engin, Büşra. “ Gelişmiş ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 2, İstanbul 2007, ss. 35-60.

Engin, Cem ve Göllüce, Esra. “2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, ss.27-40.

Erdal, Adnan ve Dilek, Önder. “Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi ve Planlı Ekonomi: 1960-1980”, **Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Ekonomik Tarihi**, (Edt: Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü ve Deniz Özyakışır), ss. 159.

Erdoğan, Selami. “Türkiye’de Yeni Sağcı Ekonomiye Geçiş Uygulamaları ve Turgut Özal”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 18, Sayı. 1, ss. 398- 407.

Erkan, Hüsnü. “Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi”, <http://kisi.deu.edu.tr/husnu.erkancumhuriyet.html> , (15.01.2016).

Eroğul, Cem. **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1998.

Ertem, Barış. “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.12, Sayı.21, Balıkesir, 2009, ss. 377-397.

Ertem, Barış. “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, **Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt.8, Sayı.14, 2018, ss.655-676.

Ertüzün, Tevfik. “İthal İkamesi ve Sınırları, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/8650>, (17.12.2018), ss. 153-181.

Eştürk, Özlem. **Türkiye’de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2006.

Fırat, Emine. **Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2006.

Gökbunar, Ali Rıza ve Kahrıman, Hamza. “İkinci Dünya Savaşı İhtikarla Mücadelede Alınan Bir Önlem: Sürgün ve İşyeri Kapatma Cezası”, , **Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar IV**, (Ed. Ali Rıza Gökbunar, Cuma Ercan ve Yavuz Tansoy Yıldırım) İngiltere 2018.

Gökçe, Orhan, Aygün, Birol ve Karaçor, Süleyman. “3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, ss.1-44.

Güloğlu, Bülent ve Altunoğlu, Ender. “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı. 27, ss. 107-134.

Güncel KDV Oranları, <http://www.gib.gov.tr/node/108756> .(16.02.2019).

Gürlek, Pelin Sedef. “Harcamalar Üzerinden Alınan Vergilerden Katma Değer Vergisi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Seminer Ödevi), İstanbul, 2007.

Hatipoğlu, Yıldız Zeliha, Haydaroğlu, Ceyhun ve Coşgun, Melih. “Türkiye’de Darbelerin Ekonomi Politigi”, EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II June 15-17, 2011, Eskişehir, <https://docplayer.biz.tr/32553329-Turkiye-de-darbelerin-ekonomi-politigi.html> , (20.01.2019).

Haytoğlu, Ercan. “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, **Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı.3, Denizli 1997, ss. 46-56.

Hepaktan, Erdem, Çınar, Serkan ve Dünder, Özlem. “Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaretle İlişkisi”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt.3, Sayı.5, 2011, ss.63-82.

Humprey, Thomas. “Classical Deflation Theory”, 2004, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2184508 , (08.03.2019), ss. 3-13.

İbiş, Emre. **2001 Krizi Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri**, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Bkz., <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B32.pdf> , (18.12.2018).

İnan, Süleyman. **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2007.

İnançlı, Selim ve Yardımcıoğlu, Fatih. “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar**, (Ed. Tolga Saruç, Temel Gürdal ve Nurullah Altun), Sakarya 2010.

İzmir İktisat Kongresi, <http://izmiriktisat.kalkinma.gov.tr/izmir-iktisat-kongreleri-tarihcesi/>, (07.04.2017).

İzmirli, Resul, Gökbunar, Ramazan ve Özer Buğra. “Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 42, Kütahya 2014, ss. 245 – 256.

Kanca, Osman Cenk. “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.9, Sayı.19, Hatay 2012, ss. 47-63.

Karagöl, Erdal Tanas. “15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi”, **Adam Akademi**, Cilt.6, Sayı.2, 2016, ss.37-50.

Karakök, Tunay. “Menderes Döneminde Türkiye’de Eğitim”, **Bülent Ecevit Üniversitesi Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, Zonguldak, 2011, ss. 89-97.

Karluk, Rıdvan, Tonus Özgür, ve Çatalbaş, Nazım. “Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye”, https://www.academia.edu/3320014/G%C3%BCneydo%C4%9Fu_Asya_ve_Rusya_Krizi_Kar%C5%9F%C4%B1s%C4%B1nda_T%C3%BCrkiye , (16.04.2019).

Kartal, Cemile Burcu. “Türk Siyasal Hayatında “Beyaz İhtilal” 1950 Seçimleri”, **Atatürk Üniversitesi Dergisi**, Cilt.3, Sayı.4, Erzurum 2003, ss. 265-280.

Kasalak, Kadir. “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:27, Isparta, Aralık 2012, ss.65-79.

Kasi, Betül ve Karakulak, Ayşe, Bek, Merve ve Bakırcı, Sema. [“5 Nisan 1994 Kararları”, urkiye-ekonomisinde-90li-yillar-ve-5-nisan-1994-kararlari/](#), (15.04.2019).

Kaya, Dilek ve Durgun, Ayşe. “1923–1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.19, Isparta 2009, ss. 233-249.

Kavaklı, Ersin. **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Uygulanan Temel İktisadi Politikaların Analizi (1923-1980)**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2010.

Kazgan, Gülten. **Türkiye Ekonomisi’nde Krizler: 1929-2001**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Keskin, Yusuf Ziya. “Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, Erzincan 2012, ss. 107-130.

Kılıçbay, Ahmet. **Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler**, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara, 1999.

Kırcı, Murat. **Türkiye’deki Bavul Ticareti Gelişmeler ve Yeni Alternatifler**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Kızılkaya, Ahmet. “Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt.5, Sayı.12, Ankara, 2016, ss. 85-95.

Kilci, Metin. “Başlangıcından Bugüne Türkiye’de Özelleştirme Politikaları (1984-1994)”, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1994, ss.1-43.

Koç, Gökçe. “Türkiye Ekonomisi 2002-2014: Makroekonomik Dengeler ve Eşitsizlikler”,https://www.academia.edu/15110145/T%C3%BCrkiye_Ekonomisi_20022014_Makroekonomik_Dengeler_ve_E%C5%9Fitsizlikler, (20.04.2019), ss. 1-11.

Koçtürk, Murat ve Gölalan, Meryem. “1923-1951 Türkiye Ekonomisi’nin Yapısal Analizi”, **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik**, Cilt.45, Sayı.2, ss.48-65.

Konukman, Aziz. “Cumhuriyetin Kuruluş Yılları ve 80 Sonrası Dönemin Bütçe Politikaları - Uygulamaları: Devletin İnşasından Devletin Tasfiyesine”, **Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 2, Ankara 2003, ss. 29-65.

Korkmaz, Esfender . “ Dış Borç Krizine Yol Açan Gelişmeler”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 2012, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/837> , (20.01.2019).

Kök, Recep ve Kara, Oğuz. “Türkiye Ekonomisinde Özelleştirme Yönlü Dışsal Ekonomiler Analizi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, Erzurum 2011, ss.301-320.

Köroğlu, Özlem Taner. “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1980’den Sonra Geçirdiği Dönüşüm Süreci ve İstihdam Sistemine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.17, Sayı.1, Isparta 2012, ss. 453-475.

Köse, Salih. **24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi**, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara 2000.

Kutlu, Sezai ve Demirci, Rıza. **Stand-By Anlaşmaları Açısından Türkiye IMF İlişkileri**, Şafak Matbaası, Ankara 2001.

Makal, Ahmet. “Türkiye’nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950”
<https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/ddk41.pdf> , (07.04.2017).

Milliyetçi Çalışma Partisi Programı,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/743>, (10.03.2019).

Okur, Ahmet. “Türkiye’de İzlenen Esnek Kur Politikasının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.9, Sayı.1-2, Manisa 2002, ss.43-52.

Öndağ, Faruk. “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Yapısal ve Sosyal Dönüşüm”,
https://www.academia.edu/5262556/1980_SONRASI_T%C3%9CRK%C4%B0YE_EKONOM%C4%B0S%C4%B0NDE_YA%C5%9EANAN_YAPISAL_VE_SOSYAL_D%C3%96N%C3%9C%C5%9E%C3%9CM, (14.04.2019).

Özacun, Orhan. “Siyasi Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları/2, (Ocak 2013), ss. 205-233.Özdemir Hikmet, **Turgut Özal Biyografi**, Mega Basım Evi, İstanbul 2014.

Özçam, Mustafa. “Döviz Kuru Politikaları ve Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının Etkileşimleri”, **Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu**,
<http://www.spk.gov.tr/siteapps/yayin/yayingoster/943>, (11.03.2019), ss. 1-34.

Özçelik, Pınar Kaya. “ 12 Eylül’ü Anlamak”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/cilt66-sayi1-4_Pinar_Kaya_Ozcelik.pdf, (07.03.2019), ss. 73-93.

Özdemir, Hakan. “Demokrat Parti (DP) İle Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.22, Sayı.2, Elazığ, 2012,ss.188-209.

Özdemir, Ünal, Yiğit, Güzin Kantürk, ve Oral, Muhammed. “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı.35, ss. 149-174.

Özmetin, Hasan Uğur. **Devlet-Sermaye İlişkileri Bağlamında 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012.

Öztürk, Şinasi, Nas, Ergün, İçöz, Fethi. “24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, ss. 15-32.

Paksoy, Saaddettin ve Bakan, Sumru. “Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.9, Sayı.32, ss.150-170.

Parasız, İlker. “Türk Lirası’nın Konvertibilitesi ve Sorunları”, **Tekstil ve Makine Mühendisleri Dergisi**, Sayı.21, Bursa 1990, ss.162-163.

Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitapevi, 1.Baskı, Bursa, 1998.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC), <https://translate.google.com/translate?hl=tr&sl=en&u=https://www.opec.org/&prev=search> ,(20.01.2019).

Polat, Mehmet Ali. “Küresel Finans Krizinin Nedenleri”, **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, 2018, ss.177-195.

Refah Partisi Tüzük ve Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/650>, (10.03.2019).

Sakınç, Süreyya ve Aybarç, Sibel. “Türkiye İçin Vergi Reformu Önerileri”, **Liberal Perspektif Rapor**, Sayı.9, 2016, ss. 1-63.

Sarı, Muhammed. “Demokrat Parti Dönemi Basınına Göre İktidar Muhalefet İlişkileri Açısından ‘Vatan Cephesi’”, 10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 28 Ağustos-2 Eylül 2012, https://www.academia.edu/23430216/DEMOKRAT_PARTI_DONEMI_BASININA_GORE_IKTIDAR-MUHALEFET_ILI_KILERI_A_ISINDAN_VATAN_CEPHESI , (15.3.2018).

Sarı, Müslim. **Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara 2004.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2000, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_DogrudanYabancıSermayeYatirimlari.pdf, (10.04.2019).

Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Tüzük - Program ve Grup İç Yönetmeliği, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/676>, (10.03.2019).

Soyer, Şule. “Regülasyon ve Deregülasyon Politikası”, https://www.academia.edu/12459094/Reg%C3%BClasyon_ve_Dereg%C3%BClasyon_Politikas%C4%B1, (11.04.2019).

Sungur, Onur. “2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, Cilt.9, Sayı. 19-20, ss.243-269.

Şahin, Atacan. “Türkiye’nin Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Seçimler ve Seçmen Davranışları”, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/1946secimleri.pdf>, (25.09.2017).

Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, 9. Baskı, Bursa, 2007.

Şahin, Yeşim Edis. “Sosyal Devlet ve Yönetişimci Devletin Kamu Politikalarında Yaşanan Değişim: IV. ve IX. Kalkınma Planları Örnekleri”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/210941>, (16.03.2018).

Şanlıoğlu, Ömer. Özcan, Enes Ömer. “Türkiye’de Uygulanan Turizm Teşvik Politikaları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi**, Cilt.7, Sayı. 2, Kayseri 2017, ss. 98-115.

Şanlısoy, Selim. “Türkiye’de Dönemler İtibariyle Ekonomik Süreç”, kisi.deu.edu.tr/userweb/selim.sanlisoy/Türkiye%20ekk%20surec.doc, (03.01.2019), s.14.

Şener, Sefer ve Kılıç, Cüneyt. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.16, 2008, ss. 22-49.

Takım, Abdullah. “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, **Maliye Dergisi**, Sayı. 160, Ocak- Haziran 2011,

https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/160/008.pdf ,

(15.03.2018).

Takım, Abdullah. “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.67, Sayı.2, Ankara 2012, ss. 157-187.

Taş, Mahir. “Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı.76, Nisan 2004, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm> , (25.04.2017).

Taşyürek, Muzaffer. **Adnan Menderes**, Anonim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2009.

Temel, Recep. “İktisadi Liberalizmin Özal Dönemi Maliye Politikalarına Etkisi”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.19, Sayı.33, Karaman 2017, ss.114-124.

Togan, Subidey. **1980’li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu**, Türk Eximbank Araştırma Dizisi, 1990.

Tügen, Kamil. **Devlet Bütçesi**, Bassaray Matbaası, 11. Baskı, İzmir, 2012. Tokgöz Erdinç , **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1977)**, İmaj Yayınevi, Ankara, 1997.

Tuna, Işıl. “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlülük Takrir”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt.15, Sayı.30, ss. 203-219.

Turan, Zübeyir. “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İdari İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.4, Sayı.1, Niğde 2011, ss. 56-80.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, “**15 Temmuz Darbe Girişimi**”, <https://www.ab.gov.tr/siteimages/abyayinpdf/yayinlar/1/1.kitap%C3%A7%C4%B1k-15%20Temmuz%20Darbe%20Giri%C5%9Fimi.pdf>, (27.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Yılmaz Erdal ve Yeşil Hande Küçük, “Maliye Politikası Ne Zaman ve Nasıl Etkili Oluyor?”, **Merkezin Güncesi**,

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/maliye-politikasi-ne-zaman-nasil-etkili-oluyor>, (26.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri” http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/RUSYA_Krizi_ve_Turkiye_Uzerine_Muhtemel_Etkileri.pdf, (16.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989”, <Http://Www.Sbb.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.Pdf>, (11.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Turgut Özal”, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/turgut_ozal/, (14.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Yabancı Sermaye Çekimi Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı. 8, <http://www.mfa.gov.tr/yabanci-sermaye-cekimi-yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmalari.tr.mfa>, (11.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (T.C.M.B.), “Enflasyonun Nedenleri”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Nedenleri>, (08.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR>, (07.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, “Döviz Kuru Politikası”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Doviz+Efektif>, (10.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, “Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2011, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d7033add-774f-4358-b4f7-1fd227d640d0/11->

[6.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d7033add-774f-4358-b4f7-1fd227d640d0-m3fB7Ju](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a2b7eda4-5848-40fb-acc6-0dc765f769f1/Bulten_Turkce4.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d7033add-774f-4358-b4f7-1fd227d640d0-m3fB7Ju) , (15.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, “Kuruluşundan Bugüne Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası”, **Bülten**, Sayı.4, 2006, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a2b7eda4-5848-40fb-acc6-0dc765f769f1/Bulten_Turkce4.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-a2b7eda4-5848-40fb-acc6-0dc765f769f1-m3fB9z7, (13.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı, **Kamu İşletmeleri 2012 Yılı Genel Raporu**, https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/genel_raporlar/kit_genel/Kamu%20%C4%B0%C5%9Fletmeleri%202012%20Y%C4%B1%C4%B1%20Genel%20Raporu.pdf , (11.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9FY%C4%B1llik-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf>, (15.04.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Fiyat Endeksleri ve Enflasyon**, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=137, (09.03.2019).

Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışma Derneği, “Birinci Körfez Savaşı”, <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/>, (13.04.2019).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html , (20.09.2017).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Sistemi, “Anavatan, Halkçı, Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyanname ve Programları 1983”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/678>, (08.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Turgut Özal”, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/turgut_ozal/, (07.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf>, (17.12.2018).

Tüleykan, Hayrettin ve Bayramoğlu, Selçuk. “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.44, ss. 401-420.

Uçan, Oktay ve Çebe, Gamzenur. “2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt.11, Sayı.3, ss.6-17.

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği (TUIÇ), “OPEC ve Petrol Krizi”, <http://www.tuicakademi.org/opec-ve-petrol-krizi/>, (20.01.2019).

Unat, Kadri. “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuz beşler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı.48, Ankara, 2011, ss. 839-867.

Uras, Güngör. **Ekonomide Özallı Yıllar 1980-1990**, Alfa Yayınları, İstanbul 1993.

Uras Güngör, **Ekonomide Özallı Yıllar 1980-1990**, Alfa Yayınları, İstanbul 1993.

Ünal, Süzan. “Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 5, Sayı.10, Yalova 2015, ss. 100-155.

Ünal, Yenal. “1940–1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme”, **Tarih Okulu**, Sayı:3, 2009, ss. 69-107.

Üzümcü, Adem. **Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Ekonomik Tarihi**, “Türkiye’de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923-1945 Dönemi”, (Ed. Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü ve Deniz Yakışır), IV. Bölüm.

Vatan Gazetesi 13 Haziran Çarşamba 1945.

Vatan Gazetesi 19 Temmuz Perşembe 1945.

Vural, İstiklal Yaşar. “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 20, Kütahya, Nisan 2008, ss. 77-114.

Yavuz, Ali. “Başlangıcından Bugüne Türkiye’nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.20, Isparta 2009, ss.203-226.

Yılmaz, Ensar. “1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları”, <http://iibfdergi.bartın.edu.tr/wp-content/uploads/2016/07/Ensar-Y%20C4%B1%20Yılmaz-1950-Se%20C3%A7imlerinin-%20C3%96nemi-%20C3%96ne-%20C3%87%20C4%B1%20kan-%20C3%96zellikleri-ve-Siyasal-Sonu%20C3%A7lar%20C4%B1-31-45.pdf>, (06.11.2017).

Yılmaz, Murat. “Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisinin Tarihi, Vergi Gelirleri İçerisindeki Yeri ve Önemi İle Reform İhtiyacı”, **Makaleler**, Sayı. 219, ss.59-74.

Yücel, Fikret. “Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938”, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, http://www.emo.org.tr/ekler/364a8ddae9aadd_ek.pdf, (27.02.2019).

Yüksel, Cihan. “Maliye Politikası”, http://www.cihanyuksel.org/mly413_ders_notu.pdf, (01.02.2019).

Zaim, Sabahattin. “Sosyal Siyaset Sahasında Üniversite Sanayi İşbirliği”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9760> (07.04.2017), s.292.

Zerenler, Muammer. “Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkiler”, **Selçuk Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, ss.187-214.

1942 Yılı Merkez Bankası Raporu, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/242d7577-3c9f4f8fae85b575aee4b08d/1942_Yillik_Rapor.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-242d7577-3c9f-4f8f-ae85-b575aee4b08d-mh5jVVh, (20.05.2018).

1961 Anayasası bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> ,(15.03.2018).

2 Kasım 1987 Tarihli Milletvekili Seçimleri,
https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (10.03.2019).

“1994 Krizi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072>, (14.04.2019).

